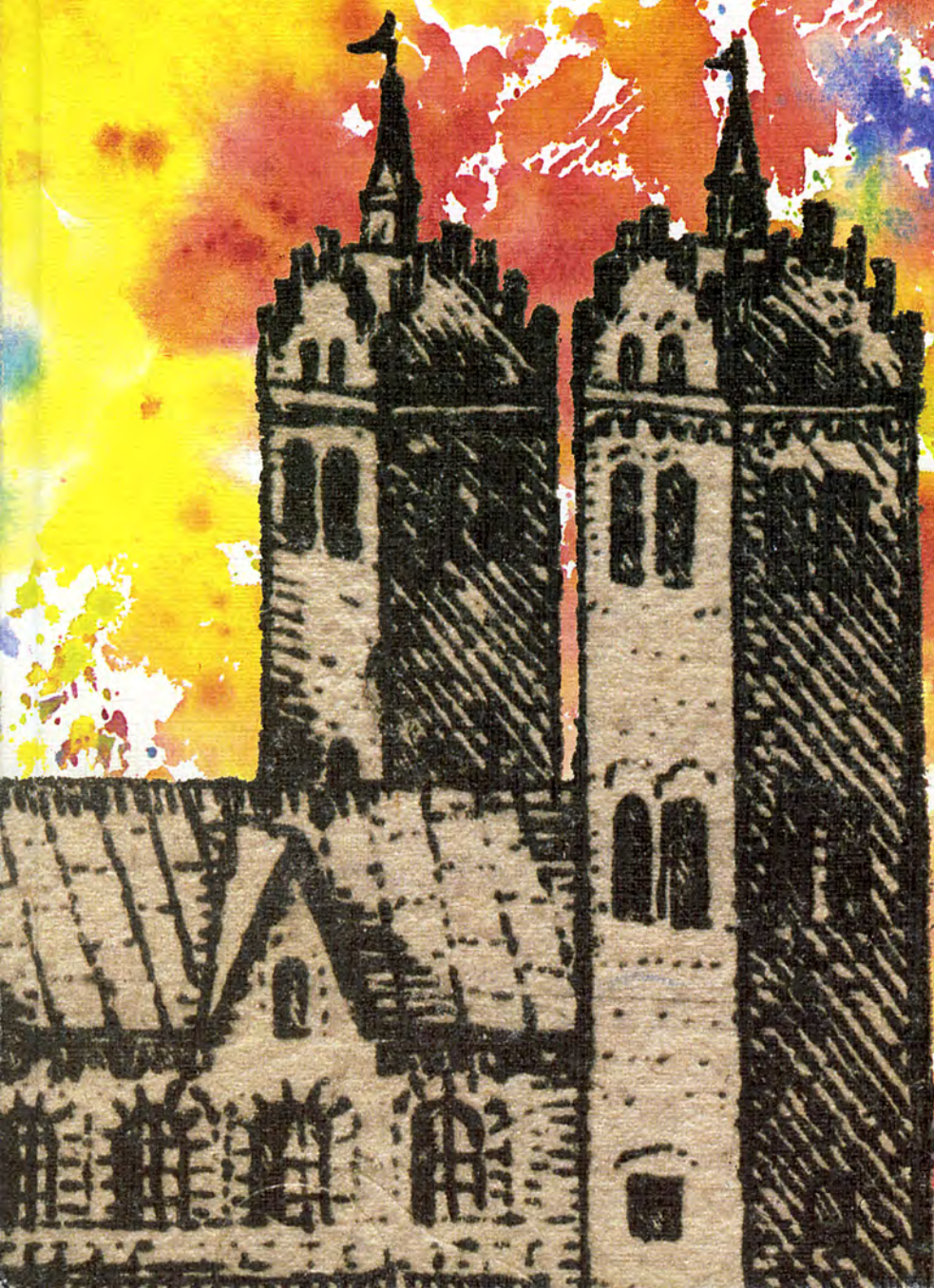

KULTUREN 1990

KULTURENS BIBLIOTEK

NR. 43.866:2

KULTUREN 1990

KULTUREN 1990

LUND
1000 ÅRS
KRÖNIKA

En årsbok till medlemmarna
av Kulturhistoriska föreningen
för södra Sverige

Idé, redaktion och layout: Claes Wahlöö

Ansvarig utgivare: Anders W Mårtensson

Omslagsbild: Domkyrkan på Hogenbergs lundabild från 1580-talet, med bakgrunds-
akvarell av Rie Hägerdal

Fotograf: Lars Westrup

Upplaga: 27.000

Typsnitt: Times antiqua

Tryckt på Skogs Boktryckeri i Trelleborg 1990

ISSN 0454-5915

Innehåll

- 7 DET GÅNGNA ÅRET PÅ KULTUREN
Anders W Mårtensson
- 12 EPOKGÖRANDE FÖRVARINGSTEKNIK I DET NYA
TEXTILMAGASINET Britta Hammar
- 15 NAMNET LUND Bengt Pamp
- 24 960–1086, NOTISER
- 31 LUNDS ÅLDER OCH UPPKOMST Lars-Arne Norborg
- 45 LEPPA I 1000-TALETS LUND Caroline Arcini
- 48 MYNTVERK OCH MYNTARE I LUND Maria Cinthio
- 54 KAMMAKERI UNDER TVÅ SEKLER Otto Ryding
- 57 METROPOLIS DANIAE Lars-Arne Norborg
- 65 1103–1536, NOTISER
- 87 EN LITEN DANSK STIFTSSTAD Lars-Arne Norborg
- 92 1537–1666, NOTISER
- 100 DET SKÅNSKA LANDSTINGET OCH KUNGAHYLL-
NINGARNA I LUND Göran Larsson
- 105 DEN AKADEMISKA BONDBYN Lars-Arne Norborg
- 115 1667–1868, NOTISER
- 145 ETT HUS FÖR OLYCKLIGA BARN PÅ FÖRDERFVETS
BRANT Eva Lis Bjurman
- 149 JÄRNVÄGEN OCH LUND Gunnar Sandin
- 157 1868–1907, NOTISER
- 165 DET BORGERLIGA HEMMET – BELYST MED FOTO-
GRAFIER FRÅN LUND Eva Kjerström Sjölin
- 175 1909–1990, NOTISER
- 181 TILLVÄXTENS LUND Lars-Arne Norborg
- 192 BISKOPSLÄNGD
- 193 REGENTLÄNGD
- 195 ÅRSREDOGÖRELSER
- 213 1989 ÅRS DONATORER

De osignerade årtalsnotiserna har skrivits av Claes Wahlöö, de signerade av Eva Lis Bjurman (E.L.B.), Maria Cinthio (MC), Cecilia Carlén Nilsson (CCN) och Nils Nilsson (N.N.).

Det gångna året på Kulturen

Lunds tusenåriga historia utgör temat i årsboken för 1990. Kulturen vill på detta sätt lämna ett bidrag till stadens tusenårsjubileum. Framställningen är översiktlig med början i äldsta tid och kronologiskt löpande fram till nutid. Avsikten är att krönikan skall vara ett behändigt hjälpmedel för alla intresserade av Lunds spännande och mångfaceterade historia. Förhoppningsvis kommer översikten att stimulera till botanisering i den rika flora av litteratur om Lund, som framställts under årens lopp. Inte minst framlidne stadsantikvarien Ragnar Blomqvist hann under sin livslånga verksamhet på Kulturen producera en lång rad utomordentligt värdefulla skrifter om Lunds historia.

Lund var under medeltiden Nordens andliga centrum med myntverk och kungsgård allt enligt de skrivna källornas vittnesbörd. Det finns emellertid ett annat källmaterial, som närgånget skildrar de medeltida lundabornas strävsamma vardag – det arkeologiska materialet. Det är i år 100 år sedan medeltidsarkeologin började i Lund på allvar. Det var Kulturens skapare, Georg J:son Karlin, som även inom detta specialområde kom att tillhöra de stora pionjärerna. Han var en av de få i dåtida Sverige, som kände ansvar för att Lunds underjordiska "arkivmaterial" dokumenterades och räddades till eftervärlden. Han insåg betydelsen av att skaffa kompetenta medarbetare, först Pär Axel Olsson och därefter Ragnar Blomqvist. Deras oförtrutna och idoga arbete i fält och vid skrivbordet har sedan varit förutsättningen för att de senaste trettio årens omfattande arkeologiska undersökningar kunnat genomföras i Lund i önskvärd omfattning. Nya rön om stadens historia har ständigt uppdagats och ett betydelsefullt sådant är dateringen av den äldsta bebyggelsen till omkring 990, vilket i sin tur gett upphov till förslaget att celebrera Lunds tusenåriga existens.

Det arkeologiska lundamaterialet är unikt och har få motsvarigheter i Europa. Endast en bråkdel därav presenteras i denna skrift och i den jubileumsutställning som visas på Kulturen under jubileumsåret. Källan till kunskap om Lund är outtömlig!

Borgarhuset. En miljö i den nya utställningen "Tidens rum"

Under det gångna året förrättades på Kulturen två uppmärksammade invigningar. Den 21 maj invigde den danske riksantikvarien Olaf Olsen Borgarhuset med den nya basutställningen Tidens rum – en vandring genom fyra sekler. Iordningställandet av de sexton variationsrika interiörerna innebär att Kulturen på nytt kan bjuda sina många besökare en stilhistorisk exposé ur museets rika samlingar av möbler och inredningsdetaljer. Arbetet med Borgarhuset har inneburit en i tid utdragen process som till slut har kunnat genomföras tack vare generösa bidrag från Margit och Lennart Carlssons stiftelse, Crafoordska stiftelsen och Nordenstedtska stiftelsen. Återöppnandet av Borgarhusets tre våningsplan har varit efterlängtat av många och alla de som ännu inte haft tid och tillfälle att besöka Borgarhuset har en spännande upplevelse att se fram emot.

Öppnandet av Kulturens nya restaurang var även det en begivenhet under året. Den huvudansvarige arkitekten Mårten Dunér har lyckats med den grannliga uppgiften att rita en byggnad som tillmötesgår hårt ställda krav på anpassning till en känslig miljö samtidigt som den uppvisar ett tilltalande arkitektoniskt formspråk. Restaurangen har

blivit ett tillskott som allmänt befrämjar besökarnas trivsel antingen önskemålet gäller en enkel kopp kaffe eller en välsmakande måltid.

Under det gångna året togs museets nya magasin på Gastelyckan i bruk på allvar vad gäller höglagret och den undre låglagerdelen. Det finns anledning att upprepa vad som uttrycktes i förra årsboken, nämligen att med denna resurs av ändamålsenliga lokaler kan vi med förtröstan se framtiden an. Den nya magasinbyggnaden utgör en utmärkt förvaringsmiljö för det rika föremålsbeståndet. När sedan även cubinosteranläggningen för det textila materialet trätt i funktion (se särskild artikel i denna årsbok) är Kulturens förvaringsbehov väl tillgodosett. Därmed underlättas en rationell föremållsinsyn och det omsorgsfulla arbetet med vård och konservering får en helt annan varaktighet än hittills.

Kulturens analyslaboratorium och konserveringsanstalt är välutrustade och bedriver sedan ett antal år en erkänt kvalificerad verksamhet med allt fler externa uppdragsbaserade insatser som följd. Konserveringsverksamheten har den äldsta förankringen på Kulturen och fick sin start så tidigt som 1901 med direkt anknytning till konstslöjdsanstaltens framväxt. Analysverksamheten är däremot av yngre datum. Den började i blygsam skala 1973 i ett rum i Weibullska huset men bedrivs sedan 1986 i för ändamålet anpassade lokaler som är utrustade med en modern laboratorie- och mikroskoperingsutrustning. Dessutom har analyslaboratoriet genom donation nyttjanderätten till ett svepelektronmikroskop och en EDX-detektor, båda placerade vid centrala avdelningen för elektronmikroskopi vid medicinska fakulteten i Lund. Med dessa avancerade hjälpmedel behövs det endast mycket små provmängder från föremål av skiftande material som textilier, papper, glas, keramik, metall etc. Kulturen erbjuder nu andra museer att mot ersättning få analyser gjorda av prov från olika typer av föremål.

Parallellt med förberedelserna inför jubileumsutställningen på Kulturen – med anknytning till Lunds tusenåriga existens – har lundaavdelningen varit involverad i den uppmärksammade samlingsutställningen om vikingatiden i Florens under december 1989 och januari 1990 och därefter i Malmö under perioden mars–april. Många lunda-föremål ingick i utställningen och i den påkostade utställningskatalogen som utgavs i en italiensk och en svensk upplaga.

Från vikingautställningen i Florens. Foto Lena Wilhelmsson.

Till slut kan det vara på sin plats att återge delar av innehållet i det genmäle från Kulturen som ifördes i tidningen *Arbetet* den 6/2 1990 med anledning av den kritik som riktats mot Kulturens beslut att försälja oljemålningen *Översvämning vid Donau* av August Strindberg. Genmälet var undertecknat av styrelsens ordförande, arbetsutskottets ordförande samt museichefen.

”Den 9 januari kallade Kulturen till pressinformation med anledning av styrelsens enhälliga beslut om en försäljning av museets tavla *Översvämning av August Strindberg*. Referaten som följde dagen därpå i *Arbetet*, *Sydsvenska Dagbladet* och *Skånska Dagbladet* gav en god bild av styrelsens bevekelsegrunder. Trots denna noggranna

redogörelse har därefter riktats kritik mot Kulturen av Strindbergsmuseets chef, Göran Söderström, i TV-programmet Rikets kultur måndagen den 22 januari och i Arbetet den 24 januari och av den nyutnämnde konsthallschefen i Malmö, Sune Nordgren, i Arbetet den 25 januari. Med anledning härav är det angeläget att på nytt ange grunderna för styrelsens i Kulturen beslut att på föreningsstämman den 8 februari föreslå en försäljning av Strindbergstavlan Översvämning.

Under 1980-talet har extra satsningar gjorts på bl.a. det värdefulla byggnadsbeståndet, satsningar som i flera fall föranletts av kostnadskrävande akuta restaureringsåtgärder. Dessa har därigenom varit en belastning för de senaste årens bokslut. De framtvingade byggnadsvårdsinsatserna och det faktum att de anslagsbeviljande myndigheterna ej ansett sig haft möjlighet att låta bidragen följa inflationsutvecklingen under 1980-talet, är huvudorsakerna till att Kulturens ekonomi försvagats. För att råda bot på den alltmer tyngande skuldbördan, idag sju miljoner kronor, tvingas Kulturens styrelse vidtaga extraordinära åtgärder, vilket innebär, att antingen sälja byggnader i Kulturens fastighetsbestånd eller den aktuella Strindbergstavlan. Försäljningen av tavlan har härvid framstått som det bättre alternativet. Museets personal har framfört samma åsikt. Från såväl styrelsens som personalens sida understrykes att försäljningen är en engångsåtgärd, dikterad av ytterst speciella omständigheter.

Avgörandet för valet av just Strindbergstavlan är, att den varit ett isolerat objekt i konstsamlingen med dess specialsamlingar av bl.a. lundakonstnärer som GAN, Hill, Johan Johansson m.fl. Därtill kommer att den förvärvats till museet genom köp och är alltså ingen donation. Tavlan köptes 1922 av museets grundare, Georg J:son Karlin, på auktionsfirman Bukowskis julauktion för 55 kronor. Om tavlan därtill vid försäljning kan inbringa ett rejält belopp, som innebär en total sanering av Kulturens skulder, bör väl åtgärden med försäljningen kunna anses vara rättfärdigad. Karlins tillfälliga konst kan alltså bli ett avstamp mot en ljusare framtid för Kulturen.”

Två dagar efter att genmålet införts i Arbetet hölls den i vederbörlig ordning utlysta extra föreningsstämman på Kulturen, varvid enhälligt fattades beslutet att Strindbergstavlan skulle försäljas. Må lyckan stå vår ärevärdiga förening bi!

Anders W Mårtensson

Epokgörande förvaringsteknik i det nya textilmagasinet

Kulturen kunde genom en generös donation av Birgitta Crafoord och hennes söner bygga ett nytt magasin som stod färdigt hösten 1988. Under våren 1990 beräknas textilmagasinet inredning vara på plats, och arbetet med överflyttningen av textilsamlingen som är en av de största i landet, med i runda tal 30.000 föremål, kan då börja.

Textilier skall förvaras mörkt och i jämn temperatur och luftfuktighet, villkor som magasinet och dess sofistikerade klimatanläggning tillgodoser. Textila föremål skall hanteras så litet som möjligt. Ömtåligt material skall helst ligga så att det kan beskådas utan att vidröras. Textilier hör till de allra ömtåligaste och mest svårhanterliga föremålskategorierna i en museisamling. Textilfibrer blir med tilltagande ålder sköra och bryts efter hand ner – ett tillstånd som påskyndas och förvärras av dålig förvaring och ovarsam hantering.

De delar av dräktsamlingen som är i så gott skick att de kan hänga, liksom vissa tillbehör t.ex. hattar och skor, kommer att få sin plats i en konventionell kompaktanläggning i magasinets lägre del, där också stora gobelänger och andra större textilier skall förvaras rullade på ställningar.

Alla andra föremål, såväl dräkt- som inredningstextil, skall magasineras i en i museisammanhang helt ny och unik anläggning, en Cubinoster. Det är en tätpackningsmaskin tillverkad av Electrolux Constructor AB i Säffle och hittills mest använd för förvaring av långgods i tung verkstadsindustri. Det är en rationell och mekaniskt sett okomplicerad maskin som kommer att fungera utmärkt också för ett så ömtåligt material som det textila.

Föremålen skall förvaras i 111 stycken 6 m långa och 650 mm höga byråer staplade 3 och 3 på varandra. 36 av byråerna är 1500 mm djupa, resten har ett djup av 1000 mm. Byråerna är indelade i tre olika längder, 750, 1000 och 2000 mm med möjlighet att placera en låda eller ram var 25:e mm, vilket ger systemet stor flexibilitet. Ramarna saknar botten och är avsedda för rullad textil, t.ex. band, dukar, schalar m m.

Magasin för civil- och militärdräkt, hösten 1989. Föremålen har det trångt och det är tungarbetat för personalen.

Lådorna har kant och perforerad bottenplatta som låter luften cirkulera och gör dem lättare.

Inalles kommer anläggningen att innehålla 3.955 lådor/ramar, precis det antal som täcker dagens behov. Varje byrå skall förses med ett nummer med undernummer för fack respektive låda/ram och vid iläggning/framtagning slås sifferkombinationen in på en knappsats och maskinen hämtar sakta och försiktigt fram önskad byrå och placerar den mjukt på en höj- och sänkbar lastbrygga. Rätt låda i rätt arbetshöjd dras ut på rullbordet, en hantering som sparar både föremål och personal!

Cubinostern under montering i Kulturens nya magasin.

Renlighet är A och O i ett textilmagasin. Även i en anläggning av den här typen måste man kunna dammsuga. Därför har ett program som möjliggör manuell rengöring byggts in i systemet.

Materialet i anläggningen är målat stål i stommens balkar och plåt i byråer, lådor och ramar. Dessa är målade i en alkydfärg som ej skall avge skadliga gaser eller innehålla andra för textilier farliga ämnen.

Inflyttningen av materialet är ett stort arbete som måste göras noggrant och följaktligen kommer det att ta lång tid innan allt kommer på plats i den stora Cubinostern.

Samarbetet med Electrolux Constructor AB har varit mycket givande. De produktansvariga har lyssnat på våra synpunkter och med stor entusiasm och välvilja tillmötesgått våra önskningar och krav. Sist – men förvisso inte minst – när Kulturens egna medel inte räckte till en komplett anläggning ställde företagsledningen oerhört generöst upp och skänkte oss vad som fattades för en komplett Cubinoster – Kulturen till gagn och företaget till heder och ovanskelig ära.

Namnet Lund

Det finns två huvuduppfattningar om namnet på den stad som nu firar sitt tusenårsjubileum. Den ena är att namnet är nordiskt och identiskt med vårt vanliga ord *lund* 'skogsdunge, mindre trädssamling'. Den andra är att namnet är uppkallelse efter det engelska stadsnamnet *London*, vilket ovillkorligen för med sig konsekvenshypotesen att den nuvarande formen av stadsnamnet är en folketymologisk anpassning av det engelska stadsnamnet till nordiskt språkmaterial.

Den förste som i modern tid anknyter till det engelska stadsnamnet är Stjerna 1908–1909. Hans huvudargument för uppkallelsetesen är tre:

1) att namnet *Lund* visserligen är ganska allmänt i vissa delar av nuvarande Sverige, men "från Skåne och Halland, det område som här närmast kommer i fråga, känner jag utom staden intet Lund"

2) att de myntmästare som präglade mynt i Lund under Knut den stores tid använder namnformer av det skånska stadsnamnet som lika gärna hade kunnat användas om *London*, och att man i två fall lägger till ett särskiljande *Denemac*, *Demac* för att markera att det är det danska och inte det engelska stadsnamnet som avses

3) att Adam av Bremen, högtysk till börden men från 1060-talet knuten till Bremen, i sitt kyrkohistoriska verk från 1076 – bevarat i avskrift från omkring 1200 – använder "London-formen" *Lundona* om Lund. I en samtida kommentar i texten till hans verk sägs dessutom att Knut genom Skånes *London*, *Lundona Sconiae*, ville efterbilda det brittiska *London*, *Londona*. (Det kan parentetiskt tilläggas att den medellågtyska formen för det skånska namnet, *Lunden*, troligen också beror på identifikation av Lund med *London*, se Ljunggren 1937:75 f.)

Av Stjernas argument är det första det svagaste, och det omintetgörs också lätt, när Sahlgren 1925:9 ff. diskuterar frågan. Sahlgren kan

bl.a. visa att ordet *lund* har använts i namnbildningar både i Skåne och Halland: i Halland finns tre olika orter *Lunden* och två byar *Lundby*, och en by norr om Halmstad heter *Underlund* 'under lunden (Lund)' Från Skåne nämner han socken- och bynamnet *Onslunda* 'Odens lund'; han hade kunnat lägga till bl.a. *Borlunda* 'lunden vid borren (ravinen)' och *Ravlund* 'bärnstenslunden' – också dessa exempel är både by- och sockennamn. Men viktigare är egentligen det faktum att ordet *lund* är vanligt i alla de nordiska språken som beteckning på en mindre trädsamling och att därmed förutsättningarna för uppkomsten av ett namn *Lund* finns överallt där vissa sakliga och namnpsykologiska villkor kan uppfyllas, om vilka mer längre fram.

Tyngre vägande och mer beaktansvärda är Stjernas argument 2 och 3. Följande huvudalternativ för att tolka de förhållanden som han där påpekar tycks kunna beaktas:

1) orten har, allt sedan den kom till på Sven Tveskäggs tid, burit ett uppkallelsenamn efter *London*, vilket namn senare folketymologiskt har omdanats till *Lund*

2) orten har burit ett för oss oåtkomligt namn som under Knut den stores tid har bytts ut mot *London*, vilket namn senare folketymologiskt har omdanats till *Lund*

3) orten hette från början *Lund*, döptes om till *London* på Knut den stores tid (och väl på dennes initiativ) men återfick sedan (folketymologiskt?) sitt ursprungliga namn

4) orten har hela tiden hetat *Lund*, vilket i de främmande språkmiljöer som myntpräglarna och Adam av Bremen med kommentatorer representerar har omdanats efter mönster av det mer kända engelska stadsnamnet *London*.

Vid en avvägning av de olika möjligheter som erbjuds ovan bör man beakta ett viktigt förhållande, nämligen att *Lund* som uppkallelsenamn efter *London* skulle vara ett unikum i de danska ortnamns historia. Några uppkallelsenamn från denna tid är nämligen inte kända, vare sig i själva det dåtida Danmark eller i de av vikingarna koloniserade områdena i England och Normandie (sammanställningarna *Yvetôt: Ivetofta* och *Evreux: Everöd* är, som namnforskarna alltför ofta tvingas påpeka, helt felaktiga). Det äldsta danska exemplet på uppkallelsenamn som nämns i Hald 1965:223 är från omkring 1370. Varför vikingatida och tidigt medeltida uppkallelsenamn saknas i Danmark eller åtminstone är så sällsynta att de har kunnat slinka genom forsk-

ningens garn kan man naturligtvis bara spekulera över, men vi får dock beakta att den tidens nordbor levde i en namnvärld där namn inte var konstskapelser, tillkomna genom en villkorlig namngivning, utan sakliga och oftast genomskinliga beskrivningar av de namnbärande lokalerna. Under sådana förhållanden var den psykologiska grogrunden för ett i Norden främmande, etymologiskt ogenomskinligt namn naturligtvis inte särskilt gynnsam.

Inför alternativ 4 får man givetvis fråga sig om tanken på en omdaning av ett nordiskt namn är särskilt rimlig. Svaret är ja. Skautrup 1944:112 skriver att oavsett om myntmästarna i Lund under Knut den stores tid var danskar eller anglosaxare så var de starkt präglade av den anglosaxiska myntortografien, med en kraftig anglosaxisk språkpåverkan. Den myntmästare som kallar sig *Gamel*, d.v.s. *Gamal* 'Gammal', bär ett nordiskt namn och är rimligen nordbo, men när han skall lokalisera sitt mynt skriver han *on Lundi* och använder alltså en fornengelsk preposition. Det kan för övrigt påpekas att inte alla namnformer på mynten är beviskraftiga när det gäller att påvisa identitet mellan det skånska stadsnamnet och det engelska. En del, som det ovan citerade *Lundi*, kan vara en förkortning av en form för stadsnamnet *London*, men det går inte att utesluta att det i stället rör sig om en nordisk dativ singularis *Lundi* av ett nordiskt *Lund*. Detta är dock egentligen ointressant. En del korta former kan lika gärna vara nordiska som förkortningar av former för *London*, men andra är obestridligen former för *London* med syftning på Lund. Emellertid kan detta lika gärna tolkas som att man i denna anglosaxiskt präglade miljö har "hyfsat" och "förskönat" ett nordiskt plebejiskt *Lund* till den förnämre namnformen *London* som att *Lund* vid denna tid "hette" *London*. Sådana hyfsningar och försköningar sker hela tiden i ortnamns historia. Eftersom de ibland segrar och blir norm är det endast amatörer som vid tolkningen av ett gammalt namn vågar utgå från den moderna namnformen.

Mutatis mutandis gäller vad som ovan har skrivits om myntmästarna också Adam av Bremen och hans samtida kommentatorer. Adam skrev på latin, och det gällde för honom att finna en lämplig latinsk form för det skånska stadsnamnet. Om detta vid denna tid var *London*, blev den latinska formen för *London*, *Lundona*, naturligtvis den enda rimliga, men den är inte heller orimlig om man utgår från att staden hette *Lund*. Namnets likhet med *London*, kanske i förening

med att adjektivformen för det nordiska namnet är *Lundensis*, med strukturen *Lund* + vokal + *n*, kan vara ett tillräckligt skäl för att Adam skulle "internationalisera" det nordiska stadsnamnet till *Lundona*.

Identifikationen av det skånska stadsnamnet med London i dessa icke-nordiska språkmiljöer kan alltså med skäl misstänkliggöras. Anorlunda ställer det sig givetvis med det nordiska språkmaterialet. Finns samma identifikation där, kommer saken i ett annat läge.

Men där finns identifikationen inte, som Sahlgren 1925 riktigt påpekar, dock utan att gå in på detaljer, som jag kommer att göra nu. Jag har gått igenom Dialekt- och ortnamnsarkivets i Lund material av belägg på namnet *Lund* i nordiska källor från tiden fram till 1200 och inte noterat adjektivformer som *Lundensis*, bara stadsnamnet i sig. Resultat:

Det äldsta nordiska belägget på stadsnamnet *Lund* finns i Knut den heliges gåvobrev 1085, bevarat i avskrift från omkring 1123. Namnet nämns fyra gånger, tre gånger som *Lunde* och en gång som *Lundi*. I samtliga fyra fall får man förutsätta en nordisk dativ-singularis-form bakom beläggen. Några förkortningar i stil med dem som kan tänkas för myntbeläggens vidkommande kan inte antagas här. Namnformerna är otvivelaktigt nordiska. I det brev som är utfärdat av systersonsonen till Knut den store finns alltså inte spår av den London-tradition som Knut den store eller eventuellt Sven Tveskägg skulle ha startat.

Klostret Ryds annaler nämner i en passus från omkring 1100 vårt stadsnamn som *Lund*. Annalerna citeras från avskrift från omkring 1400. En nordisk namnform.

I Lunds domkyrkas nekrologium nämns Lund i ett belägg från tiden 1123–1170. Formen är en genitivform, *Lundis*, som måste ha nordiskt ursprung.

Nästa belägg är från 1124. I den isländska handskriften Flateyrbók nämns staden under formen *Lund*. Även islänningarna använder alltså den nordiska namnformen.

Därnäst kommer ett belägg från 1100-talets mellersta tredjedel, *in Lundy* (*y* står här för *i*), i Liber daticus Lundensis vetustior, Lunds domkapitels äldre gåvobok. Namnformen är nordisk.

Ärkebiskop Eskil står för nästa belägg i ett brev från 1145. Formerna är latiniserade nordiska: *Lunda* och *Lundis*. Samma namnformer finns i ett brev samma år från kung Erik (Lam), bevarat i avskrift från slutet av 1400-talet.

Från 1150-talet härstammar troligen Roskildekrönikan. I ett belägg som finns i avskrift från 1200-talets slut nämns Lund som *Lund*.

I ett brev från andra hälften av 1160-talet, bevarat i avskrift från 1400-talets slut, nämns Lund som *Lunda*, en latiniserad nordisk form.

Från någon gång under 1100-talets sista tredjedel nämns staden igen i den ovan citerade Liber daticus Lundensis vetustior. Formen är, liksom förra gången, *in Lundy*, alltså nordisk. I samma källa och från samma tid finns det likaså nordiska belägget *in Lundis*.

I ett brev från lundakaniken Florentius, daterat till omkring 1170 och bevarat i avskrift från slutet av 1400-talet, nämns staden som *Lundis*. Samma form finns i en anteckning i de s.k. Lundaannalerna från 1172, i avskrift från 1300-talet.

Från 1174 finns ett brev av Valdemar den store, bevarat i avskrift från slutet av 1400-talet, där Lund nämns, som *Lundis*. Samma namnform i ett brev från samma år, liksom det förra bevarat i avskrift från slutet av 1400-talet, använder biskop Absalon av Roskilde.

År 1186 stadfäster kung Knut sin föregångares och namnes gåvobrev av 1085, i ett brev bevarat i avskrift från slutet av 1400-talet. Hans form av stadsnamnet är *Lundis*.

Från 1100-talets slut härrör ett belägg i abboten Vilhelms brev, bevarade endast i avskrifter från nyare tiden. Namnformen är *Lundis*.

Därmed är genomgången slut. Materialet är talande: i de nordiska källorna för tiden fram till 1200 finns inte något spår av London-traditionen. Särskilt värt att notera är det förhållandet att traditionen saknas också i de två miljöer där man främst kan förutsätta att minnen från det förgångna lever kvar, i både skriftlig och muntlig form, nämligen i kungahovet och de kyrkliga inrättningarna i Lund.

Vi ställs därmed inför valet mellan två alternativ:

1) att de skrivningar av stadsnamnet *Lund* som antyder en identifikation med det engelska stadsnamnet *London* och vilka alltså enbart härrör från icke-nordiska språkmiljöer beror på en strävan att anpassa formen på det danska namnet efter en känd internationell förebild; eller

2) att orten, kanske genom ett kungligt dekret, har döpts eller om döpts till *London* men att namnet så snabbt har folketymologiserats i anslutning till nordiskt språkmaterial att traditionen om detta har försvunnit helt, t.o.m. i sådana traderande kretsar som hovet och kyrkan.

Valet kan inte vara särskilt svårt: det senare alternativet är, om inte

omöjligt, så åtminstone inte särskilt sannolikt. Det rimligaste är att stadsnamnet *Lund* är av nordiskt ursprung och följaktligen identiskt med ordet *lund* 'skogsdunge, mindre trädssamling'

Om namnet sålunda kan visas sannolikt vara nordiskt har det i all sin enkla uppbyggnad en hel del information att ge. Det följande ansluter till resonemangen i Ljunggren 1937 men nyanserar och fördjupar förhoppningsvis debatten något.

Lund är vad namnforskarna kallar ett enledat namn, d.v.s. det består av ett ord – som i och för sig kan vara enkelt, avlett eller sammansatt – som finns i språket utanför ortnamnen. Alla namn har som sin första funktion att inom en viss namnbrukarkrets vara särskiljande, vilket innebär att det inom en sådan krets inte får finnas några identiska namn. De enledade namnen måste alltså för att kunna fungera markera någonting unikt. Om man kallar en ö för *Ön* – som man i min barndoms Bjäre härad kallade Väderön eller Hallands Väderö – så beror det på att det bara finns en ö för namnbrukarkretsen, varigenom alla förstår vad som åsyftas.

Vilka är då förutsättningarna för uppkomsten av ett namn som *Lund* 'lunden' (att stadsnamnet saknar bestämd artikel beror helt enkelt på att det bildades före den tid då den bestämda artikeln uppstod i de nordiska språken)? Namnet har ju brukats i en stor namnbrukarkrets, och lundar har det rimligen funnits flera i Skåne under denna tid. I den mån de har givit upphov till namn och blivit kända utanför en mycket liten namnbrukarkrets har de fått förses med en särskiljande bestämning för att kunna fungera: lunden intill en ravin = *Borlunda*, lunden där Oden dyrkas = *Onslunda*, lunden där man hittar bärnsten = *Ravlunda*. Mot dessa står stadsnamnet *Lund*, förnämt enledat, och kungör att detta är lunden framför alla andra, lunden par préférence, lunden som är så betydande och så närvarande i alla människors sinnen att dess beteckning inte behöver någon särskiljande bestämning: *Lund*.

På vilket sätt kan lunden ha varit så väsentlig att den kan ha givit upphov till det enledade namnet *Lund*? Inte genom sin storlek, i varje fall: om lunden blir stor är den inte längre en lund utan en skog. Rimligen är det lundens funktion som har varit viktig.

Och därmed har jag på omvägar kommit tillbaka till den gamla tanken att *lund* här har sakral innebörd och syftar på en helig lund, en offerlund, en tanke som tänktes redan på 1590-talet av skolmannen

och prästen Herman Chytræus (refererad bl.a. i Stjerna 1908–1909:172 f.) och som senare har underbyggts bl.a. av Sahlgren 1925 och Ljunggren 1937 Skäl förutom vad som ovan har anförts är att det finns paralleller till att nordiska biskopssäten har anlagts på eller vid hedniska kultplatser – Uppsala, Skara, Odense, Roskilde, Viborg –, och att Lunds placering, om den inte har sin förutsättning i något så irrationellt som läget för en kultplats, verkar något egendomlig (påpekat redan av Stjerna 1908–1909): från handelssynpunkt ligger staden alltför långt från Öresund, och från försvarssynpunkt är läget illa valt, med ett öppet läge så att staden kan angripas från alla håll, och till på köpet så att staden vid en belägring är helt avskuren från tillgång till rinnande vatten.

Att utan arkeologiska fynd som bevis peka ut något läge för denna heliga lund är naturligtvis mer än dumdrigt. Det kan ändå vara mödan värt att göra ett försök.

De första spåren leder österut. I Chytræus' tidigare nämnda relation från 1590-talet talas utförligt och konkret om en ljuvlig lund som skulle ha funnits nära tre högar öster om staden, där Tor, Oden och Frigga dyrkades. Uppgifterna får givetvis behandlas med vederbörlig skepsis men kan dock knytas till traditionerna om den "Tre högars marknad" som var en av de stora skånska marknaderna och som ägde rum vid tre nu försvunna högar på nuvarande Linero. Blomqvist 1951:17 ff. nämner marknaden men hänvisar till att när skåningarna samlades till ting så var det inte där utan ännu längre österut, i Arendala, och antyder att den eventuella kultplatsen kan ha legat där, "vid brynet av en stor och mystisk skog, Skrylleskogen" (s. 34 överger han dock implicit hela tanken på en offerlund och ansluter sig till Stjernas uppfattning om stadsnamnets uppkomst). Men enligt Blomqvist a.a. s. 19 skulle skogen "ha sträckt sig från Krankesjön i öster till Arendala i väster och i stort sett begränsats i norr av landsvägen Lund–Södra Sandby–Silvåkra och i söder av vägen Lund–Dalby–Hällestad" Detta är emellertid inte en lund utan en skog, och det är också det ordet som Blomqvist själv använder

Det kan under de förhållandena vara värt att pröva en helt annan lösning. Jag framför mitt förslag med stor tvekan men tycker ändå att det kan vara värt en seriös prövning.

Utgångspunkten för mina funderingar är namnet på de två byarna *Östra Torn* och *Vallkärratorn*. Namnet *Torn* är i sin enledade form

unik: det finns enligt Svensk ortförteckning inte i övrigt i Sverige och inte heller i Danmark (och borde alltså, enligt Stjernas resonemang om namnet *Lund*, egentligen inte ha funnits alls!), och möjligheten att de två bynamnen skulle ha uppkommit utan en gemensam bakomliggande faktor torde vara obefintlig. En vanlig förklaring till existensen av byar med identiska namn, typen *Östra Vram Västra Vram*, är att det rör sig om en uppdelning av en ursprunglig urby, men den tycks inte gå att använda i det här fallet – byarna ligger c:a tre kilometer från varandra. Jag ansluter mig därför till den uppfattning som docent Göran Hallberg muntligt (hans tankar härvidlag har hittills inte kommit i tryck) har framfört till mig, nämligen att den gemensamma faktorn är förekomst av *torn* 'tornigt träd el. buske, hagtorn' mellan de två byarna, d.v.s. någonstans på Ladugårdsmarken eller Norra fäladen.

Språkligt sett kan *Torn* avse både ett enstaka exemplar av växten och en dunge. Se Fries 1957:82 ff. Från saklig synpunkt är det här naturligt att tänka sig att namnet innehåller ordet *torn* med kollektiv syftning; hagtorn växer ju normalt i snår.

Utsnitt ur Skånska rekognosceringskartan. Upprättad 1812–1815.

För namnet i övrigt kan tillämpas samma resonemang som fördes ovan om namnet *Lund*: det bör ha varit något märkvärdigt med den här hagtornslunden för att den skall kunna ge upphov till två bynamn. Ingers 1971:54 (som inte har tänkt på möjligheten att *torn* kan ha kollektiv innebörd) upplyser att tornar eller hagtornsträd fordom ägnades gudomlig dyrkan. Tanken att det alltså har rört sig om en helig lund ligger därför nära till hands. – Att det har varit något speciellt med byarna Torn (och trakten vid dem) visas ytterligare av att de har givit namn åt *Torna härad*. De sydsåkanska byar (och socknar) som har givit namn åt ett härad (Bara, Ingelstad, Järrestad, Oxie etc.) markerar därigenom sin roll som centralorter i häradet.

Skulle trakten kring Lund då ha haft två heliga lundar, två offerlundar? Nej, det verkar föga troligt. Min tanke är att det kan ha rört sig om *en* lund, med två egenskaper att vara en lund, och att bestå av (hag)torn. Det förhållandet att det var en lund gav upphov till lundens namn *Lund* och sedan till stadsnamnet *Lund*, det förhållandet att den bestod av hagtorn gav bynamnen (*Östra*) *Torn* och (*Vallkärra*) *Torn*.

Om den här spröda tankebyggnaden skulle hålla, har det alltså i Lundatrakten förmodligen redan före grundandet av staden funnits tre centra. Längst i öster, vid Arendala, avgjordes rättsfrågor på tinget. Lite längre västerut, på Linero, köpslog man på Tre högars marknad. Och längst i väster, norr om den plats där staden kom att ligga, fick själen sitt.

Litteratur

- Blomqvist 1951 = Blomqvist, Ragnar, Lunds historia. 1. Medeltiden. Lund
Fries 1957 = Fries, Sigurd, Studier över nordiska trädnamn (Skrifter utgivna av Kungl. Adolfs Akademien. 29. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas utgivna av Natan Lindqvist. 3). Uppsala
Hald 1965 = Hald, Kristian, Vore stednavne. 2. reviderede og forøgede udgave. København.
Ingers 1971 = Ingers, Ingemar, Ortnamn i Lund. Del II. Sankt Peters kloster och Lunds landsförsamling (Det gamla Lund. 1970. Gamla Lund. Årsskrift. 52). Lund
Ljunggren 1937 = Ljunggren, K. G., Undersökningar över nordiska ortnamnsbehandling i medellågtyskan och medellågtyska drag i gamla nordiska ortnamn (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1 Bd 33. Nr 7). Lund-Leipzig
Sahlgren 1925 = Sahlgren, Jöran, De skånska städernas namn (i Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift, Lund)
Skautrup 1944 = Skautrup, Peter, Det danske sprogs historie. Første bind. Fra Guldhornene til Jyske lov. København
Stjerna 1908–1909 = Stjerna, Knut, Lund och Birka (i Historisk tidskrift för Skåneland 3, Lund)

960–1086 Notiser

960 sändes enligt vissa forskare biskopen Poppo till Danmark av den tyske kejsaren för att missionera. Andra menar att han tillkallades på den danske kungen Harald Blåtands eget initiativ. Dopot mottogs av kungen som också lät kristendomen bli officiell religion i landet, vilket han själv vittnar om på en av de märkliga runstenarna i Jelling, där det i runor står: Kung Harald lät göra dessa kummel (gravhögar) över Gorm sin fader och Tyra sin moder. Den Harald som åt sig vann hela Danmark och Norge och gjorde danerna kristna.

976 mottog kung Haralds son Sven (Tveskägg) dopet.

Omkring 980 – alltså under senare delen av Harald Blåtands regeringstid byggdes de stora cirkelrunda borgarna Aggersborg, Fyrkat, Nonnebacken och Trelleborg i nuvarande Danmark. Den första skånska borgen av likartat slag har nyligen påträffats i Trelleborg. Den är i skrivande stund under utgrävning, men visar troligen att kungen även i Skåne befäste sin maktställning.

985/987 grep Sven Tveskägg makten i Danmark efter fadern som troligen drevs i landsflykt.

990 c grundlades Lund, troligast genom kungamaktens försorg. Lunds första träkyrka uppfördes i mitten av en stor kyrkogård, vars äldsta gravar kunnat dateras till tiden omkring 990.

990 gifte sig Sven Tveskägg med Gunhild som var änka efter sveakungen Erik Segersäll. Gunhild kom från en slavisk fursteätt. Hon var syster till Boleslav Chrobry som grundade det polska riket.

994 gav sig Sven Tveskägg tillsammans med Olav Tryggvason iväg på ett vikingatåg till England. Engelmännen fick som sed var betala för sin fred med stora mängder silver – en så kallad danegäld.

995 föddes Knut den store. Förutom Knut fick Sven och Gunhild ytterligare en son, Harald och två döttrar.

995 c lät Sven Tveskäg slå sina första mynt. En del omständigheter tyder på att Lund mycket väl kan ha blivit myntort redan vid denna tid. I den välkända skatten från Igelösa norr om staden finns det mynt som kan ha producerats i Lund. Skatten är nedlagd senast 1007

1000 utkämpades slaget vid Svolder mellan Olof Skötkonung och Sven Tveskäg på ena sidan och Olav Tryggvason på den andra. Genom slaget som troligen ägde rum i Öresund återvann Sven Tveskäg Norge som Olav Tryggvason tagit makten över efter mordet på Håkon Jarl 995.

1003 gav sig Sven Tveskäg iväg på ett erövringståg till England. Det kom att dröja till 1005 innan han återvände till hemlandet, dock utan att ha lagt England under sig. Lottlösa kom vikingarna inte hem – stora danegälder hade återigen pressats ut av engelsmännen.

1013 erövrade Sven Tveskäg med sin vikingahär England.

Med på fälttåget var Knut den store som vid denna tid bör ha varit 18 år gammal.

1014 avled Sven Tveskäg hastigt i Gainsborough. Han fördes hem till Danmark och begrovs – troligen i Roskilde. Knut den store efterträdde fadern som kung, men det politiska läget efter Svens död tvingade honom att fara hem till Danmark för att samla en ny här

1015 avseglade Knut den store med en ny flotta mot England för att återta vad som förlorats. Fälttåget avslutades 1016 då Knut lagt det mesta av England under sig. Den engelske kungen Ethelreds död ledde visserligen till komplikationer, men Knut besegrade i slaget vid Ashingdon tronpretendenten Edmund järnsida.

1017 gifte sig Knut den store med Ethelreds änka Emma. De fick så småningom barnen Hardeknut och Gunhild.

1018 hade läget i England blivit så stabilt att Knut den store kunde skicka hem större delen av sin vikingahär som avtackades med 82.500 pund silver – i runda tal 40 ton. Knut behöll dock en elittrupp på ett par tusen man med 40 skepp.

1019 seglade Knut den store hem till Danmark för att överta tronen efter sin bror Harald som avlidit. Han återvände till England redan nästa år. Det var under detta besök i hemlandet som den äldre forskningen menade att han skulle ha grundlagt Lund och upprättat myntverket. Beträffande det senare måste Knut äras som den fick till stånd en fungerande kontinuerlig utmyntning i Lund. Det var också då som stadsnamnet fick sin plats på mynten.

Någon gång i början på 1000-talet lät en Torgisl resa en ståtlig runsten uppe vid Allhelgonabacken. Runstenen, som med sina 4 meter är Danmarks högsta, återfanns 1690 i Allhelgonaklostrets ruiner. På 1700-talet flyttades den till Lundagård. Sedan 1957 finns den att beskåda på universitetsbiblioteket och har alltså återbördats till ungefär den plats där den en gång hittades. Den brukar fortfarande kallas Lundagårdsstenen trots att den egentligen inte har något med Lundagård att göra.

På sin ena sida har runstenen en ristning med två ulvar som är i färd med att sluka en människa och på den andra ett starkt stiliserat människoansikte. På smalsi-

dorna finns en runinskrift som i översättning lyder: Torgisl, son av Esge Björnsson, reste dessa stenar efter sina båda bröder Olof och Ottar, goda landsmän. De inflikade korsen visar att kristendomen hållit sitt intåg. Minnesmärket har ursprungligen bestått av flera stenar, vilket framgår av texten.

Med all sannolikhet har stenen rests av en storman med en betydande jordegendom, som haft sina marker norr om och kanske inom den medeltida stadens norra delar, redan under 900-talet.

Olof och Ottar betecknas i inskriften som goda landmän (lantmitr kuþa). Detta är inte någon allmän hedersbevisning utan en titulatur som avslöjar att de döda varit betydande personer i det danska riket och stått i vasallförhållande till den danske kungen. De har varit i dennes tjänst.

Indirekt kan det samlade jordinnehavet påvisas av det faktum att Allhelgonaklostret under 1000-talets andra hälft uppfördes på Torgisls mark som fick bilda ekonomiskt underlag för klostret.

1020 var det approximativa grundläggningsår som låg bakom Lunds 950-årsjubileum 1970. Fem år senare blev det möjligt att med hjälp av årsringsdateringar

visa att staden var äldre. Det är värt att notera att också 990 är ett närmevärde. Det exakta grundläggningsåret för Lund kan aldrig preciseras.

1027 reste Knut den store iväg på pilgrimsfärd till Rom. Han motogs furstligt, träffade påven och deltog i kejsaren Konrads kröning. Diplomatiska förhandlingar med påven och kejsaren stod också på programmet.

1028 seglade Knut den store från England till Norge och lät sig efter ett lätt fälttåg hyllas som kung i Norge.

1030 (29/7) stod slaget vid Stiklastad. Där stupade Olav Haraldsson i sitt försök att återtaga Norge. Knut den store satt nu som härskare över det mindre imperium som brukar kallas det danska nordsjöväldet.

1035 (12/11) avled Knut den store i Shaftesbury Han begravdes i den gamla saxiska kyrkan Old Minster i Winchester. Hans ben finns numera (blandade med andras) i ett skrin som står på korskränket i katedralen i Winchester

1042 dog Hardeknut som efter Knut den stores död blivit kung

över England. I realiteten var det därmed slut med det danska nordsjöväldet.

1042–1047 Efter Hardeknuts död blev den norske kungen Magnus den gode kung även i Danmark. Han satte Sven Estridsson att råda över landet. Striden om makten blossade strax upp och fördes med växlande lycka till 1047, då Magnus avled och Sven Estridsson äntligen blev kung.

Sven Estridsson kom att regera länge – 27 år – och under denna tid skedde mycket av stor betydelse för Lund och Danmark. Bland annat genomfördes stifts- och sockenindelning i Skåne.

Inskriften på denna runsten lyder: Toke lät kyrka bygga och. Stenen fanns på 1790-talet i en gårdsgård vid St Tvärgatan. 1829 skänktes den av biskop Faxe

till biskop Münter i Köpenhamn, där den ännu finns inmurad i biskopsgårdens portgång. Kyrkan som Toke lät bygga har identifierats som den stavkyrka som 1050 uppfördes som föregångare till S:t Stefans stenkyrka vid Stora Södergatan, söder om Stora Tvärgatan. Den kan dock med lika rätt attribueras till Heligkorskyrkan alldeles norr om Stora Tvärgatan. Stenen är ett unikt dokument eftersom den namnger en person som finansierat ett kyrkobygge. Den ger också en antydning om vem som lät bygga kyrkorna i Lund – det var inte församlingarna.

I början av 1050-talet – före 1054 – begärde Sven Estridsson hos påven i Rom att ett danskt ärkebiskopsdöme skulle upprättas. Strävan var att frigöra den danska kyrkan från ärkestiftet Hamburg – Bremen.

1060 blev Henrik Lunds förste biskop. Denne engelsman hade varit biskop på Orkneyöarna och kapellan vid Knut den stores hov. Henrik som företrädde den angelsaxiska kyrkan hade en konkurrent i Egiuo som samtidigt blev biskop i Dalby. Den senare hade vigts till ämbetet i Bremen. Efter Henriks död 1066 blev Egiuo

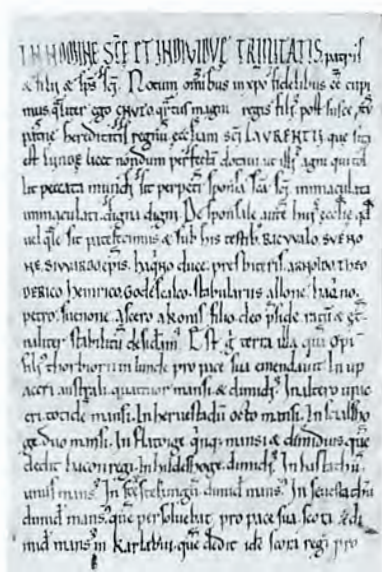
no biskop i Lund över ett samlat lundastift. Den tyska kyrkan kan därmed sägas ha gått segrande ur striden om det nordiska missionsfältet.

1064 ingicks en fredsöverenskommelse mellan Sven Estridsson och den norske kungen Harald Hårdråde som gjorde att de norska härjningarna i Danmark upphörde.

1066 invaderade normanderna England och i slaget vid Hastings utgick de under ledning av Wilhelm erövraren som segrare.

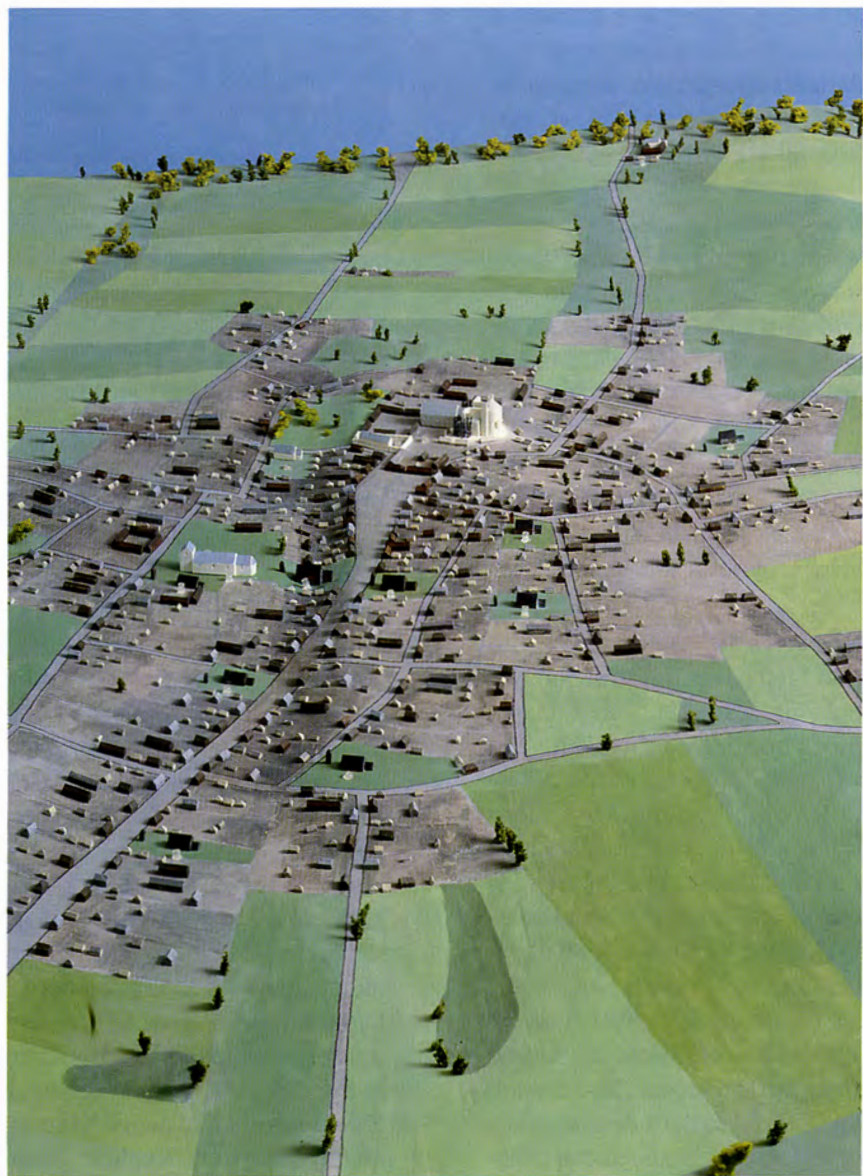
Redan på 1070-talet, under Harald Heins regeringstid, bör Allhelgonaklostret norr om Lund ha blivit instiftat och uppfört. Det var benediktiner av cluniacensorden som upprättade Lunds första kloster. Troligen var klostret från början huvudsakligen byggt i trä. Endast själva klosterkyrkan var ett romanskt stenbygge.

1085 fick domkyrkan i Lund en stor gåva av kungen Knut den helige. Gåvan omfattade stora jordegendomar på Själland och i Skåne samt skatteinkomster från bland andra Lund (21 mark om året). Gåvobrevet som är daterat den 21 maj 1085 gav Domkyrkan

och domkapitlet en fast ekonomisk grund och blev av stor betydelse för skapandet av ett ärkesäte i Lund. Gåvobrevet är ett utomordentligt viktigt historiskt dokument. Det brukar betecknas som det äldsta nordiska diplom vars ordalydelse är bevarad.

1086 försökte Knut den helige samla flottan till ett erövringståg mot England. Innan planerna hann sättas i verket utbröt ett uppror som ledde till att Knut mördades i S:t Albani kyrka i Odense. Knut den helige hade en återerövring av England som främsta (orealistiska) utrikespolitiska mål. Det inställda krigståget 1086 betecknar vikingatidens definitiva slut.

Rekonstruktionsmodellen visar Lund som staden med stöd av arkivaliska uppgifter och framför-

allt de arkeologiska undersökningarna kan tänkas ha sett ut 1085.

Lunds ålder och uppkomst

Är det rätt att fira staden Lunds tusenårsjubileum 1990? Frågan är naturligtvis en smula provokativ och kanske också något felaktigt ställd. Har kommunfullmäktige sagt att vi skall fira, så skall vi naturligtvis fira, och göra det med besked. Men låt oss i stället säga så här: vad finns det för skäl att tro, att det just 990, och inte t.ex. 1020 eller 1000 eller 970 uppstod någonting som vi kan ha rätt att kalla staden Lund? *Denna* fråga är varken provokativ eller retorisk. Många minns ännu, hur vi 1970 trodde att staden grundlagts av Knut den store 1020 och hur vi därför firade 950-årsjubileum det året med bl.a. kransnedläggning vid den förmodade stadsgrundläggarens grav i Winchester. I år är det 990 och Sven Tveskäg som gäller, och en eller annan skeptisk medborgare frågar sig, oroligt eller förvåntansfullt, om arkeologerna någonstans nere i gytjtjan skall hitta rester av bebyggelse från Harald Blåtands tid, så att åtminstone de yngre lundaborna skall hinna med ett 1050-årsjubileum 2020.

Forna tiders lundabor gjorde sig inte sällan överdrivna föreställningar om sin stads ålder. Mogens Madsen, en lärd humanist, som mot slutet av 1500-talet var superintendent (biskop) i Lund, citerade i sin stadsbeskrivning en gammal vers:

Den tid då Kristus lät sig föda,
stod Lund och Skanör i fagraste gröda.

I sin tidstypiska yverborenhet föreställde sig herr Mogens, att Lunds anor gick tillbaka till vår tideräknings början och lät dess uppkomst tona bort i en urgrå forntids töcken.

Riktigt lika fantasifull är inte E.W. Berling i sin klassiska stadshistorik från 1879, men också han vill leda sin hemstads ursprung ner i en hednisk forntid av obestämd längd. Redan omkring 940 skall Lund ha varit en rik och befastad ort. Sitt namn skall staden ha erhållit av en där befintlig offerlund, som omslöt tre högar med Odens, Tors och

Frejas bilder och som utgjorde "en långväga besökt vallfartsort för den hedniska gudstjänsten"

Denna föreställning om Lunds uråldrighet har i stort sett avlivats av den moderna arkeologiska och stadshistoriska forskningen, även om tanken på Lunds ursprung i en förkristen kultplats länge spelat en viss roll i debatten. Under den senaste mansålder har Ragnar Blomqvists uppfattning från 1941 om Lunds uppkomst länge varit allmänt vedertagen. Enligt denna skall staden ha tillkommit i början av 1000-talet på kungligt påbud men på en plats där det redan tidigare förekommit betydande handel. Lund skall ha övertagit funktioner från en äldre marknadsplats vid Linero, som identifierats med den senare omtalade Tre högars marknad, och ett ytterligare tecken på kontinuitet bakåt har Blomqvist och andra forskare funnit i närheten till Arendala med det skånska landstingets mötesplats. Staden skall ha vuxit fram kring ett gammalt vägshål vid Stortorget mellan en äldre huvudväg Stora Södergatan–Sandgatan och en väg åt nordväst i Bredgatan. Själva ortnamnet har ansetts indikera en offerlund. Dessa faktorer har tillsammans betraktats som en förklaring till att kungamakten valde just Lund som plats för en ny stadsbildning. Den kung som utpekats som stadsgrundare har varit Knut den store (1018–35) och tidpunkten för grundandet har bedömts ligga omkring 1020. Anledningen till detta har varit de mynt som Knut lät präglade i Lund på 1020-talet och som har tolkats som tecken på att ett myntverk fanns där redan då.

De senaste decenniernas arkeologiska grävningar främst i området kring Stortorget och Stora Södergatans norra del har emellertid bragt i dagen fakta, som lett till en förnyad diskussion om problemen kring stadens uppkomst.

Först och främst står det klart, att bebyggelsen i Lunds centrala delar är äldre än som tidigare antagits. Redan vid grävningar på PK-bankens tomt 1974 påträffades gravar som kunde dateras till omkring år 1000 eller t.o.m. något tidigare. Vid nya grävningar 1982–85 fann man i kvarteret Clemens strax norr om Kattesund spår efter stadens troligen äldsta kyrka, daterad till slutet av 900-talet och möjligen identisk med den kyrka som Sven Tveskägg enligt Roskildekrönikan lät bygga i Skåne.

Vidare har myntfynd i bl.a. Igelösa, Södra Sandby och centrala Lund (kvarteret S:t Mikael) givit anledning till den dock ännu obekräftade hypotesen, att mynt skulle ha kunnat präglas i Lund redan

under något av 900-talets sista decennier.

Lika intressant är, att grävningarna visat, att den tidiga bebyggelsen i Lund under perioden 1000–1100 varit långt mera omfattande än man tidigare trott. På flera punkter når den ut till läget för den tidigast vid 1100-talets mitt anlagda stadsvallen, som avgränsade större delen av den nuvarande stadskärnan, området innanför den s.k. inre ringen.

När det gäller vilka slutsatser om stadens uppkomst och tidiga utveckling som kan dras av dessa data, är arkeologerna visserligen uppslagsrika men också ganska försiktiga.

Man kan dock konstatera, att en del äldre föreställningar inte längre står så högt i kurs. Det gäller bl.a. idén att staden skulle ha utvecklats ur en hednisk kultplats. Den anses inte ha bättre stöd än en tveksam tolkning av ortnamnet Lund; en lund behöver ju inte nödvändigtvis vara en offerlund.

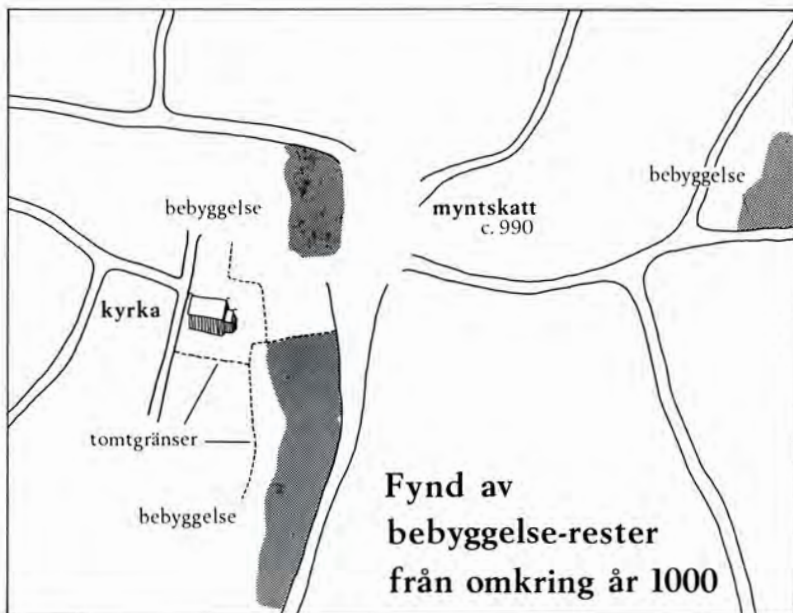
Det anses inte heller troligt, att närbelägna institutioner spelat roll vid stadens grundläggning. Vad det skånska landstinget i Arendala beträffar, så är det fullt möjligt, att det uppstod först i samband med det danska rikets enande omkring år 1000; i så fall kan det inte vara äldre än den första bebyggelsen i Lund. Några bevis för att ”tre högars marknad”, omtalad först 1504, skulle ha legat vid Linero, finns inte heller. Vid de omfattande schaktningarna för stadsdelen Linero under 1970-talet påträffades inga spår av någon marknadsplats.

Mycket bättre har det inte gått för den gamla vägshålsteorin. Någon förbindelse mellan Bredgatan och Stortorget tycks inte ha funnits under stadens äldsta tid, liksom inte heller någon mellan Stortorget och Sandgatan. En annan äldre förklaring som också visat sig ohållbar, är att staden lagts i närheten av Höjeå, som omkring år 1000 skulle ha varit segelbar upp till Lund. Så har av allt att döma inte varit förhållandet, och i så fall borde ju för övrigt stadens centrum ha legat vid Källbymölla.

Om arkeologerna sålunda varit framgångsrika med att avliva gamla hypoteser, har de hittills blivit svaret skyldiga i frågan om varför just Lund blev platsen för ”metropolis Daniae”, Danmarks huvudstad. Och man frågar sig med viss oro – med tanke på 1000-årsjubileet – om den bebyggelse från slutet av 900-talet som har upptäckts överhuvudtaget varit en stad. Ett ställningstagande till denna fråga förutsätter en definition av begreppet stad.

I sin fullt utbildade form är den medeltida staden en tätort med

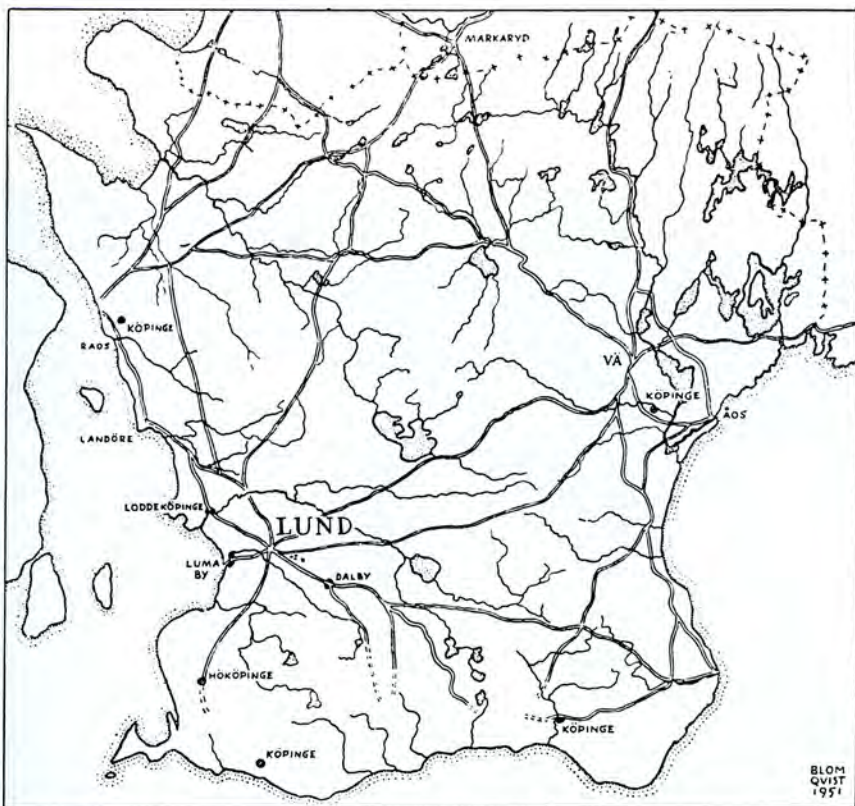
centrumfunktioner, som i fiskalt, ekonomiskt, rättsligt och administrativt hänseende skiljer sig från den omgivande landsbygden. Ingen hävdar, att Lund ens omkring 1020 uppfyllde alla dessa urbaniseringskriterier. Den fråga som bör ställas är väl snarast: när kan man börja finna tecken på att den urbaniseringsprocess börjat, som i tidens fullbordan skulle leda fram till detta slutresultat? Finns sådana tecken redan på Sven Tveskäggs tid? På grundval av hittills gjorda fynd torde den frågan knappast kunna besvaras jakande. Den bebyggelse vi kunnat konstatera kan lika gärna vara av agrar karaktär.

Anders Andrén, som under senare år mer än någon annan sysselsatt sig med frågan om Lunds uppkomst, antar, att den första bebyggelsen omkring 990 kan ha varit en vanlig landsby med omgivande bruknings- och ägosystem, som först omkring 1020 togs i anspråk för en stadsbebyggelse. Han tänker sig det första Lund som några gårdar kring en bygata av den typ som fortfarande finns i Östra Torn och Stora Råby, gående i öst-västlig riktning längs en linje Magle Stora Kyrkogata–Klostergatan med en förbindande sträckning genom kvarteret Svartbröder. Träffar denna hypotes rätt, betyder det inte en bekräftelse på Mogens Madsens påstående om Lunds uråldrighet ens

som landsby. Den nya agrarhistoriska forskningen anser sig nämligen ha kommit fram till att de skånska byarna i stort sett inte är äldre än vikingatiden.

Enligt Andrén var denna ort under Sven Tveskäggs tid centrum för ett kungalev, en uppsamlingsplats för den kungliga uppbörden från Torna härad. Det vägnät som har ansetts som en förklaring till Lunds belägenhet, förbinder flera av kungaleven (Vä-Gårdstånga-Lund-Oxie) och behöver inte vara orsak till Lunds läge utan kan tvärtom vara ett resultat av kungalevens placering.

Rekonstruktion av Skånes vägnät omkring år 1000. Efter Ragnar Blomqvist.

Ett stycke in på det nya århundradet kan man emellertid notera en rad omständigheter som tyder på att en urbaniseringsprocess har tagit sin början. Bebyggelsen expanderar och äger rum inom ramen för en

tomtindelning som anses kunna tidfästas till omkring 1020. Ungefär samtidigt framträder ett myntverk, vars personal kan knytas till den planerade bebyggelsen. Detta har tolkats så att Lunds roll som administrativt centrum har förstärkts genom att ett ursprungligt uppbördsområde, Torna härad, utökats med två härader, Bara och Harjagers. Kungliga ämbetsmän börjar uppträda i staden; den s.k. Lunda-gårdsstenen, daterad till omkring 1000–1050, har måhända rests till minne av två sådana. Från och med denna tid börjar Lund alltmer att skilja ut sig från den omgivande bygden i bebyggelsemässigt, funktionellt och organisatoriskt hänseende.

I alla dessa förändringar har av allt att döma kungamakten varit den pådrivande kraften, och kung var under denna period Knut den store. Kanske har det ändå inte varit alldeles oriktigt att i honom se Lunds grundläggare.

Stolphålen efter Lunds första träkyrka, uppförd c 990. Bilden är tagen från öster och visar korpartiet.

Vid sidan om kungamakten fanns kyrkan redan från början på plats, därom vittnar stolphålen efter den ovannämnda stenkyrkan från tiden omkring 990 i kvarteret S:t Clemens. Men den hade ännu inte uppnått en självständig, långt mindre dominerande ställning. De första kyrkorna tycks ha varit privatkyrkor i kungens eller någon stormans ägo, och de första prästerna får man tänka sig som ett slags huskaplaner liknande den lille munken Willibald som Frans G. Bengtsson låter sin Röde Orm hålla sig med.

Än handeln då? Är inte Knut den stores myntverk ett tecken på begynnande penningekonomi och kommersialisering? Enligt arkeologen Rikard Holmberg lär det inte förhålla sig så. Enligt honom skulle den äldsta myntningen i Lund varit av relativt begränsad omfattning och främst ha avsett den kungliga administrationens behov. Förädling och varubyte skall i huvudsak ha skett inom ramen för stormansgårdarnas självhushåll. De pengar som utmyntades var "eviga", hade obegränsad giltighetstid och var bättre lämpade som värdebevarare än som bytesmedel. Längre fram, omkring 1070, infördes den s.k. feodala penningen, som endast gällde för en begränsad tid, och därmed skapades förutsättningar för penninghushållning, för handel och hantverk.

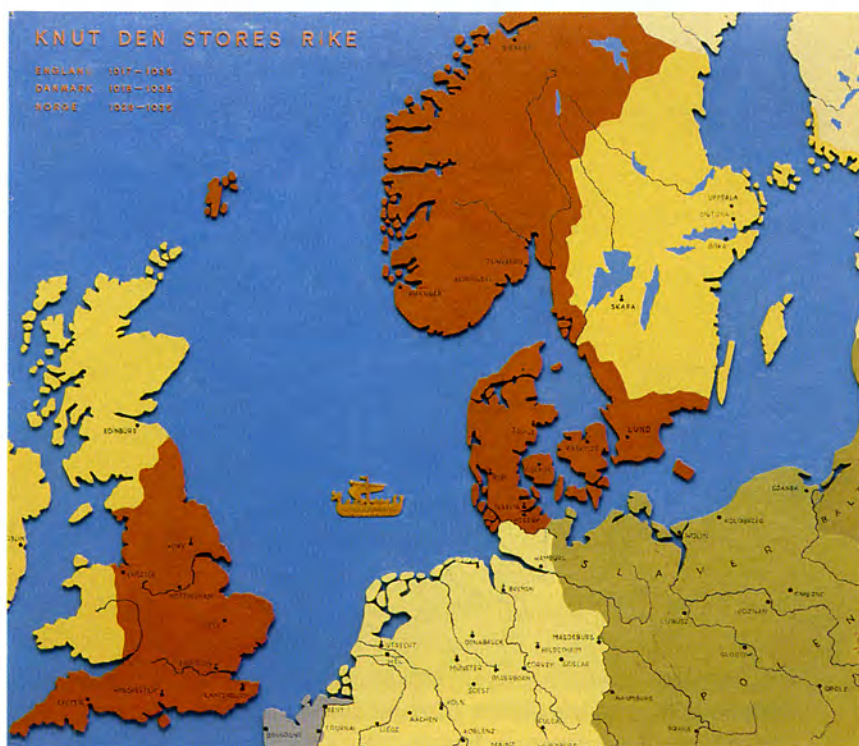
Riksenheten, handeln och kristendomen

Den fördjupade bild av Lunds tillblivelse som vuxit fram genom de senaste årens groppgrävande och fyndanalys kan dock inte sägas ha nämnvärt förändrat synen på det större sammanhang som stadens uppkomst hör hemma i. Vi kan konstatera, att Lund uppstått under vikingatidens senare skede, synbarligen i samband med en av kungamakten styrd kolonisering, kanske med anknytning till en befintlig landsby, också den troligen ganska nyanlagd.

Vikingatiden framstår i nutida historieforskning alltmer som en av historiens stora vändskivor, inte bara i Lund men också där. Vikingafärderna, som ursprungligen haft karaktären av privata handels- och plundringståg, växte ut till välorganiserade, centralt ledda invasionsföretag, riktade mot de rika länderna i Västeuropa. De kulminerade när den danske kungen Sven Tveskägg 1013 erövrade England och därmed lade grunden till det nordsjövälde som han och hans son och efterträdare Knut den store byggde upp och konsoliderade. Vikingar-

na betraktas inte längre uteslutande som vilda barbarer. De hade bl.a. blick för militär organisation och strategi. Men de var också handelsmän med stor förmåga till långsiktig strategisk planering. Vikingatågen leder därför till ett uppsving för handel, sjöfart och penningväsen. Vikingarna var också statsmän och riksbyggare. Det är under vikingatiden de nordiska rikena tar form och en stark furstemakt börjar växa fram. Den tidens "sjökungar" var öppna för kulturella och religiösa impulser utifrån, främst kristendomen. De insåg de politiska fördelar som kunde vinnas genom ett förbund med den mäktiga internationella kyrkan. Så tvinnas alla trådar samman: riksenandet, handeln och kristnandet. Allt bidrar till att förklara Lunds uppkomst och äldsta utveckling.

Knut den store var ju kung inte bara i Danmark och Norge utan också i England. Även där strävade han efter att konsolidera statsmakten, och ett av de medel han använde var anläggning eller utveck-

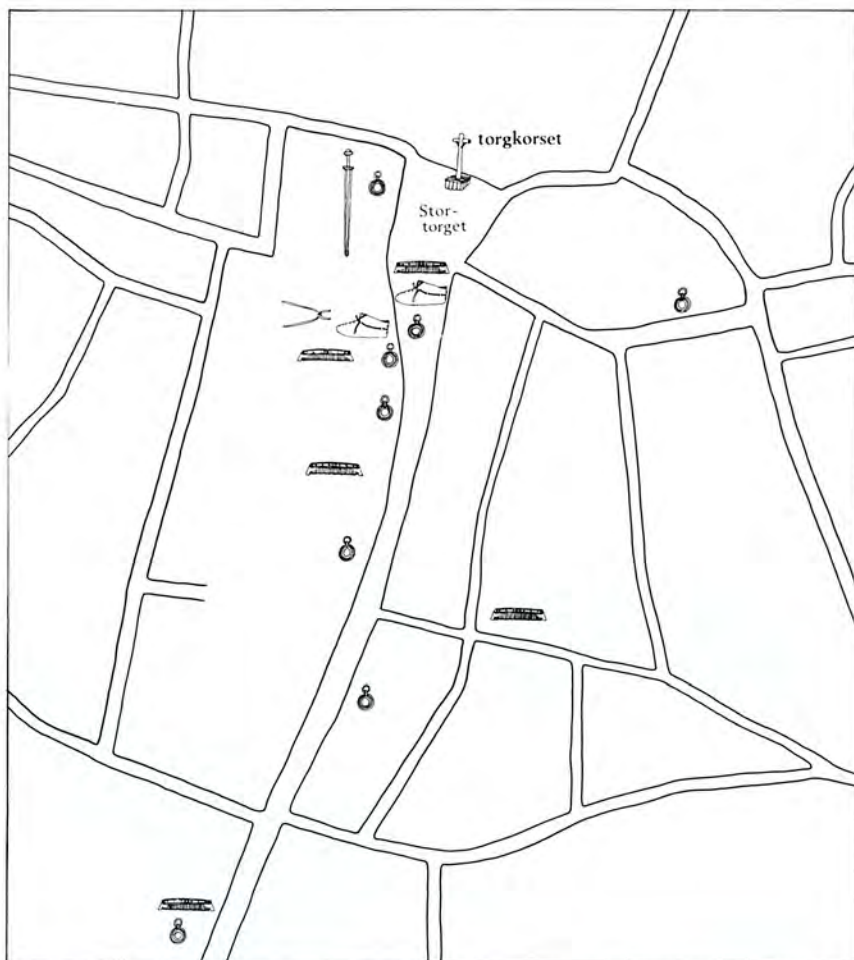

ling av städer till stödjepunkter för en effektivare administration. Flera engelska städer har liksom Lund fått en ny regelbunden stadsplan under denna period. Kanske är det detta som avses, när en samtida krönikör vid 1000-talets slut skriver, att Knut den store befallde Lund "att vara lik det britanniska London" Lunds roll i det danska rikets samling och konsolidering tycks under alla omständigheter vara oundersäglig.

Även om handeln, som vi sett, måhända till en början spelade en förhållandevis blygsam roll, dröjde det inte länge, förrän det kom ett i fyndmaterialet avläsbart uppsving för handel och hantverk. Ett bevis på detta är den massproduktion av kammar som bl.a. kunnat beläggas under de grävningarna 1989 vid Stora Södergatan. Där fanns under senare delen av 1000-talet en kamverkstad, som med största sannolikhet arbetade med tillverkning för ett större geografiskt område. Andra fynd visar, att det också tillverkats smycken i ganska stor skala. Tydligt var penningekonomin vid den tiden på väg att göra en första inbrytning i det lundensiska självhushållningssamhället.

Nu fanns det i och för sig handel i Skåne redan före Knut den stores tid, i form av en storbondehandel baserad på säsongmässiga handelsplatser. Arkeologiska fynd tyder på att de s.k. köpingeorterna, som bildar ett pärlband längs Skånes kuster några kilometer innanför strandlinjen varit sådana centra. En plats av detta slag fanns i Lunds närhet, Löddeköpinge.

Ur kungamaktens synpunkt var det dock mycket bättre, om handeln kunde koncentreras till administrativa centra. Kronan hade då lättare för att kontrollera och beskatta den. Särskilda möjligheter erbjöd myntpräglingen. Till en början kanske myntens enda eller i varje fall viktigaste roll var som kunglig belöning för gjorda militära eller civila tjänster inom ramen för en redistributiv ekonomi. Men i ett senare skede av tilltagande penninghushållning kunde staten skaffa sig en betydelsefull inkomstkälla genom att göra myntpräglingen till ett kungligt monopol, begränsa myntens giltighetstid ("den feodala penningen") och ta upp en provision vid inväxling samt genom att försämra myntens silverhalt. Det myntverk som fanns i Lund 1018/35–1377 och 1396–1440/44 fyllde denna funktion och bidrog därigenom till att stärka riksenheten och kungamakten.

Arkeologiskt kända platser för verkstäder under 1000-talet. Symbolerna representerar grovsmeder, guldsmeder, kammakare, skomakare och svärdfejare.

Om Lunds befolkning i detta tidiga skede vet vi inte särskilt mycket, och allt som kan sägas blir i viss mån hypotetiskt. En hel del lundabor var säkert fortfarande bönder; jordbruket fortsatte ju faktiskt att spela en roll fram till industrialiseringen under 1800-talet. Så har vi myntverkets personal, som sannolikt i stor utsträckning bestod av inflyttade engelsmän, kanske ofria som kommenderats hit. För att administrera och skydda mynttillverkningen måste också ha funnits tjänstemän och soldater. Alla dessa var enbart konsumenter som behövde livsmedel och hantverksprodukter. För att förse dem med detta tillkallades köpmän och hantverkare. Köpmännen som troligen till största delen var fria män av dansk härkomst, fick arrendera tomter av kronan. Hantverkarna, som långt fram i tiden hade lägre socialt anseende, har antagits vara trälar, medförda som byte från vikingatåg i olika delar av Europa. Vissa av dem kan ha varit av slavisk härkomst.

Ett samhälle med blandad befolkning, både nationellt och socialt, utan särskilt nära kontakt med den kringboende landsbygdsbefolkningen – så får man alltså tänka sig den äldsta staden Lund.

Till de främmande befolkningsinslagen hörde under den första tiden också de tyska och engelska kristna missionärerna och prästerna. De stod under kungens beskydd, och det kunde nog behövas.

Den kristna missionen som nådde Skåne omkring år 1000 var här som på andra håll i Norden en mission uppifrån och nedåt. Kristendomen spreds inte i första hand genom individuella omvändelser utan genom att kung, hövdingar och stormän vanns för den nya tron och drog husfolk och underlydande med sig.

De första bevarade kristna minnesmärkena i Lund är de spår efter eller rester av stavkyrkor som påträffats i området väster och sydväst om Stortorget. I samma område byggdes vid 1000-talets mitt den äldsta kända stenkyrkan, Drottens kyrka, över vars ruiner medeltidsmuseet har uppförts. Troligen har kungamakten varit drivande. De missionsbiskopar från 1000-talet som vi känner namnen på uppges alla ha insatts i sina ämbeten av någon av kungarna Sven Tveskägg, Knut den store och Sven Estridson (d. 1074). Den sistnämnde lät bygga heligkorskyrkan i Dalby i anslutning till en kunglig släktgård.

Missionen utgick ursprungligen från Tyskland, där ärkebiskopen i Hamburg-Bremen hade fått påvens uppdrag att driva mission bland de nordiska folken. Med de tyska missionärerna följde också ett politiskt inflytande från det mäktiga tyska kejsarriket. De danska kungar-

na upplevde detta som ett hot och försökte skapa en motvikt genom att inkalla engelska missionärer, särskilt efter Englands erövring under Sven Tveskägg.

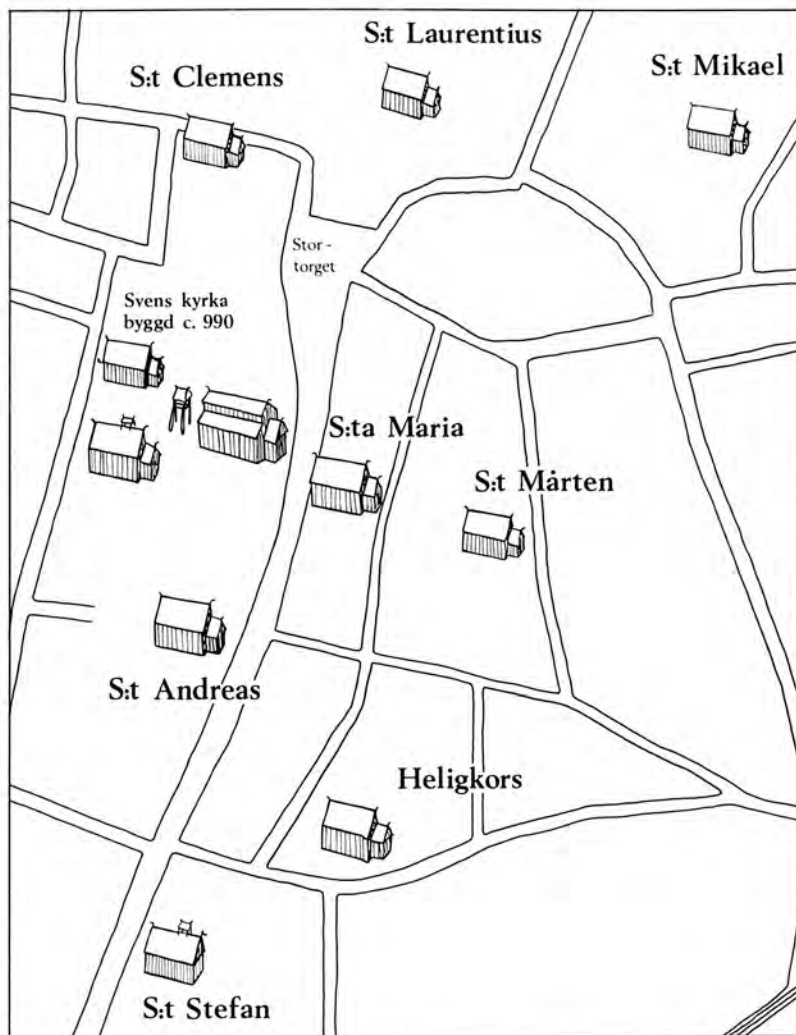
Lundabygden kom därför att kristnas i konkurrens mellan tysk och engelsk mission. Omkring 1060 opererade två missionsbiskopar, tysken Eginio och engelsmannen Henrik, från så närbelägna baser som Dalby och Lund. Adam av Bremen, en tysk kanik, som på 1070-talet skrev sitt ärkestifts historia, ger en färgstark skildring av de båda männen. I förbifarten ger han också den första kända lägesbestämningen av Lund – en plats mellan Dalby och havet; hans tyska läsare förut-sattes veta var Dalby men inte var Lund var beläget.

Lundabiskopen Henrik, måhända den man, för vars räkning Drot-tens stenkyrka byggdes, kom enligt Adam från England och hade varit Knut den stores kaplan. Han påstås ha varit en utsvävande väl-lusting som hade den pestilentska vanan att fylla sin buk med dryck-jom, tills han slutligen i likhet med Judas Iskariot rämnade och sprack. Eginio, som utsänts från Hamburg-Bremen, beskrivs däremot som en from och nitälskande man, som med sin förkunnelse rörde hedningar-na till tårar och förmådde dem att överge avgudadyrkan och lastbar-het och tävla om att låta döpa sig. Adams skildring med sin tidstypiska svart-vitteckning säger naturligtvis föga om de båda männens karakt-är. Däremot vittnar den om missionstidens kyrkopolitiska motsätt-ningar

När Knut den stores nordsjövälde en tid efter hans död gick sin upp-lösning i möte, försvann efterhand de engelska missionärerna. Efter Henriks död övertog Eginio hans stift och flyttade kort därefter till Lund. Dalbys korta tid som biskopssäte var slut. I stället inrättades där ett brödrakonvent enligt augustinerkorherrarnas regel. Helig-korskyrkan blev klosterkyrka och fungerade som sådan fram till re-formationen. Banden med kungamakten bestod – Sven Estridsons son och efterträdare Harald Hein begrovs troligen i Dalby, även om den gravsten som utpekas som hans sannolikt inte är det utan snarare tillhör någon av augustinerkorherrarna.

Omkring 1050 genomfördes en ny sockenindelning på kungamak-tens initiativ; nya kyrkor byggdes. Kanhända var det vid samma tid som den stiftsindelning genomfördes, då Danmarks ursprungliga fyra stift delades upp i nio, däribland de ovannämnda Dalby och Lund.

De danska kungarna prövade nu nya vägar för att motverka infly-

Lunds stavkyrkor c 1050. Sex stycken har påträffats, övriga indikeras genom förekomst av gravar från 1000-talets andra hälft.

tandet från Tyskland och Hamburg-Bremen. Sven Estridson försökte lösgöra den danska kyrkan från beroendet av den tyske metropoliten genom att upprätta ett nordiskt ärkestift. Han misslyckades, men i nästa generation gick det bättre. Svens son Erik Ejegod kunde år 1103 genom att skickligt utnyttja motsättningen mellan kejsare och påve utverka påvligt godkännande av ett ärkebiskopsdöme, omfattande alla de nordiska länderna och med säte i Lund.

En domkyrka, helgad åt S:t Laurentius och en föregångare till den nuvarande, hade Lund fått senast på 1080-talet. Den kyrka som fick mottaga Knut den heliges kända donation av år 1085 omtalas i gåvobrevet som ännu inte helt färdigbyggd. Efter ärkesätets tillkomst planerades och byggdes en ny, större stiftshelgedom som bättre anstod "Nordens primas" 1123 stod den under koret belägna kryptkyrkan färdig, och 1145 kunde ärkebiskop Eskil införa en lysande församling förrätta högkyrkans invigning.

Som ingen annan byggnad skulle domkyrkan med den närbelägna ärkebiskopsborgen Lundagård under århundraden framåt fungera som Lunds hjärta och centrum.

Lepra i 1000-talets Lund De äldsta konstaterade leprafallen i Norden.

Lepra fanns i Norden redan i slutet på 900-talet, det visar denna studie av skelett från kyrkogårdarna i Drottens socken i Lund. De tidigaste beläggen för sjukdomen i Norden har förut varit från 1250-talet.

Åtminstone fem av de begravda på Lunds äldsta kyrkogård 990–1020 led av spetälska, liksom ytterligare trettiosex av dem som begravts där mellan åren 1050–1100. Dessa nyupptäckta fall gör att vi med säkerhet kan flytta förekomsten av lepra i Norden 250 år tillbaka i tiden. Med tanke på att materialet delvis är fragmentariskt och att majoriteten av de observerade fallen haft den smittsamma formen av lepra vågar man säga att antalet insjuknade under denna tid är minst fyrtioett.

De tidigaste trovärdiga beskrivningarna av lepra kommer från Kina och Indien 600 f Kr. Med Alexander den stores återtåg från Indien 327–325 f Kr. kommer lepra till medelhavsområdet. Härifrån sprids den till övriga Europa och Afrika. Att sjukdomen under tidig medeltid blir världsomfattande och på 1200-talet når sin höjdpunkt vittnar det stora antalet leprahospital om.

I Skandinavien var leprasjukhusen vanligen helgade åt S:t Jörgen. Inom Sveriges nuvarande gränser är 22 medeltida hospital kända. Det första grundades i Lund omkring 1150. I Europa gick lepran starkt tillbaka under slutet av medeltiden. Idag finns den i Asien, enstaka länder i Sydamerika och i Afrika. Man uppskattar antalet leprasjuka i världen till ca 10 miljoner.

Det är svårt att studera leprans historia då observationer av skelett är det enda som kan ge säkra bevis för dess förekomst. Hittills har Nordens äldsta konstaterade lepraförändringar funnits på skelett från

S:t Jörgens hospitalskyrkogård i Næstved i Danmark. Dr Møller-Christensen har visat att drygt hälften av de 650 begravda har haft lepra. Den äldsta gravan är daterad till år 1250.

Lepra är en kronisk infektionssjukdom orsakad av leprabakterien (*Mycobacterium leprae*), upptäckt av norrmannen Amauer Hansen år 1873. Den uppträder i två olika huvudformer en tuberkuloid och en lepromatös, vilka är de två ytterligheterna och där emellan finns det en rad övergångsformer.

Efter nära 1000 år i jorden finns spåren av lepra kvar på skelettet efter en man i 30–40-årsåldern. Han begrovs (grav 424) under perioden 990–1020 på Drottens kyrkogård. Mannen har lidit av lepromatös lepra. På bilden syns att tårna är förtvinade och sammanvuxna i vinkel. Skador finns även på mannens händer och på benet i näsans botten.

Tuberkuloid lepra är den lindriga formen, några bakterier kan sällan påvisas. Lepromatös lepra är en progressiv och utbredd form av sjukdomen. Bakterier förekommer i stort antal i bl a de knutor bestående av inflammatorisk vävnad vilken uppstår i huden och i nässekretet. Lepra angriper vanligen hud, slemhinnor, mjukdelar och nerver. Nervskadorna leder bl a till känslösbortfall i händer och fötter,

personen känner inte när han/hon bränner eller skär sig. Kroniska sår uppstår vilka följs av infektioner, lefskador och lemlästning. Övriga synbara skador är områden med pigmentförändringar, blåslignande knutor på huden, avsaknad av ögonbryn och insjunkna näsa.

Hur smittas lepra? Den mest trovärdiga uppfattningen är att det är den lepradrabbade själv som sprider sjukdomen. Långt ifrån alla insjuknade smittas. I praktiken är det endast de med den obehandlade leptomatösa formen av sjukdomen som utgör smittkällan. De avsködar stora mängder bakterier, framförallt med nässekretet. Inkubationstiden är lång, mellan två och tio år ibland längre. Lepra i sig själv leder inte till döden men individen drabbas lätt av andra sjukdomar t ex njursvikt, akuta infektioner, blodförgiftning eller tuberculos.

Av de 1109 skelett som undersökts från kyrkogårdarna i Drottens socken 990–1100 har minst 41 varit drabbade av lepra och minst 32 (78%) har haft den smittsamma formen. De människor som här undersökts levde före hospitalens tid i Norden. Omgivningens syn på sjukdomen i detta tidiga skede kan endast avläsas i de lepradrabbades placering på kyrkogården. Det visar sig att de inte skilts från den övriga befolkningen. Sjukdomen anses vara vanligare hos människor som lever under fattiga förhållanden. Var det även så på den tiden? Förhoppningsvis kan resultaten av de vidare osteologiska-medicinska-arkeologiska undersökningarna ge en del av svaret.

Myntverk och myntare i Lund

De nordiska folken hade i sin köpenskap använt sig av det guld och silver de kommit över på sina handelsresor och plundringståg. Inte förrän på 800-talet slogs det sporadiskt mynt i Danmark – silvermynt utan inskrifter, med tecken eller figurer. På 990-talet lät Sven Tveskägga prägla de första inskriftsförsedda mynten.

Alltsedan det första av mynten med texten SVEN REX AD DENER (Sven danskarnas kung) dök upp har Lund diskuterats som deras möjliga präglingsort. När det nu konstaterats att det fanns både en kyrka och bebyggelse där på Sven Tveskäggs tid kan mynthistorikerna med större sannolikhet hävda att kung Sven myntat i Lund.

Den engelske myntaren Godwine slog mynt i Sverige för Olof Skötkonung, i Norge för Olav Tryggvason och i Danmark för Sven Tveskägga. Denna utmyntning anses ha ägt rum i mitten av 990-talet. Det är inte omöjligt att en sporadisk myntning härefter fortsatte i Lund med de mer eller mindre trogna avbildningar av engelska mynt som är funna i närheten av staden. Efter Knut den stores makttillträde växte mynttillverkningen till Skandinavians största. Mer än 20 myntare arbetade med ett okänt antal medhjälpare med myntproduktionen.

Mynten fanns endast i en valör – penningen. För den kunde man få en skäppa korn (17,4 l). Mynten relaterades till viktsystemet; 10/örtug, 30/öre och 240/mark – marken vägde c 216 gram. Vid kontroll eller uppräknig av större summor var det enklast att väga mynten.

Silvermynten hade vanligen en symbolisk bild av kungen på åtsidan och ett kors på fransidan. Bilderna var omgivna av texter som angav myntorten, kungens namn och namnet på myntaren. Bilderna och inskrifterna är viktiga historiska källor, där t.ex. myntarnas namn berättar om import av engelsk arbetskraft. Asctel satte sitt namn på penningar i York innan han kom till Lund. Alfwine, Asferth, Farthein och Leowine kom alla från England.

Myntaren Leowines pennskrinslock är återfunnet. Det är ett förnämligt arbete i s.k. winchesterstil och har suttit på ett pennskrin som kommit med i bagaget från England. Ägaren har ristat sitt namn "Leowine mynetere" (myntare) på lockets undersida som också har plats för en vaxtavla, där Leowine kunnat göra anteckningar med en spetsig griffel. Pennskrinslocket är funnet i närheten av den äldsta stavkyrkan och ett stort långhus. I fyndbilden ingår vågar, vikter och avfall från guldsmedsverksamhet och sammantaget verkar det troligt att Leowine kan ha arbetat som guldsmed då han inte slog mynt.

Pennskrinslock. Vid sidan om skrivtavlan har Leowine ristat sitt namn. Längd 33 cm.
KM 53.436:1125. Foto Bertil Centervall.

Det finns inte några arkeologiska belägg för en särskild myntverksamhet under äldre medeltid. En hypotes är att en eller flera guldsmedsverkstäder under kunglig kontroll svarade för mynttillverkningen. Myntarna förelades myntbilder och omskrifter och garanterade med sina namn myntens halt.

Myntarnas antal varierade i Lund mellan 20 och 50. Flera män av

dansk börd fanns också tidigt i denna skara. Sven, Torkil, Ulfkil, Toke, Asfrid och Torsten kan ha varit relativt högättade män i kungens tjänst.

Det är inte omöjligt att det var myntaren Toke (hans namn finns på mynt från 1018–42) som omkring 1050 lät uppföra den kyrka (med all sannolikhet en stavkyrka) som han berättar om på en runsten med inskriften: Toke lät kyrka bygga och...

Det är också troligt att det är myntaren Ulfkil som med runor ristat sitt namn på den vackert snidade käpp som hittades vid utgrävningar i kv Glambeck. Hans namn förekommer på lundamynt under en lång räkka av år. Han har också arbetat som guldsmed och smycketillverkare. På ett silverspänne, som han tillverkat med ett av sina egna mynt som förebild, står det ULFKILILUDAN (Ulfkil i Lund Danmark). Spännet följde en kvinna i graven i Vejleby på Lolland.

Till höger Ulfkils stödkäpp. Härunder en detalj av hans med runor inristade namn. Käppens längd 97 cm. KM 59.126:795. Foto Bertil Centervall.

Spännen av kopparplåt med dekor hämtad från samtida lundamynt. Diameter 26 mm, 32 mm. KM 53.436:621, KM 59.126:408.

Blyplåt i vilken myntaren Fati prövat en nygraverad myntstämpel. Myntet har en liknande prägling. Plåten är c 140 mm bred. KM 62.892:2797.

Det har hittats 13 spännen med myntdekor i Lund. Flera av dem har bilder som hämtats direkt från samtida lundamynt. De kan vara gjorda i guldsmedjor, som också slog mynt.

Ett unikt fynd från en myntverkstad är den blyplåt där myntaren provslagit en nygraverad stämpel 11 gånger. Det är stämpeln för myntets frånsida som kontrollerats. Blyplåten hittades i ett kulturlager med slagg, deglar och andra föremål som pekar mot guldsmedsverk-samhet. Det var myntaren Fati som någon gång mellan 1047 och 1074 prövade sin stämpel på plåten. Inskriften lyder FATI I LUND och är avfattad med runor. Myntet skulle slås för Sven Estridsson. Runor förekommer bara på några få av Sven Estridssons minst 32 mynttyper. Var det ett tillfälligt utslag av nationalism och/eller en manifestation av den framgångsrika hantverkarklassens betydelse i handelscentra som Lund och Roskilde?

Det är vanligt att inskrifterna på mynten från större delen av 1000-talet är förvirrade. Flera orsaker till detta förhållande är tänkbara. Inskrifterna misstolkades vid kopiering. Bristande skrivkunnighet bidrog till detta. Blandningen av engelska och danska gjorde kanske också sitt till. Under Harald Heins tid, 1074–80, reorganiserades tydligen myntväsendet och då försvinner de förvirrade inskrifterna samtidigt som mynttyperna blir färre och en strävan att skapa inhemska typer förmärks.

Källor

Andrén A.. Biskopen som försvann... eller att tolka fynd. META 1 1980

Bendixen K.. Danmarks mönt. Nationalmuseet 1967

Galster G.: Nogle middelalderlige hængesmykker. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1950

Hauberg P.. Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146. 1900

Malmer B.. Hur gammalt är Lund? Ale 2. 1972

Malmer B.. Om Danmarks näst äldsta myntort och Igelösa-fyndet. Nordisk numismatisk unions medlemsblad nr 4. 1981

Moltke E.: De danske runemønter og deres pregere. Nordisk Numismatisk Årsskrift. 1950

Kammakeri under två sekler

Under det senaste decenniet har ett antal mycket stora fynd av ben- och hornhantverk, och då framförallt kammakeri, gjorts i Lund. Avfallet bevaras väl i jorden, vilket gör att man får en god bild av hantverket. Kammakerierna var lokaliserade till mera perifera delar av staden som först under senare år har blivit föremål för mera systematiska utgrävningar.

Det hittills äldsta fyndet är från 1000-talets första hälft och påträffades i kv S:t Mårten vid Lilla Södergatan. Förmodligen är det avfallet efter en hantverkare som inte bodde i staden utan endast tillfälligt hade slagit sig ned där, troligen för att tillverka kammar på beställning åt stadens invånare. Avfallet består endast av hjorthorn. Det omfattar 1400 större avfallsbitar och en oändlig mängd huggspån, som låg väl samlade. Att döma av avfallet bestod produktionen enbart av långa, kraftiga, relativt påkostade "sammansatta enkelkammar" Avfallet motsvarar ungefär en tillverkning av hundra kammar.

På samma tomt påträffades ytterligare en kammakarverkstad som endast är några decennier yngre, från 1000-talets andra hälft, men som ändå är av en helt annan karaktär och markerar en klar förändring av hantverkets organisation. Avfallet låg spritt över en stor yta, vilket tyder på en långvarig produktion. Fortfarande tillverkades en del påkostade kammar helt i vilthorn, fast oftast avsevärt kortare än de äldre. Produktionen dominerades dock helt av betydligt enklare kammar där beslagsskenan tillverkats av revben. Att man även gjort en hel del pressade hornföremål, typ skedar o.dyl., framgick av en mängd söndersågade kohorn. Föremålen, som tillverkades av hornens yttersta hölje, den s.k. slidan, bevaras endast undantagsvis i marken. Därtill påträffades halvfabrikat till ytterligare ett tiotal olika föremål, de flesta av en mycket enkel karaktär. Den breddade produktionen kan lämpligen förklaras med att kammakaren blivit bofast och därmed

En liten del av avfallet från kammakeriet i kv Billegården vid S:t Mångatan. Avfallsmaterialet innehåller en mängd hjorthorn, ben, halvfabrikat och kasserade produkter. Foto Otto Ryding.

fått en mera begränsad kundkrets, vilket tvingat honom att öka utbudet med olika föremålstyper. Tillverkningen av relativt enkla föremål och billiga massproducerade kammar avslöjar att självhushållet inom åtminstone vissa skikt av befolkningen började upphöra och att samhället var på väg mot en marknadsekonomi.

En nära parallell till den yngre verkstaden i S:t Märten framkom senhösten 1989 vid grävningar i kv Gyllenkrok vid södra delen av Stora Södergatan, då ytterligare ett mycket stort kammakerimaterial påträffades. Den huvudsakliga produktionen bestod av samma typ av kammar som i S:t Märten. Utöver dem har man liksom i S:t Märten

haft en stor sidoprodukt, denna gång dubbelhelkammars utsågade ur ett hornstycke eller ofta en bit valben.

Lunds hittills största kammakerimaterial stannar från 1100-talets sista decennier och påträffades i kv Billegården vid S:t Månsgratan. Det omfattar 30 000 större avfallsbitar och 86 kg huggspån. Produktionen domineras också här av standardiserade kammar, även om man har gått över till en ny typ, de sammansatta dubbelkammarna. Därutöver har man tillverkat tärningar, vilket 176 halvfabrikat och restprodukter vittnar om, samt enstaka andra föremål. En särställning intar tre bitar av valrosstand som är rester av söndersågade schackpjäser och som är välbekanta från andra fynd. Eventuellt har kammakaren återanvänt kasserade pjäser, men det är ingen orimlig tanke att de tillverkats i Lund.

Om de tre föregående verkstäderna har varit tämligen likartade möter vi i den yngsta ett material av en helt ny karaktär. Den påträffades vid de omfattande utgrävningarna i kv S:t Clemens vid Kattesund. Materialet i sin helhet är inte genomgången och här behandlas endast fynden från en ränna. Tillverkningen var helt och hållet inriktad på sammansatta dubbelkammar. Lika som i det äldsta S:t Mårtenmaterialet har man enbart utnyttjat ett slags råmaterial, men denna gång ben. Kamskenorna tillverkades av revben och tandradsskivorna av mellanfotsben från framförallt ko. Avfallet är mycket enhetligt. Det tyder på en långt gående rationalisering av produktionen, där arbetsmomenten hela tiden utförts i samma ordning. Avfallet låg väl samlat och bör ha avsatts under maximalt ett år. Då varje mellanfotsben räcker till minst en kam kan produktionen beräknas till minst 800 kammar.

Utifrån kammakerimaterialet har ett försök gjorts att skissera en utveckling från ambulering hantverkare till verkstäder drivna nästan enligt löpande band principen. Till sist skall bara noteras att två av kammakeritomterna var starkt knutna till adelsegendomar och en tredje till ett kloster. Vi kanske inte skall räkna med "fria hantverkare" under denna tid, utan med hantverkare som står i ett starkt beroendeförhållande till överhetspersoner.

Metropolis Daniae

Med ärkesätets tillkomst hade Lund blivit det som i medeltidshandlingarna stundom kallas "metropolis Daniae", Danmarks metropol. Uttrycket innebär i första hand, att staden var Danmarks kyrkliga centrum, där landets ärkebiskop och hela Nordens metropolit hade sitt residens. Men så stark var under medeltiden kyrkans ställning, att Lund, vid sidan av Köpenhamn, "kongens by", kom att framstå som en huvudort för riket även i världsligt avseende.

Ärkebiskopen var nämligen också en politisk maktfaktor av första ordningen. Han var den främste i riksrådet, som tillsammans med kungen styrde Danmark. Han hade också militära maktmedel till sitt förfogande, yrkessoldater och befästa slott.

De stora ärkebiskoparna, sådana som Eskil, Bernhard av Clairvaux vän, de båda korsfararna Absalon och Andreas Sunesson, den stridbare Jakob Erlandsson, vars sannolika grav för några år sedan anträffades på det gamla gråbrödraklostrets tomt – alla dessa var nationella ledargestalter i lika hög grad som kungarna. Under Valdemarstiden (1157–1241) drev kung och ärkebiskop gemensamt en expansiv utrikespolitik, som syftade till att lägga slaviska och baltiska folk under Danmark och kyrkan. När i mitten av 1200-talet det harmoniska samarbetet mellan Danmarks andliga och världsliga överhuvud förbyttes i oförsonlig motsättning, blev kampen mellan kung och ärkebiskop ett ledmotiv i Danmarks historia under ett halvt århundrade. Under Kalmarunionens tid (1389–1521) spelade slutligen ärkebiskopen i Lund en ledande roll när det gällde att hålla tanken på en varaktig förening mellan Nordens länder levande. Under de förödande unionskrigen mellan Sverige och Danmark framstod lundakyrkan även i politiskt hänseende som en *ecclesia conciliatrix*, en försoningens och medlingens kyrka.

En nödvändig betingelse för denna politiska kraftutveckling var en

fast ekonomisk bas. Ärkesätet ägde runt om i det stora stiftet – som under medeltiden omfattade Skåne, Blekinge, Halland och Bornholm – omkring 2 250 gårdar, kvarnar, fisken och stadsfastigheter. Också domkyrkan, domkapitlet, sockenkyrkorna, klostren och de många altarstiftelserna förfogade över omfattande jordegendomar. Med produkterna från de kyrkliga jordarna drevs en betydande handel, också ut över landets gränser. Hästar uppföddes bl.a. i Flyinge, Borgeby och Värpinge och exporterades på kyrkans egna fartyg. Oxar fördes i stora oxdrifter över öarna och Jylland till norra Tyskland. Liksom motsvarande kyrkliga institutioner i andra delar av Europa var ärkesätet ett agrart storföretag.

Vi får dock inte föreställa oss, att ärkebiskoparna eller andra kyrkliga befattningshavare i mera betydande omfattning drev storjordbruk i egen regi på samma sätt som en senare tids skånska jordadel. Visserligen har Lunds ärkesätets godsförvaltning inte blivit vetenskapligt genomlyst i lika hög grad som Uppsalas, och vi måste därför hålla möjligheten öppen för att det på jordbrukets område kan ha spelat en mer aktiv roll än vi varit medvetna om. Dock tar vi säkert inte miste, om vi antar, att de flesta kyrkliga gårdarna var vanliga hemman, som brukades av bönder med traditionella jordbruksmetoder. Odlarna fick betala landgille, vanligen i form av säd, boskap eller andra naturprodukter. Klerker, munkar och nunnor var alltså i huvudsak ett slags rentierer, som tillgodogjorde sig ett överskott från de underlydande böndernas arbete. Dessutom måste *alla* bönder sedan slutet av 1100-talet betala tionde till kyrkan. Lund blev på detta sätt centrum i något som träffande har beskrivits som ett "tributsystem"

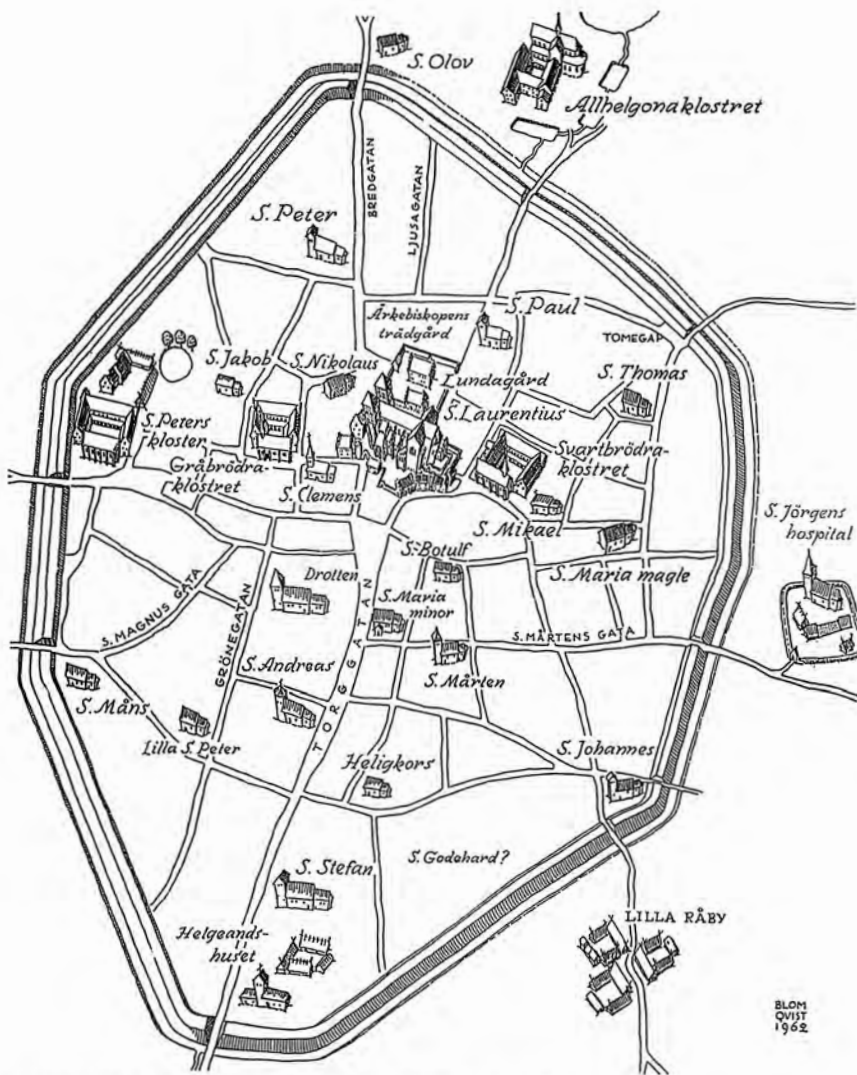
Ur bondens synpunkt betydde detta, att han en stor del av året måste arbeta för att försörja improduktiva klasser och att han i många fall själv måste leva vid eller nära existensminimum. Det är naturligt, att detta fyllde honom med bitterhet, som inte sällan riktade sig just mot prästerskapet. Detta hade visserligen många påtryckningsmöjligheter för att genomdriva sina krav. I "trons tidsålder" var det ett nog så verksamt medel att avstänga tredskande bönder från sakramentens bruk. Interdiktet, den kyrkliga generalstrejken, var ett vapen som kyrkan inte försmådde att använda. Räckte inte det, hotade i bakgrunden ärkebiskopens knektar och ryttare. Men så stark var motsättningen, att öppna bondeuppror inte gick att undvika.

Det mest omfattande ägde rum 1180–82, i ett läge då ärkebiskop

Absalon försökte genomdriva ur kyrkans synpunkt viktiga men i det skånska bondesamhället impopulära krav på biskopstionde och prästerligt celibat. Det sistnämnda innebar en brytning med den gammalnordiska principen, att prästen skulle vara "i bondelag". Detta i förening med de kungliga och kyrkliga fogdarnas hårda framfart tände upprorslågan i Skåne och delar av Halland. De uppstudsiga bönderna fick stöd dels av vissa skånska stormän, dels av den svenske kungen. De kunde endast kuvas genom insatser av från Själland inkallade trupper och efter hårda strider, som kunde ta formen av verkliga fältslag. Två av dessa ägde rum i Lunds omedelbara närhet, vid Dösjebro och Getinge. Lundaborgarna, som hade en svår mellanställning, iakttog en försiktig neutralitet.

Det kan knappast ha undgått någon lundabo eller ens någon tillrest gatufanör, att domkyrkan förvisso inte var den enda helgedomen i det medeltida Lund. S:t Peters klostrets gotiska tegelkyrka från 1300-talet har vi ju ännu kvar, och väggskyltar här och var på husväggarna i stadskärnan upplyser om var den ena eller den andra kyrkliga anläggningen varit belägen. Totalt fanns i Lund under medeltiden utöver domkyrkan inte mindre än 19 sockenkyrkor, 6 kloster och 2 kyrkliga sjukvårdsinrättningar. Därtill kom ett stort antal altarstiftelser med uppgift att sörja för själamässor åt donatorerna och deras familjer. Även om vi inte kan ange någon exakt siffra, betyder detta att staden måste ha inrymt ett mycket stort antal andliga, präster av olika grad och status, munkar, nunnor och sjukvårdare. Till sitt förfogande hade dessa säkerligen inte en obetydlig tjänstepersonal, så mycket mer som de var ålagda att leva i celibat.

Den kyrkliga dominansen präglade också stadsplan och gatunät. Allt flera tomter och fastigheter tillföll kyrkliga institutioner genom donationer, köp och pantsättningar, och slutligen bildades en sammanhängande kyrkostad från S:t Peters kloster i väster till S:ta Maria Magle kyrka i öster. Centrum i kyrkostaden var domkyrkan och den närbelägna ärkebiskopsborgen Lundagård, väl att skilja från den senare parken med samma namn. En kungsgård, uppförd i slutet av 1000-talet och belägen väster om domkyrkan i nuvarande Klostergatan gick 1375–87 genom donation över i domkyrkans ägo. 27 av de 32 säkert kända tegelhusen blev före reformationen kyrklig egendom, trots att de från början sannolikt byggts av och för frälsemän och rika borgare (Krognoshuset är ett av de få undantagen från regeln). Några

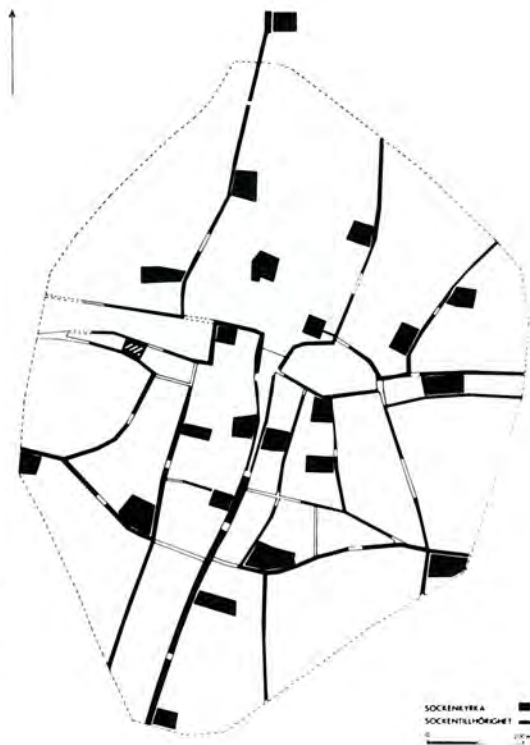

Lunds medeltida kyrkor och kloster. Efter Ragnar Blomqvist.

av Lunds centrala gator leder sitt ursprung till utfarter från Lundagård och har delvis ersatt äldre förbindelser. Bredgatan tycks sålunda ha kommit i stället för en äldre gata i kvarteret S:t Peter och ledde fram till den västra borgporten, medan Sandgatan och stråket Stora Alga-

tan-Lilla Algatan utgick från den östra porten.

Något som alltid har väckt förundran, har varit den stora mängden sockenkyrkor i en så liten stad som det medeltida Lund. De har alla tillkommit under tidig medeltid. En eller högst två leder sitt ursprung till perioden 990–1050, tio har uppförts omkring 1050, medan de övriga har daterats till strax före mitten av 1100-talet. Flera av dessa sockenkyrkor var ursprungligen av trä men blev senare ombyggda till romanska stenkyrkor av den typ som än i dag är vanliga på lundasläkten. Några fasta sockengränser tycks inte ha funnits under den första tiden, utan socknarna förefaller ha varit uppbyggda kring vissa gatuavsnitt enligt en slags tillhörighetsprincip. Kringliggande byar, som Råby, Östra Torn, Källby och Värpinge var knutna till bestämda sockenkyrkor

Rekonstruktion av den ursprungliga sockenindelningen. Observera att socknarna från början ej motsvarade vissa ytor utan att församlingstillhörigheten avgjordes av vilken gatusträckning man bodde vid. Efter Anders André.

Dessa för oss gåtfulla förhållanden har man sökt förklara på olika sätt. Man har tolkat de många kyrkorna som köpmanskyrkor, utnyttjade av tillresande "gäster" Man har också i utplaceringen av kyrkor med olika helgon som skyddspatroner velat se en djup sakral symbolik. Ett aktuellt tolkningsförsök av Anders Andréén tar sin utgångspunkt i de tidigmedeltida städernas ekonomi och organisation. Kyrkorna uppfattas som ursprungliga privatkyrkor, uppförda av lokala stormän, möjligen sysselsatta i den kungliga administrationen, och avsedda i första hand för deras husfolk och underlydande. Någon klar gräns mellan stad och land skall det inte ha funnits i detta tidiga skede utan Lund skall närmast ha utgjort en "förtätad landsbygd" Först under 1200-talet blir kyrkorna centra i territoriella församlingar i vår mening.

Detta innebär, att den urbaniseringsprocess som tagit sin början under Knut den store, nu närmar sig sin fullbordan. Redan 1134 skall staden ha blivit omgiven med "mur och vall" och sålunda utskilt från den omgivande landsbygden. Någon gång i slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet tillkommer den s.k. lundarätten, en stadslag som från början sannolikt endast avsåg Lund men som senare under namnet den skånska stadsrätten fick sin giltighet utsträckt till alla skånska städer 1207 omnämns för första gången en borgare, 1284/85 omtalas borgerskapet som korporation, och i början av 1300-talet möter byfogdar, åldermän, rådmän och borgmästare. Den borgerskapets politiska frigörelse, som fått beteckningen "den kommunala övergången" har tydligen vid denna tid inträffat i Lund liksom i andra danska städer Bakom ligger en ekonomisk utveckling som ägt rum parallellt med kyrkostadens utbyggnad.

Det finns klara indicier på att Lund redan under 1100-talet blivit ett centrum för handel och hantverk. Underlaget för denna expansion har sannolikt varit den väldiga överföring av jordbrukets överskott till kyrkliga institutioner som blivit en följd av kyrkostadens framväxt. Handels- och hantverksstaden förefaller sålunda vara en skapelse av kyrkostaden, inte tvärtom.

Under den följande tiden fortsatte handeln och hantverket att expandera. Kring och på Stortorget uppstod en permanent bebyggelse av bodar, avsedda för uthyrning till handelsmän och hantverkare. Kompakta lager av läderavfall vittnar om produktion av lädervaror i stor skala, grundad på omlandets boskapskötsel och kanske inriktad

på en internationell marknad.

Trots sitt läge en bit inne i landet föreföll Lund i synnerhet under äldre medeltid ha varit en för sin tid betydande handelsstad. Lunda-borgarna har bedrivit aktiv utrikeshandel och färdats på haven med egna skepp. På 1200-talet tog dock de tyska hanseköpmännen mer och mer över den långväga handeln, och lundaköpmännens roll blev främst att förmedla varuutbytet med traktens bönder.

De kyrkliga institutionerna, det kungliga myntverket och handelsmarknaderna skapade förutsättningar för ett blomstrande hantverk. I urkunderna, som fr.o.m. 1200-talet blir allt flera, finns de flesta hantverksyrken representerade. En yrkesgrupp som man kanske inte skulle ha väntat sig att finna i Lund är fiskarna. Att de funnits, visar dock gatunamnen Stora och Lilla Fiskaregatan. De har företagit sina fiskefärder från Lomma och andra platser vid Öresundskusten, eller kanske från Falsterbonäset.

Tack vare en arkeologiskt förankrad tomtrekonstruktion finns det numera möjligheter att åtminstone ungefärligt uppskatta Lunds medeltida invånarantal. Om man antar, att varje tomt var bebodd av ett hushåll på cirka 7 personer, kan befolkningen ha uppgått till 2 800–3 200 personer. Det låter inte mycket i nutida öron, men då skall man minnas att Köpenhamns befolkning ca 1380 beräknats till 2 800–3 920.

Till bilden av Lunds urbanisering hör också tiggarrordnarnas ankomst. 1222 grundade dominikanerna ett kloster i kvarteret Sankt Mikael strax öster om domkyrkan, svartbrödraklostret, och 1238 introducerades franciskanerna, som fick bygga sitt gråbrödrakloster väster om katedralen. Tiggarmunkarna sökte sig alltid till städerna, där mycket folk samlades. De var ett slags medeltidens frälsningssoldater med sin folkliga predikan, sin välgörenhet och sina skramlande tiggarskålar. Men de kombinerade detta med ett intresse för lärda studier. 1438 startade ett *studium generale*, knutet till gråbrödraklostret. Ett *studium generale* var ett slags lägre högskola, där man kunde avlägga "baccalaureusgraden". Lokalpatrioten kan alltså med viss rätt betrakta Lund som Sveriges äldsta högskolestad, ca 40 år äldre än Uppsala, även om ordet universitetsstad kanske innebär någon överdrift. Någon kontinuitet mellan denna franciskanska lärdomsanstalt och det nuvarande universitetet finns dock inte.

Den äldre medeltiden är Lunds egentliga storhetstid. Medeltidens

sista århundraden är för Lund en period av relativ tillbakagång. Det stora handelsuppsvinget under 1200-talet, som bl.a. skapar Skåne-marknaden på Falsterbonäset, tycks främst ha kommit de framväxande kuststäderna till godo. Under 1300-talet överflyglas Lund av Malmö. I samband därmed förefaller kungamaktens intresse för Lund ha minskat. Så kan man i varje fall tolka kungsgårdens donation till domkyrkan och bortflyttningen av det kungliga myntverket från staden. Någon mera dramatisk förändring ägde dock sannolikt inte rum. Det finns sålunda inte några otvetydiga belägg för att den senmedeltida ekonomiska krisen drabbat Lund på något mera påtagligt sätt. Den andliga ledarställningen behöll staden, till dess att reformationen kom och drog undan grunden också för den.

De dansk-svenska unionsstriderna drabbade också Lund. Vintern 1452 kom den svenske kungen Karl Knutsson med en stor krigshär, enligt Karlskrönikan uppgående till 64 000 man och med ett tjugotal ”kärrebössor”, de då nymodiga kanonerna. Han slog läger i Uppåkra, brände Värpinge gård och besegrade en bondehär vid Dalby men lyckades inte inta Lundagård, som framgångsrikt försvarades av ärkebiskop Tuve Nilsson Juul. Svenskarna måste vända tillbaka med oförrättat ärende, dock efter att ha bränt en stor del av staden till aska. Men ännu värre skulle det bli.

1103–1536 Notiser

1103 reste kungen Erik Ejegod på pilgrimsfärd till det heliga landet och passerade Rom, där han uppsökte påven (Paschalis II) som uppvaktades i frågan om ett nordiskt ärkebiskopsdöme. Påven gav sitt medgivande och därmed hade en 50-årig politisk strävan som börjats av Sven Estridsson äntligen givit framgång.

1104 dog Erik Ejegod på den fortsatta pilgrimsresan, när han gjorde en anhalt på Cypern. Han fick inte uppleva det högtidliga ögonblicket när påvens utsände Albericus i Lund beklädde biskopen Asker med palliet – symbolen för ärkebiskopsvärdigheten. Palliet var ett vitt ylleband med broderade silkeskors.

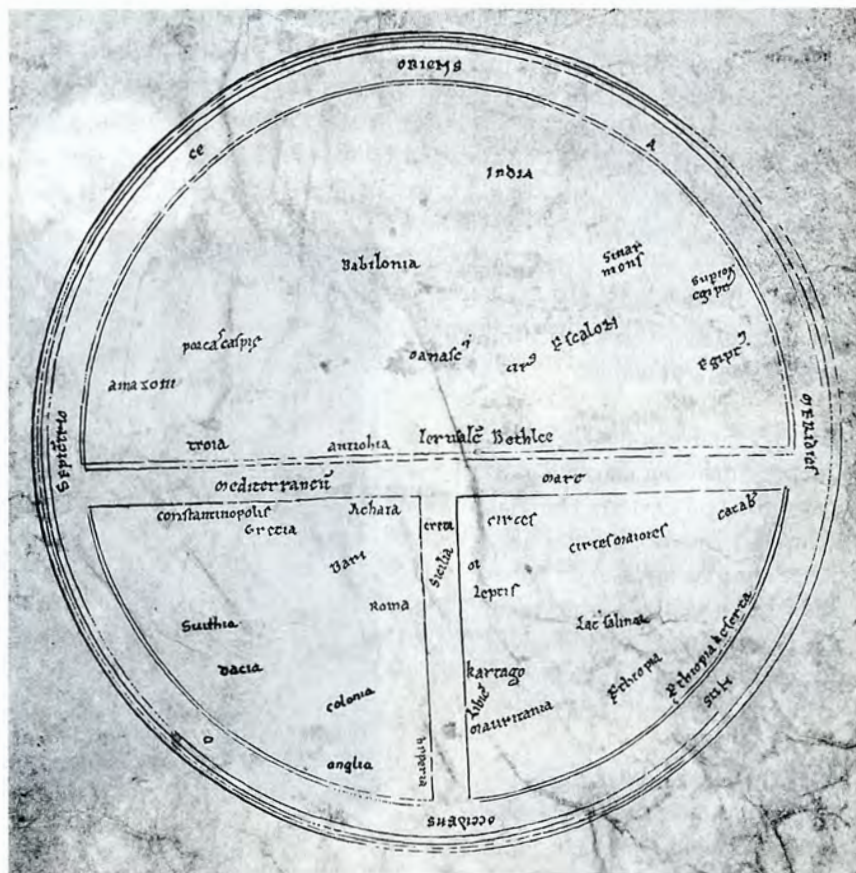
Det lundensiska ärkebiskopsdömet omfattade något årtionde efter instiftandet Danmark, Norge, Sverige, Island och Rügen (som då ännu inte kristnats).

1123 invigdes kryptan i domkyrkan. Det var den första del som färdigställdes i det väldiga katedralbygget som påbörjats på 1080-talet. Det första altaret invigdes av ärkebiskop Asker med reliknedläggning. Detta enligt Necrologium Lundense dvs den dödbok där man antecknade dödsdagarna för medlemmarna

av domkapitlet. Nekrologiet som tillkommit samtidigt med kryptinvigningen är den kanske viktigaste källan för domkyrkans äldsta historia.

Processionskors från 1100-talets mitt. Korset har varit förgyllt och kunnat fästas på en stav. Den här avbildade baksidan har i rundlarna bilder av änglar. På korsstammen syns den heliga Salome med ett rökelsekar. Hon var en av kvinnorna vid Jesu grav. På framsidan har det funnits en kristusbild. Processioner var under medeltiden viktiga inslag i det kyrkliga livet. Korset är 34 cm högt och sannolikt tillverkat i Lund.

Denna världskarta ritades på 1130-talet i Laurentiiklostret i Lund. Den ingår i ett annalverk som är det äldsta kända från Danmark. Jorden uppfattades som en rund skiva. Denna delades i tre delar av det T-formiga medelhavet. Europa representerades av den vänstra tårtbiten. I kartans mitt finns Jerusalem – jordens självklara mittpunkt.

Under Erik Lams regeringstid (1137–1146) fick ärkebiskopsstolen rätt till en fjärdedel av inkomsterna från myntverket. Rätten kvarstod så länge det myntades i Lund och markerades med bilder för den ärkebiskopliga makten på mynten.

1145 invigdes högaltaret i domkyrkan. Det var ärkebiskop Eskil som förrättade invigningen i närvaro av en lysande samling furstar och stormän. Altaret tillägnades jungfru Maria och den helige Laurentius. Domkyrkan måste ha stått nästan färdig med undantag för västpartiet. Lunds domkyrka har alltsedan dess varit den förnämsta i Norden. Ambitionsnivån hade också varit mycket hög; som förebild hade man haft katedralen i Speier – de tyska kejsarnas gravkyrka. En del talar för att ärkebiskopen låtit inkalla både den lombardiske arkitekten Donatus och hans stenhuggare från Speier.

1145 c grundades S:t Peters nunnekloster av ärkebiskop Eskil för benediktinorden. Det helgades åt S:ta Maria och S:t Peter. Klosteret hade fyrsidig sluten planform med längorna uppförda norr om kyrkan. 12 nunnor hade sin gärning där. Klosteret var förmöget. Det ägde ett stort antal gårdar i

Skåne och inkomster av laxfiske i Halland. Den nu stående "Klosterkyrkan" byggdes vid 1300-talets mitt som ersättning för ett romanskt sandstensbygge från 1140-talet.

På 1150-talet etablerade sig premonstratenserna i Lund. De fick överta en befintlig kyrka sydväst om Stortorget och klostret övertog dennas patrocinium och kallades därför Trefaldighetens eller Frälsarens kloster. Konventet blev inte särskilt gammalt i Lund. Det upplöstes under 1200-talet. Lämningarna av kyrkan som under medeltiden var Lunds näst största kan studeras i museet vid Kattesund.

Vid 1100-talets mitt byggdes öster om Lund ett sjukhus för de som led av spetälska (lepra). Sjukdomsnamnet är en härledning av hospital som egentligen betyder gästhus. Hospitalen lades alltid ett stycke utanför städerna – man var medveten om smittorisken (som för övrigt är relativt låg) och fasade för den obotliga och vanställande sjukdomen. De intagna framlevde sina liv under klosterliknande former. Under medeltidens senare del blev lepran ovanlig och slutligen lades S:t Jörgens hospital ned 1587

Denna markvikt av bly (216.5 g) har antagligen använts för kontrollvägning vid mynttillverkningen i Lund, under någon period mellan åren 1154 och 1182. Detta kan hävdas på grund av den märkning vikten bär. Den har med hjälp av myntstämplor försetts med både åtsides- och frånsidesbilder från ett av Valdemar I:s lundamylnt.

MC

Inne i Lund, alldeles innanför Söderport, byggdes vid ungefär samma tid som S:t Jörgens Hospital, Helgeandshuset som skulle ta hand om de fattiga och sjuka (utom de spetälska). Även detta var organiserat som ett slags kloster. Kyrkan stod till 1834. Det reliefprydda dörröverstycket i södra domkyrkotornets portal kommer från Helgeandskyrkan.

1172 brann Lund. "En stor del av Lund härjades av eld" står det i en källa och i en annan "Lund blev antänt"

1180 reste sig den skånska allmogen mot ärkebiskopen Absalon, det var bland annat ett strikt utkrävande av biskopstiondet som var orsaken. Absalon fick fara till Lund, där de kungliga ombudsmännen råkat illa ut vid landstinget; en hade fått rädda sig i Domkyrkan. Ärkebiskopen lyckades inte dämpa upprorsstämningen och vid ett prästmöte i Lund lät han påbjuda att kyrkorna i Skåne skulle stängas. Landsdelen skulle läggas under interdikt. Skåningarnas representanter fick kännedom om Absalons avsikter och samlades hotfullt beväpnade framför Domkyrkan. Interdiktet genomfördes ej.

1181 kom Valdemar den store själv över med krigsfolk från Sjælland för att kväsa skåningarna. I ett blodigt slag vid Dysiebro besegrades ett bondeuppbåd från norra Skåne. Efter ännu en batalj vid Getinge bro tvingades kungen att förhandla med sina upprockiska skånska undersåtar. Tills vidare fick ärkebiskopen avstå från sitt tionde.

1182 förlorade ännu en skånsk bondehär ett slag mot kungamakten – troligen helt nära Lund – vid Höjeå. Samma år kväste så Absalon de motsträviga skåningarna vid landstinget i Lund. Han hade då stöd av själländska trupper.

1192 brann Allhelgonaklostret ned. Eldens förhärjande verkningar får till stor del tillskrivas det faktum att klostret ännu huvudsakligen bestod av träbyggnader.

Vid 1200-talets början tillkom den stadslag som brukar kallas lundarätten eftersom den först kom att gälla Lund och därefter i andra skånska städer. Lundarätten hade samband med en ökande borgerlig självstyrelse.

1223 grundades dominikanernas (svartbrödernas) kloster vid Kili-

ansgatan. Det blev så småningom en stor klosteranläggning helt uppförd i tegel. Dominikanerna bidrog starkt till utbredandet av tegelbyggnadstekniken i Norden. Svartbrödraklostret i Lund var det första i Danmark. Efter reformationen revs klostret snabbt och det var först långt in på 1900-talet som det blev möjligt att lokalisera det.

1231 upprättades kung Valdemars jordbok – en förteckning över kungens (kronans) egendomar. Lund ingår i likhet med nästan alla danska städer i det kungliga ägandet – kungalevet.

På 1230-talet var utmyntningen i Lund mycket omfattande. Med ledning av uppgifterna i Valdemars jordbok har den beräknats till över 2.000.000 penningar årligen vid 1230-talets början.

Myntverket i Lund var också det största i medeltidens Danmark.

1234 drabbades domkyrkan av en katastrofartad brand. Taket störtade in och fick återuppbyggas med valvslagning. Brandorsaken är okänd – kanske slog blixten ned. Uffe Trugotsson som var ärkebiskop skänkte pengar både till uppförandet av valv och till nya fönster samt till en ny predikstol. Templet hade fått mycket omfattande skador och vissa effekter av branden åtgärdades inte slutgiltigt förrän på 1800-talet.

1238 grundades det andra stora tiggarmunksklostret i Lund – Gråbrödraklostret. Ordens grundare var Franciscus av Assisi och bröderna kallades egentligen franciskaner. Lundaklostret var det första av fyra i Skåne och tillkom med starkt stöd från ärkebiskopen Uffe Trugotsson. Även Gråbrödraklostret byggdes i tegel. Klosterkyrkans lämningar ligger idag till största delen dolda under Klostergatans asfalt, väster om korsningen med St. Gråbrödersgatan.

Denna myntstämpel från Erik Plogpenningstid (1241–1250) var nygraverad, då den av någon outgrundlig anledning hamnade i en

tunna med avskräde väster om Stortorget. En röntgenbild avslöjar att den graverade delen av stål är fäst vid en äldre överdel av järn. Trots stålets slets de lösa överstämplarna fortare än de fasta understämplarna. Då byttes tydligen endast den graverade delen av stämpeln. Denna användes för myntets åtsida.

Stämpeln halster var en symbol för ärkebiskop Uffe och domkyrkan. Denna var helgad åt S:t Laurentius, som led martyrdöden genom att halstras.

MC

Under 1200-talet uppfördes de första tegelmurade bostadshusen i Lund. Ett av exemplen på vad som den gången för de vanliga lundaborna måste ha tett sig som ett palatsliknande bygge är det hus som kommit att kallas "Kantikresidenset" vid Kiliansgatan. Lämningarna av det ingår numera i Folkets Hus. Vem som byggde huset under 1200-talets andra hälft är okänt, men under 1300-talets första hälft ägdes huset av kaniken vid domkapitlet Nils Bunkeflo och efter honom har huset fått sitt namn. Huset var från början ett väl tilltaget bostadshus i tre våningar med traptorn på baksidan och mo-

derna bekvämligheter som privetter (dvs. dass) som satt som holkar utanpå murlivet.

1256 vistades Kristoffer I:s drottning Margareta och hennes far, hertig Sambor av Pommern en tid på kungsgården i Lund. Uppgiften belyser den viktiga omständigheten att medeltidens danska kungar inte hade en fast residensort utan ambulerade mellan de olika kungsgårdarna i landet.

1263 drabbades Lund av ännu en eldsvåda. Fyra kyrkor och en stor del av staden eldhärjades.

Lund omkring 1250. Modell utförd av Lars Bolander.

1264 stadfäste kungen Erik Klipping domkyrkans rättigheter på skånemarknaden i Skanör och Falsterbo. Ärkebiskopen hade vid Falsterbo ett eget område – fit – där han lät salta och sälja sill. Troligen hade också Lund egen fit vid Skanör.

1269 omtalas den första badstugan i Lund.

1274 lades ärkebiskopen Jakob Erlandsson till sista vilan i gråbrödernas kyrka. Han hade dött på Rügen på hemväg från Rom efter en landsförvisning som hade sina orsaker i konflikten mellan kyrklig och kunglig maktutövning. Hans grav var som de arkeologiska undersökningarna 1972 visade av ovanligt slag. Den döde hade tydligen redan på Rügen skeletterats (med styckning och påföljande kokning); metoden var allmänt brukad för framstående personer och särskilt för fromma som kunde tänkas bli helgonförklarade. Ärkebisko-

pens ben hade därefter svepts i ett tygstycke och lagts i ett träskrin som i Lund placerades i stenfundamentet under en murad tegelkista med välvt tak. Det har inte kunnat avgöras vad tegelkistan egentligen innehållit, bortsett från att det fanns rester av ett par skrin i den.

Jakobs kranium hade ett stort hål i vänster tinning. Detta visar att han dött genom yttre våld mot kraniet och har lett till en omstridd hypotes att han i hemlighet skjutits på den danske kungens order.

1287 eldhärjades Lund. Denna gång drabbades förutom en stor del av bebyggelsen även Svartbrödraklostret.

Denna stämpeldel har använts vid myntning i Lund under Erik Menveds tid (1286–1319). Myntverkstaden kan ha legat i kvarteret strax söder om domkyrkan.

Under dåliga tider slogs dåliga mynt. De detaljrika myntbilderna ersattes av enkla tecken eller symboler. Silvret blandades ut tills mynten nästan bara bestod av koppar. Följden blev inflation. Stämpelbilden har i detta fall inte graverats utan slagits med enkla punsar.

MC

1288 omtalas Fiskaregatan (via piscatorum). Det är den första gatan i Lund som nämns med eget namn. Den gata som avsågs var troligen nuvarande Lilla Fiskaregatan.

1289 finns Bredgatan belagd med namn (lata platea).

Under ärkebiskopen Jens Grands tid (1289–1302) kan tingsplatsen för första gången beläggas vid Lerbäckshögen. Det hade dröjt till 1100-talets sista fjärdedel innan tinget flyttades in till Lund från Arendala, varpå det tydligen ganska snart åter flyttades ut ur staden (källorna antyder bristande ordning som orsak), nu till bronsåldershögen norr om Lund.

Vid mitten av 1200-talet infördes nya typer av lerkärl i Norden. Det var dels det blyglaserade rödgodset som ganska snart kom att tillverkas också i Danmark och dels stengodset som importerades framförallt från Rhenlandet.

Denna del av ett relikskrinslock av emaljerad koppar från 1200-talet återfanns 1915 vid utgrävningen av S:t Mårtens kyrka. Locket har tillverkats i Frankrike

1310 anvisades tyskar som gästade Lund domkyrkokryptan som församlingskyrka.

1326 heter det i handfästningen av Valdemar Eriksson att "Borgarna i Lunds stad skall ha full rätt och frihet att efter förmåga befästa sin stad och andra köpstadsmän sina städer som de bäst kunna med plankor, gravar murar och pålverk till hela rikets och deras egen nytta och säkerhet"

och är ett av de få exemplen på liturgiska föremål från de arkeologiska undersökningarna. Längd 13 cm.

1330 förpantades Skåne åt greven Johan av Holstein. Danmark befann sig i en politiskt mycket svag situation. Tyskarna kom att dominera i Skåne och i Lund.

1332 kom det till allmänt uppror i Skåne mot holsteinarna och "tidigt en morgon dräpte de danske många holsteinare i Lund, för att de voro så obarmhärtiga mot landet" Ärkebiskopen förhandlade med den svenske kungen Mag-

nus Eriksson, som hjälpte till att fördriva tyskarna. Skåne hamnade under svensk förvaltning i 30 år.

1333 hyllades kung Magnus vid landstinget i Lund – förmodligen på den traditionella platsen – Lerbäckshög.

Krognoshuset vid Mårtenstorget är ett bostadshus som ingått i en stor gårdsanläggning. Denna ägdes åtminstone vid 1300-talets slut av släkten Krognos. Husets byggnadsår är okänt, men det kan vara troligt att det uppförts under 1300-talet.

1348 drabbade digerdöden Danmark och med all sannolikhet även Skåne och Lund. Direkta uppgifter om den svarta dödens härjningar i Lund saknas.

1350 c fick Lund detta sigill. Omskriften lyder: SECRETUM CIVIUM LUNDENSIVM (Lunds borgares sigill). Den tornförsedda befästningsmuren är en symbolbild. Stadsbefästningen var av betydligt enklare slag – en palissadförsedd jordvall med vallgrav och porttorn som under 1300-talets andra hälft byggdes med tegel. Frågan om vallens tillkomsttid har varit svårlöst. Dateringsförslagen har växlat mellan 1100-talet och 1300-talets mitt. Nya dateringar av brostolpar funna i vallgraven vid Västertull pekar mot att stadsbefästningen uppfördes under 1100-talet. I Roskildekrönikan finns en uppgift om att kungen Erik Emune 1134 lät befästa Lund. Sigillet användes så sent som 1587 och är inte ett jordfynd.

1352 nämns för första gången det prästgille som senare blev känt som det större prästgillet – en sammanslutning av sockenprästerna i Lund.

När denna myntstämpel användes i Lund, någon gång mellan 1332 och 1360, var Skåne pantsatt till Sverige. Myntherre var den svenske kungen Magnus Eriksson. Stämpeln är ett av exemplen på "borgarkrigstidens" omfattande men lågkvalitativa utmyntning.

Stämpelns R är hopsatt av flera slarvigt islagna punsar. De starkt kopparhaltiga mynt som slogs med denna och liknande stämplor hade ett så lågt värde att de inte togs emot vid större handelstransaktioner. Utländska mynt med bättre värde användes i stor utsträckning. Det finns flera hundra fynd av lundapräglade

"borgarkrigsmynt" (från 1240–1340) från Lunds jord.

MC

1353 uppträder för första gången borgmästare i Lund. De var under medeltiden minst två och valdes av rådet, som bör ha tillkommit under 1200-talet som ett uttryck för ökande borgerlig självstyrelse.

1355 gjorde skåningarna uppror mot Magnus Eriksson men förloerade.

1359 (29/8) utfärdade Magnus Eriksson från Lund de brev om riksmöte i Kalmar som är Sveriges äldsta bevarade kallelse till riksdag.

1359 drabbades Skåne av pesten.

1360 upphörde den skånska unionen med Sverige. Valdemar Atterdag återtog landskapet och kom vid jultiden till Lund. Den 7 januari 1361 utfärdade han de äldsta bevarade privilegierna för borgarna i staden. Samma år seglade han som bekant till Gotland och brandskattade Visby efter slaget vid Korsbetingen.

1361 stadgades det i Valdemar Atterdags privilegier för Lund att tyska köpmän inte fick köpa

hudar, fläsk och smör annat än i saltat skick och i bestämda kvantiteter De fick inte heller handla direkt med bönderna på landsbygden. Varuutbytet skulle ske via borgarna i Lund.

1375 klagade köpmännen från Lübeck över en avgift på 5 lybska penningar som skulle erläggas i Malmö för varje vagnslast med varor till Lund. Ärkebiskopen och rådet i Lund höll med de klagande.

1383 lät ärkesbiskopen Magnus Nilsson föra benen av det skånska lokalhelgonet Magnhild från ett kapell i Fulltofta vid Ringsjön till domkyrkan.

1375 c uppsattes korstolarna i domkyrkan.

1385 (27/5) hyllades drottning Margaretas son Olof som tronarvinge på Lerbäckshög.

1387 kom drottning Margareta till Lund med hjärtat och inälvorna från sonen Olof (tronföljaren) som dött på Falsterbohus. Kvarlevorna jordades i domkyrkan. Därefter hölls politiska överläggningar (de viktigaste Lund varit plats för) och som ledde till att Margareta den 10 augusti hyllades som "Danmarks fullmäktiga fru, husbonde och förmyndare" i domkyrkan och givetvis på Lerbäckshög. Två år senare blev kalmarunionen ett faktum.

1395 fick domkyrkan en av sina klockor som 309 år senare, 1704, fick gjutas om. Den var signerad av mästaren Petrus Englekini. Kyrkklockor göts redan vid 1000-talets mitt i Lund och klockgjutarna fick naturligtvis en bra marknad i det kyrktäta Lund.

1398 fick domkyrkan det altarskåp som finns uppställt i koret. Det var den gånge förmodligen det finaste i hela östersjöområdet. Altarskåpet är ett nordtyskt arbete och bekostades åtminstone delvis av en fru Ida Persdotter (Falk) till Gladsax.

En arkeologisk undersökning (1986) inom Svartbrödraklostrets område visar att bröderna svarat för sin egen produktion av murtegel – möjligen har de också kunnat sälja tegel. Ugnen har med en naturvetenskaplig metod

som kallas termoluminiscens kunnat dateras till 1390 ± 40 . Den sista bränningen i den gjordes 1420 ± 40 . En årsringsdatering antyder att brukningstiden var c 1370–1400.

Horologium mirabile Lundense eller domkyrkouret byggdes vid 1300-talets slut och då vid södra sidoskeppets västgavel. Den rekonstruktion av domkyrkoarkitekten Theodor Wählin som idag kan upplevas i domkyrkan invigdes 1923. Det musikstycke som spelas av uret är en medeltida julsång – ”In dulci jubilo” – som arrangerades av den danske organisten och tonsättaren Thomas Laub.

1406 höll drottning Margareta bröllop i Lund för Erik av Pommern och Filippa. Flera veckors festligheter inramade själva bröllopsakten den 26 oktober.

1422 utfärdade Erik av Pommern en köpstadsförordning som bland annat stadgade att rådet skulle utses bland de inhemska köpmännen och bryggarna, men inte bland hantverkarna.

1429 omtalas Mårtensgatan (sancti Mortens gadhe).

1440 medverkade ärkebiskopen till att Erik av Pommern avsattes och ersattes med systersonen Kristoffer av Bayern. En krönika hävdar att han hyllades som kung i Lund den 13 april. Sverige och Norge tog honom till kung 1441 respektive 1442.

På 1440-talet avvecklades myntverket i Lund och flyttades till Malmö. Det var ett tecken i skyn. Lund hade förlorat i betydelse – medeltidens dominerande danska stad var på väg att definitivt förlora sin ställning.

1446 omtalas S:t Mångsgatan (S. Magnusi gadhe).

1448 (28/8) hyllades efterträdaren till Kristoffer, Kristian av Ol-

denburg som dansk kung på Lerbäckshög.

1449 talas det om de båda marknaderna i Lund: Trehögarsmarknad och Laurentiusmarknaden. Båda var dock vid det laget gamla institutioner. Trehögarsmarknad hölls på våren efter Kristi himmelfärdsdag och Laurentiusmarknaden den 10 augusti. Båda var fria marknader; vem som ville fick bedriva handel på dem.

1451 inledde kung Kristian fientligheter mot Sverige. Den nordiska unionens upplösning hade påbörjats.

1452 kom den svenske kungen Karl Knutsson med en här till Skåne. Så småningom anlände han till Lund med "kärrebössor" (kanoner). Den 16 februari stod han utanför staden och försökte i förhandlingar locka ärkebiskopen över till sig. Till slut angrep Karl Knutsson Lund som han lade i aska, men han fick med betydande förluster ge upp framför biskopsborgen (Lundagård) och härjande i landskapet drog han åter norrut mot smålandsgränsen. I Lund tycks flera kyrkor ha bränts ned, bland andra S:t Botulf och S:t Clemens.

1459 lät ärkebiskopen Tuve Nilsson enligt uppgift omgärda Lundagård med en mur och befäste också själva ärkebiskopspalatset med mur. Ärkebiskopens område måste dock sedan länge ha varit befäst och troligen såg man helt enkelt till att förstärka försvarsverken – säkert med tanke på vad som hänt 1452.

Domkapitlets biblioteksbyggnad "Liberiet" (vid Kungsgatan) byggdes troligen under 1400-talets andra hälft. Den är omtalad 1499. I muren mot Kungsgatan syns det att byggnaden uppförts mot en befintlig krenelerad tegelmur som har varit en del av befästningsgördeln runt domkyrkoområdet. Liberiet har restaurerats på 1800-talet (C. G. Brunius) och senast på 1970-talet.

”Dekanresidenset” som sedan 1908 finns på Kulturen, dit det flyttades på initiativ av Georg Karlin består till största delen av ett bostadstorn med markerad försvarskaraktär som kan tänkas ha byggts efter Karl Knutssons ”besök” i Lund 1452. Byggnaden innefattar delar av ett bostadshus från 1200-talets senare del. Ursprungligen stod huset vid St. Kyrkogatan. Namnet kommer sig av det är känt att dekanen vid domkapitlet hade huset som residens.

1479 medverkade ärkebiskop Jens Brostrup vid invigningen av universitetet i Köpenhamn.

1483 dyker S:t Gertruds gille upp i källmaterialet. Gertrud var ett nederländskt helgon, född 626. Hon var framförallt de resandes skyddshelgon, men ansågs också

skydda mot råttor och möss – sådan ohyra var naturligtvis mycket förekommande i den medeltida staden.

1490 slöt kung Hans ett handelsavtal med England. I detta bekräftades de engelska köpmännens rättigheter i bland andra städer, Bergen, Lund och Landskrona.

Yxa från 1400-talets slut. På ena sidan finns graverat kung Hans monogram (1482–1497) och på den andra ärkebiskopen Jens Brostrups (1472–1497) vapensköld. Yxan får betecknas som ett paradvapen och kan ha burits i ärkebiskopens väpnade följe.

1494 gjordes en avskrift av de viktigaste breven i domkapitlets stora dokumentsamling. 428 brev kopierades i vad som kallas ”Lundaboken” eller ”Registrum ecclesie Lundensis”

1496 nämns Grönekatan för första gången (Grönegraden).

1502 bestämde kung Hans att Lund skulle vara platsen för de skånska städernas årliga överläggningar om handeln. Tidpunkten sattes till den 29 juni.

1505c inkallade Birger Gunnarsson den westfalske stenmästaren Adam van Düren för reparationsarbeten på domkyrkan. Van Düren satte kryptan istånd och ledde genom en stentrumma vattnet från kryptan ned mot Stortorget.

Han utförde Birger Gunnarssons sarkofag och tillverkade 1514 det märkliga brunnskarret för kryptbrunnen. 1523–1528 var mästern Adam åter i Lund för fortsatta arbeten med domkyrkans iståndsättande.

1506 fick kungen och ärkebiskopen i Gråbrödraklostret hjälpa till att bilägga en tvist mellan Malmö med motparten Lund och Vä om otillbörlig handel med utländska köpmän.

1513 fick domkyrkan den klocka som ännu hänger i norra tornet. Den göts av Johannes Fastenove som var klockgjutare i Köpenhamn.

1513 lät Kristian II flytta det skånska landstinget till Landskrona. Protester från bl.a. ärkebiskopen ledde till att landstinget återkom till Lund.

1517 bannlystes Sten Sture och hans anhängare av Birger Gunnarsson eftersom de ofredat den svenske ärkebiskopen.

1518 göts domkyrkans storklocka – den berömda ”Maria Laura” – om. Efter omgjutningen vägde klockan 9 140 kg.

1519 lade ärkebiskopen i Lund Sverige under interdikt (förbud mot gudstjänst).

1519 dog Birger Gunnarsson. Han var den siste lundensiske ärkebiskopen som vigts till sitt ämbete av påven. Birger lades i den tidigare färdigställda sarkofagen som ännu står på sin plats i kryptan.

Efter Birgers död vidtog en tid av upplösning och förnedring för domkapitlet i Lund, som inte kunde hävda sig mot kungamakten och Rom i det politiska intrigspel som följde.

Modell i Lund i början av 1500-talet. Modellen visar staden med medeltidens alla kyrkor och kloster (utom S:t Jörgens hospital som låg österut). Stadsbilden skulle snart förändras radikalt i den mest genomgripande "sane-

ring" staden upplevt under sin 1000-åriga historia. Efter reformationens rivningar blev det inte mycket kvar av den medeltida glansen. Idag återstår av 27 kyrkor och kloster endast Domkyrkan och Klosterkyrkan.

1520 var Kristian II i Stockholm och lät bilan gå i Stockholms blodbad.

1521 förbjöds, i Kristian II:s förordning för Skånes städer, främmande köpmän att köpa färska hudar eller skinn styckevis; samma gällde för saltade hudar och skinn. Talg fick utlänningarna (mest tyskar) bara köpa i halva och hela skeppund (170 kg).

1523 hyllades Fredrik I på Lerbäckshög. Den 23 juli utfärdade han i Lund ett skyddsbrev som garanterade att staden fortsatt skulle ligga under kronan och inte förlänas bort till någon adelsman.

1524 orsakade en extraskatt uppror i Skåne. Det slogs ned med stor grymhet.

1525 reste sig i mars de skånska bönderna på nytt mot kungamakten. De leddes nu av Sören Norby som var den landsflyktige Kristian II trogen. Den 28 april kom en här med tyska legoknekter under ledning av Johan Rantzau till Lund som hölls besatt av Sören Norbys styrkor – i allt ungefär 8 000 man. Drabbningen stod på öppna fältet söder om staden och slutade i en blodig katastrof för de upproriska. Rantzaus styrkor kom in i staden och dräpte ett 60-tal oskyldiga; några slä-

pades till och med ut ur domkyrkan, där de sökt skydd. Slaget fick en minnesinskrift av Adam van Düren på den stora strävpele han uppfört mot domkyrkans södra sidoskeppsvägg. Den plattyska texten lyder: Gud hjälpe Adams barn. Början är lätt gjord, men avslutningen är mödosam. Då man skrev 1525 fredagen efter S:t Markus dag, skedde vid Lund en stor jämmer, där blev över 1 500 dödsskjutna och slagna; det månde väl de skånska kvinnorna klaga över

1526 visade Fredrik I öppet sina sympatier för Luthers evangeliska lära.

1527 hade det kommit så långt att den evangeliska läran ohindrat kunde predikas i Malmö. Ärkebiskopen i Lund stod maktlös. Samma år genomförde Gustav Vasa reformationen i Sverige.

1534–1536 var det inbördeskrig i Danmark. Det har fått namnet grevefejden och började som en konflikt mellan det evangeliska Lübeck och den nya lärans anhängare i Danmark på ena sidan och högadeln och prästerna tillsammans med anhängarna till katolicismen på den andra.

1534 lät greve Kristofer av Oldenburg hylla sig som kung på Kristian II:s vägnar på Lerbäckshög.

1534 skaffade ärkebiskopen Torbern Bille en kanon till Lundagårds försvar.

1535 besegrades Kristofer av Oldenburg av en svensk här vid Helsingborg. Därefter förlades svensk trupp i Lund, där riksrådsmöten hölls under värdskap av ärkebiskopen.

1535 (18/8) lät Kristian III hylla sig som kung av skåningarna på Lerbäckshög.

30/10 1536 utfärdade herredagen i Köpenhamn den recess som innebar att reformationen av den danska kyrkan blev ett faktum. Biskoparna avsattes, deras gods och gårdar drogs in till kronan, medan domkapitlet och klostren tillsvidare lämnades orörda. Beslutet i Köpenhamn innebar att Lunds medeltida storhetstid definitivt var över

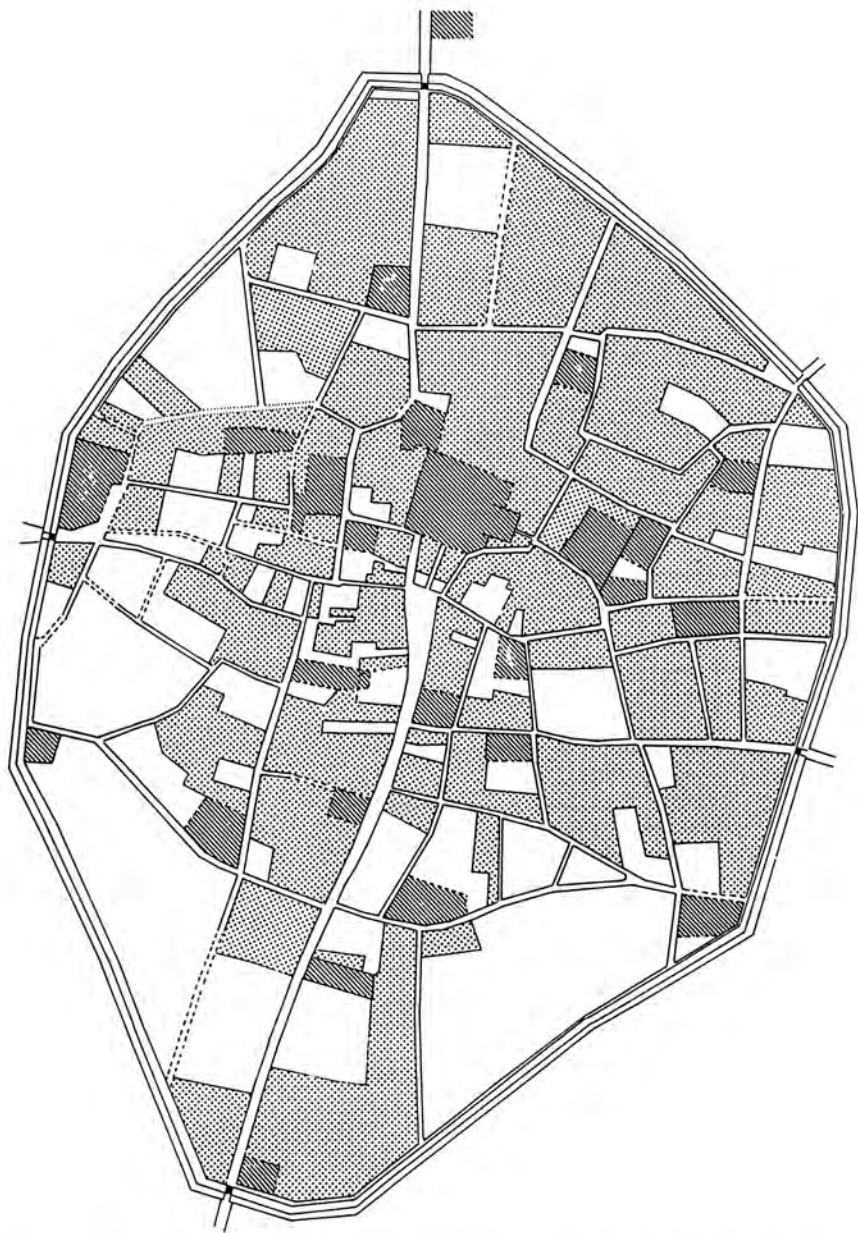
En liten dansk stiftsstad

Vad som på ett avgörande sätt förändrade och försämrade Lunds situation var reformationstidens sociala och religiösa brytningar. Det hela började med den nordiske kondottiären Sören Norby, som 1524 kom farande från Gotland med en här för att störta den sittande adelsregimen under Fredrik I och återinsätta "borgarkungen" Kristian i hans värdighet. Han fick stöd främst från de lägre klasserna i de skånska landskapen, också av Lunds borgare. Ett avgörande slag stod utanför Lund vid valborgstid 1525. Det slutade med nederlag för de upprorska och följdes av en grym massaker. En källa berättar, att knektarna slog ihjäl "60 gamla ärliga fromma borgare av vilka en del blev utdragna ur domkyrkan".

Också under grevefejden 1534–36 låg Lund nära stridslinjen. Lundaborna fick bevittna, hur först "greven", Kristofer av Oldenburg, lät hylla Kristian II som kung vid tingsplatsen, som vid den här tiden låg på Lerbäckshögen (Sliparebacken) och hur ett år senare Kristian III mottog kungahyllningen på samma plats.

På längre sikt fick dock ingen av dessa dramatiska händelser tillnärmelsevis lika stora konsekvenser för Lund som reformationen. I motsats till i borgarstaden Malmö tycks inga evangeliska predikanter ha framträtt i Lund, som med sin ärkebiskop, sitt domkapitel och sina många kyrkliga institutioner förblev en katolsk högborg fram till reformationensdagen i Köpenhamn 1536. Men de beslut som där togs omgestaltade totalt Lunds framtida villkor.

Den katolska kyrkoorganisationen bröts sönder, ärkesätet upphörde att existera, altarstiftelserna försvann, de kyrkliga egendomarna drogs in till kronan eller bortförlänades till frälsemän. Lundagård med tillhörande jordagods blev kronolän, den gamla ärkebiskopsborgen förföll och revs slutligen. På dess område byggdes i stället Kungshuset (Lundagårdshuset) som lokal för länsförvaltningen och kung-

Vid reformationen ägde de kyrkliga institutionerna omkring 80 procent av tomtmarken i Lund. Snedstreckning markerar kyrkogårdar och kloster. Efter Anders Andréén.

ligt residens, den ena av stadens två bevarade byggnader i äkta renässansstil (den andra är Karl XII-huset). Några av domkyrkans prelaturer och kanikdömen anslogs till underhåll för lutherska prästutbildare. Däremot drog man som väl var inte in domkyrkans byggnadsfond.

S:t Peters klosterkyrka eller Klosterkyrkan. Carl Stefan Bennet, 1844.

Alla kyrkor i staden raserades utom S:t Peters klosterkyrka och själva domkyrkan, som nu fick en ny roll som församlingskyrka för hela staden. Klosterväsendet stred ju helt mot den segerrika reformationens principer, och särskilt förhatliga för reformatörerna var tiggarmunkarna på grund av sin folkliga predikan. Svartbrödra- och gråbrödraklostren stängdes också nästan omedelbart, medan däremot de s.k. herreklostren, Allhelgonaklostret på nuvarande UB 1:s tomt och augustinerkorherrarnas kloster i Dalby, fick en något längre nådetid. Allra längst bibehölls S:t Peters nunnekloster, som till viss del fungerade som försörjningsanstalt för adelns ogifta döttrar. Det upphörde först omkring 1580, då inga nunnor längre fanns kvar. Klostergården, priorns bostad, strax norr om klosterkyrkan blev till S:t Peter klostrets säteri och sammanslogs med Trolleberg. I samband med storskiftet 1785 flyttades den till en vång litet längre söderut, strax väster om Mal mövägen, och fick mot slutet av 1900-talet ge namn åt en hel stadsdel.

En följd av reformationen. Lämningsarna av Drottens kyrka, med sina 57 m Lunds näst största under medeltiden. Bild från de arkeologiska undersökningarna 1984. Murarna finns bevarade i museet vid Kattesund.

Det skedda hade helt förändrat kyrkostaden Lunds karaktär. Borta var ärkebiskopen, hans knektar och förvaltningstjänstemän, mässprästerna och tiggarmunkarna. Med alla sina ruiner och rivningstomter efter raserade kyrkor och kloster måste Lund en tid framåt ha givit intryck av en svårt härjad stad. I det efterreformatoriska källmateria-

let möter också ett stort antal andra ödetomter. Flera av dessa tycks ha ödelagts under 1560-talet eller under första hälften av 1600-talet. Under dessa perioder rådde krig mellan Danmark och Sverige, och ödeläggelsen kan nog åtminstone till en del förklaras med de prövningar som dessa krig regelmässigt medförde: inkvarteringar, utskrivningar, extraskatter, dyrtid och pest. 1644 ockuperades sålunda Lund av den svenske fältmarskalken Gustav Horn, som slog upp sitt högkvarter i staden, där hans knektar plundrade och vandaliserade. Men de grundläggande orsakerna måste sannolikt ändå sökas i stadens minskade ekonomiska och politiska roll efter reformationen.

Som handelsstad hade Lund, som vi sett, redan under senmedeltiden passerats av Malmö. Med ärkesätet försvann ett betydelsefullt kundunderlag, och även om statistik saknas, vågar man anta, att nedgången fortsatt. Vid tiden för den svenska erövringen 1658 fanns i Lund bara 65 näringsidkande borgare, varav 12 handlare. Krister Bonde, en svensk ämbetsman, skrev samma år: "Den äldsta och i gamla dagar mest florerande och renommerade stad i Skåne haver varit Lund... uti honom finner jag nu föga recommendabelt, mer än blotta antiqviteten" Bortsett från häst- och oxhandeln vid de stora årsmarknaderna torde köpenskapen i Lund mest ha varit av lokal karaktär.

Däremot tycks hantverket ha blomstrat, främst konsthantverket. De lutherska kyrkorna behövde predikstolar och bänkinredningar. Goda tider för jordbruket gav inkomster åt provinsens adliga storgodsägare och handelsdrivande borgare, som kunde inreda sina bostäder med snidade möbler i renässansens stil.

Lund hade alltså blivit en stilla dansk stiftsstad bland andra. Men som ett arv från sin medeltida storhetstid hade det vissa tillgångar som i tecknet av andra stjärnor skulle komma att ge staden en ny storhet: ett domkapitel, en katedralskola (1619 tillkom ett gymnasium) och slutligen en hög kyrklig ämbetsman, som i början lystrade till den nymodiga benämningen superintendent men så småningom antog den gamla hederliga biskopstiteln. I motsats till sina ärkebiskopliga föregångare var han inte borgherre utan fick hålla till godo med en mera anspråkslös bostad i ett med tiden alltmera fallfärdigt kanikresidens öster om domkyrkan, det s k gamla biskopshuset.

1537–1666 Notiser

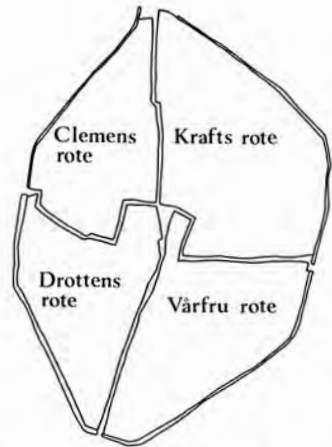
1537 utgick kunglig befallning till borgarna i Lund ”att nederbryta de kyrkor och kyrkogårdar därstädes” Rivningsarbetena började omgående på flertalet kyrkor och kloster Rivningsmaterialet transporterades i väldig omfattning till Malmö, där det användes i befästningsarbetena.

1537 (12/8) tvingades ärkebiskopen Torbern Bille att avsäga sig ämbetet. Det 433 år gamla ärkebiskopssätet tillhörde nu historien. Lundagård tillföll staten och istället för en ärkebiskop tillsattes en superintendent som chef för stiftet och domkapitlet.

1537 (2/9) vigdes Frans Vormorsden i Köpenhamn till Lunds förste superintendent, vilket ungefär motsvarade en biskop.

1537 fick man befälla borgmästare och råd i städerna att skapa härbärgen för de resande. Sådana tjänster hade bl.a. klostren tidigare svarat för. Städerna befalldes också att brolägga (stenlägga) gatorna samt att hålla dem rena.

Efter reformationen delades Lund i fyra administrativa enheter: Krafts rote, Vårfru rote, Drottens rote och Clemens rote.

Rotarna namngavs efter medeltida sockenkyrkor. Indelningen, som kom att fungera ända in på 1900-talet, tillkom troligen för att underlätta skatteuppbörden.

1541 delgavs Lund kungligt beslut om att S:t Clemens kyrkogård fick utnyttjas för ett rådhusbygge. Det medeltida rådhuset tycks ha förstörts kort efter reformationen. Ett nytt rådhus byggdes omgående på den rivna kyrkans grund.

1542 hyllades Kristian III:s son Fredrik som tronföljare på Lerbäckshög.

1542 började dackeupproret. I Lund märktes det på utskrivning 15 fältrustade borgare som skulle skickas till Sölvesborg för att samman med andra skåningar hjälpa svenskarna mot Dacke.

1544 kom en uppgörelse till stånd om kyrkliga egendomar i Lund som överläts till arrendatorerna med ärftlig besittningsrätt.

1548 återkom kungen till problemet med renhållningen i städerna. Borgarna skulle varje lördag feja gatan framför sina egna hus.

1554 utfärdade Kristian III en förordning om att halmtaken i städerna skulle ersättas med tegeltäckning för att minska brandfaran.

1554 bestämdes det att mönstring för krigstjänst skulle ske varje år i köpstäderna. En sådan mönstringsrulla för år 1558 finns bevarad från Lund och har 180 borgare förtecknade.

1560 överfördes de sista nunnorna från Bosjökloster till S:t Peters kloster i Lund. På 1580-talet var det definitivt slut med lundaklostret. Klostrets kyrka undgick rivning eftersom den var församlingskyrka i en landsförsamling.

1562 fick Lund exotiskt besök i form av en 150 man stark rysk beskickning som varit hos kungen i Köpenhamn och nu skulle vistas i Lund i väntan på sjölägenhet hem till Ivan den förskräcklige. Först i maj 1563 blev lundaborna

av med det krävande och föga välkomna besöket. En medlem av delegationen dog i Lund och begrovs av religiösa skäl utanför Norrtull. På den vedelska kartskissen finns graven noterad med orden: Sepulchrum Ruthenij. Även på Hogenbergs lundabild syns graven i form av ett kors.

1563 (1/8) förklarade Danmark krig mot Sverige. Det var inledningen till det nordiska sjuårskriget. I juli hade Daniel Rantzau samlat ett infanteriregemente i Lund. Trupperna lades samma år i vinterläger i staden. Resten av kriget kom att innebära extra skatter och förläggning av krigsfolk för Lund.

1577 hade Maria Laura ringt färdigt i Domkyrkan. Storklockan hade spruckit och nu hämtades resterna till Kronborg, där två nya klockor kunde gjutas av den mer än 9 ton tunga klockan som varit Domkyrkans stolthet.

På 1570-talet lät fru Görvel Fadersdotter Sparre uppföra två tegelhus i en gårdsanläggning vid Stora Södergatan. På den stora tomten som sträckte sig djupt in i kvarteret mot väster fanns en träskodd fiskdamm, som påträffats vid arkeologiska undersökningar och kunnat dateras till

1573/74. De båda trappgavlade husen vid Stora Södergatan har troligen utgjort två separata bostadshus. Den välborna fru Görvels gravsten kan beskådas i domkyrkan. Bägge tegelhusen finns kvar – det norra restaurerades 1957 och inrymmer Stäkets restaurang.

1578–84 byggdes Lundagårdshuset som residens för kungens befallningshavare – länsman – och som bostad för kungen när han gästade Lund. Lundagårds bebyggelse med det gamla ärkebiskopspalatset hade vid den här tiden blivit svårt förfallen.

1584 (20/7) hyllades den blivande Kristian IV på Lerbäckshög.

1586 byggdes det ett nytt rådhus på den medeltida rådhusområdet vid Stortorget. Detta förstördes i sin tur 1678.

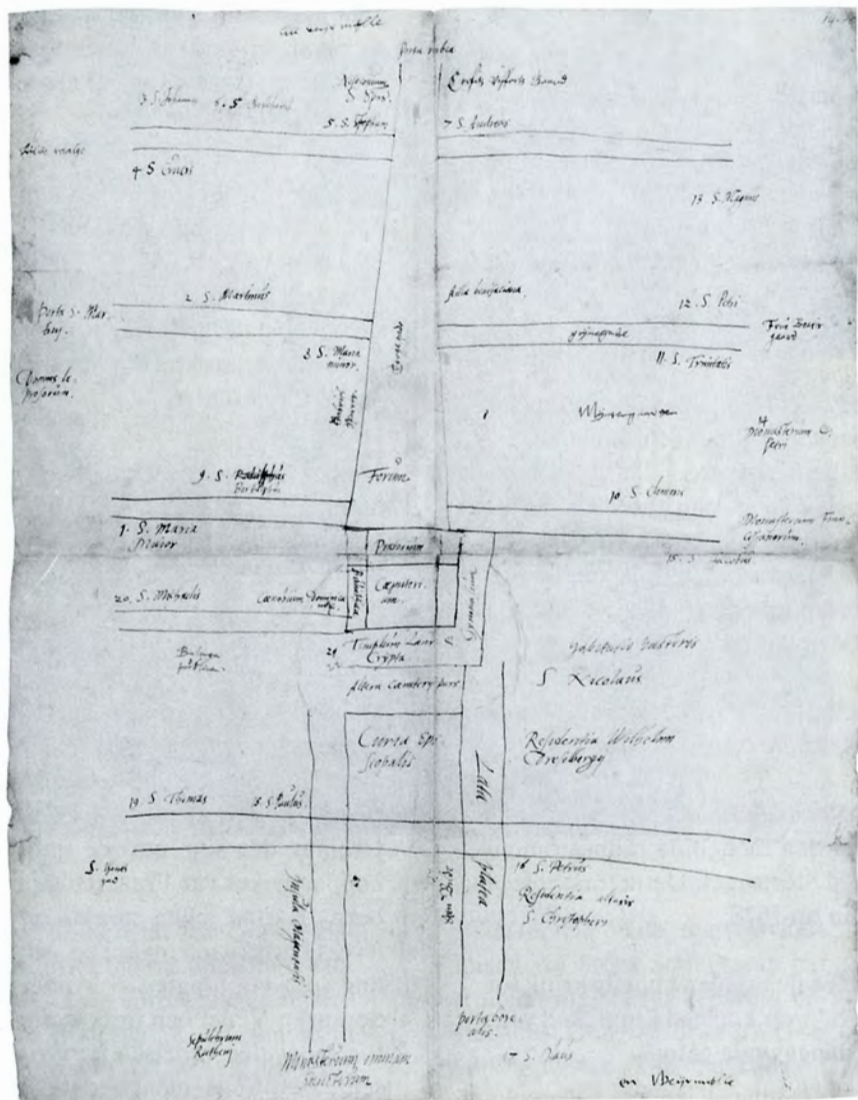
1586 fick staden kunglig kritik för att "i vår köpstad Lund skall vara många onda gator"

1586–89 byggdes det s.k. "Karl XII-huset" i holländsk renässansstil av Corfitz Viffert. Dess tomt omfattade större delen av det som idag är kv Katedralskolan.

1586 avfattades Knutsgillet's äldsta bevarade skrå. Det hade funnits äldre statuter för gillet som blivit förstörda.

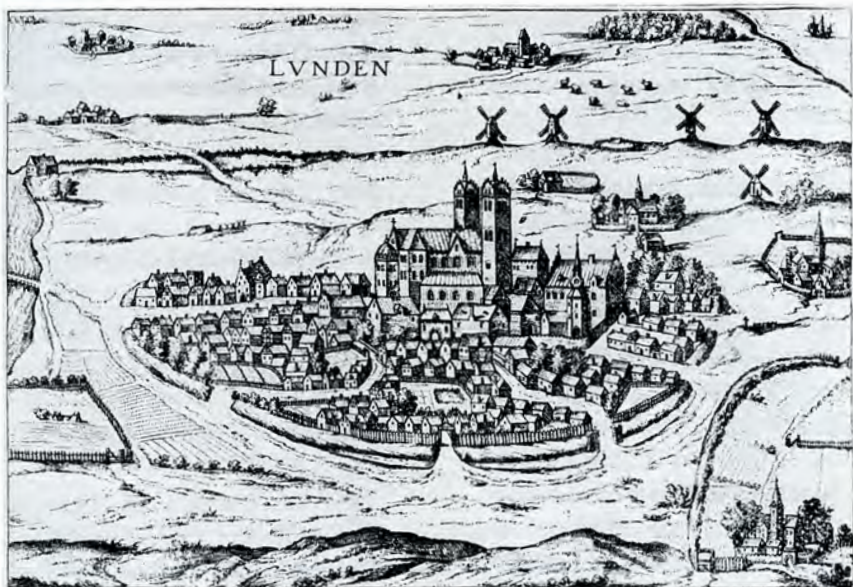
1587 övertog Helgeandshuset innanför Södertull sjuklingarna från S:t Jörgens hospital öster om Lund. Hospitalet revs. Kyrkan och en bostadslänga finns markerade i en gräsmatta i den nuvarande Linnéstaden.

Mellan **1587** och **1589** tillkom 3 dokument som ger en god bild av Lund. Det var den första stadsbeskrivningen, den första bilden (ett kopparstick) av Lund och den första kartan. Stadsbeskrivningen upprättades av Mogens Madsen som vid den här tiden var lektor vid domkapitlet. Den första bilden av Lund trycktes i ett bokverk som hette *Theatrum Urbium*; den som utförde själva kopparsticket var Franz Hogenberg. Kartan eller nogare uttryckt kartskissen ingår i en samling som hopbragtes av Anders Sörensen Vedel och brukar därför kallas den vedelska kartskissen. Det finns många detaljer som förenar de tre dokumenten och det kan vara frestande att tro att Mogens Madsen har medverkat i arbetet på lundabilden och kanske rent av själv ritat den vedelska kartan. I vilket fall som

Den vedelska kartskissen, Lunds äldsta karta.

helst är de av utomordentligt stort intresse för lundaforskningen.

Hogenbergs kopparstick, den äldsta avbildningen av Lund. Nedan: detalj.

1595 forslades Allhelgonaklostrets dopfunt till Genarps då nybyggda kyrka, där den fortfarande finns.

1595 är årtalet på det yngsta myntet i den skatt om 132 dalermynt som sockenprästen i Kyrkheddinge och St Råby, Christen Jakobsen, gömde under golvet i sin bostad vid Skomakaregatan c 1600. Endast 2 av mynten i skatten är danska (Fredrik II-dalrar från 1572). Två tredjedelar av mynten kommer från Nederländerna. Detta avspeglar den livliga handel som från Danmark bedrevs med gödstutar som via oxvägen i Jylland drevs söderut till det tätbefolkade Europa.

1599–1602 rasade en våldsam pest. I Köpenhamn dog mellan 8 000 och 16 000. Pesten hemsökte också Malmö och Lund.

1610 hyllades Kristian IV:s son Kristian – inte på den traditionella platsen, Lerbäckshög – utan på Stortorget, där en tribun fått byggas. Det blev den sista kungahyllningen i Lund.

1611 utbröt kalmarkriget.

1624 försökte Kristian IV ordna upp postväsendet i Danmark. Brevens skulle bäras av bud mellan orterna. Visst motstånd förmärktes – Lund låg t.ex. 1628 efter med betalningen av postbuden.

1627 fick Lund sitt första apotek. Det låg ungefär där apoteket Svanen idag finns.

1637 drabbades Danmark och Skåne av pesten; enbart i Köpenhamn dog 5 000.

1641 utverkade domkapitlet Kristian IV:s tillåtelse att sälja kapitelresidensen. Bland andra såldes nu Kanikresidenset vid Kiliansgatan.

1644 (29/2) intogs Lund av Gustaf Horn som förlade sin här i och

omkring staden. I slutet av mars avtågade Horn mot Landskrona. I Lund for svenskarna vandaliserande fram – med bebyggelse och egendom. Lunds borgare hade mycket att klaga på.

1645 slöts freden i Brömsebro.

1657 (1/6) var det dags för ny krigsförklaring mot Sverige. Lund drabbades inte direkt av krigshändelserna men fick bidra med hästar, kuskar och anseliga kvantiteter bröd – 1022 lispund (över 8 ton) skulle bakas i staden.

1658 (27/2) hamnade Lund genom freden i Roskilde under svenskt styre. Efter sisådär 670 år var den danska tiden slut.

1658 (16/3) kom Karl X Gustaf till Lund; det svenska sällskapet imponerades inte av staden, som besiktigades under ledning av superintendenten Peder Vinstrup.

1660 sattes den förste svenske borgmästaren i Lund: han hette Per Tolsten och fick ingen lätt ämbets-tid i den dansksinnade staden.

1661 flyttades landstinget till Landskrona liksom fastlagstidens gamla hästmarknad. Den svenska kronan sökte stärka Landskronas ställning men det dröjde inte länge innan både landsting och hästmarknad åter hölls i Lund.

1662 infördes lilla tullen eller landtullen som innebar att varor som infördes till Lund beskattades vid stadsgränsen. Den medeltida stadsbefästningen kom att tjäna som tullgräns. Andra nya pålagor tillkom också, t.ex. en accisskatt på malning. Lundborna fick anledning att knota över det nya styret.

1666 kom beslut om upprättandet av ett universitet i Lund. Domkapitlets hela godsinnahav överläts i ett gåvobrev till universitetet.

På 1660- och 1670-talen hölls landstinget i rådstugan.

1666 fick Johann Foss privilegium på att driva värdshus.

Det skånska landstinget och kungahyllningarna i Lund

I de olika delarna av det gamla danska riket samlades de fria männen till landsting. På detta avgjordes till en början många olika slag av ärenden som rörde landsdelen men från 1300-talet var det endast juridiska ärenden som behandlades, landstinget blev en renodlad domstol dit ärenden från härad- och birketing kunde överklagas. Vid landstingen behandlades både civil- och brottmål och i vissa fall, som vid tingläsning av adelns sköte- och pantebrev utgjorde landstinget första instans. Städerna var i de flesta fall undantagna från skyldigheten att appellera till landstinget och hade privilegiet att vända sig direkt till kungen.

Domare på landstinget var en landsdomare, oftast en adlig person. Vid hans förfall inträdde hans ställföreträdare, landstingshöraren. Fram till och med 1500-talet ingick även lekmän, s.k. tingmän bland ledamöterna. Det ålåg en tingskrivare att föra protokoll och nedskrivna domarna.

Under det skånska landstinget eller "Skåninge landsting" som det oftast benämnes lydte till en början alla de delar av riket där Skånelagen gällde, vilka var Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm. Efterhand uppstod egna landsting i de senare områdena och Skåninge landsting omfattade endast Skåne. Skåninge landsting skall enligt en källa under äldsta tid ha samlats vid Arendala öster om Lund, enligt en annan källa någonstans mellan Lund och Dalby. I slutet av 1100-talet finns emellertid belägg för att tinget flyttat in till staden Lund. Så småningom kom tingsplatsen att ligga ett stycke utanför staden – vid Lerbäckshög. Själva högen som är belägen strax norr om monumentet över slaget vid Lund, är en gravhög från bronsåldern. Ett annat namn på platsen är Sliparebacken. På själva tingsplatsen fanns en fyrkant av

Lerbäckshög vid Kävlingevägen. Oljemålning av ritmästaren vid universitetet, Axel Hjalmar Lindqvist, 1871. KM 46.777

grova stockar vilka tjänade som bänkar åt domaren och tingmännen. Skåninge landsting fortsatte att finnas till en tid efter det att Skåne övergått till Sverige men den 19 juli 1683 hölls det sista landstinget i Lund. Skåninge landstings arkiv har till största delen gått förlorat och finns endast bevarat för tiden 1654–1683, och dessa handlingar förvaras idag i Landsarkivet i Lund.

Landstinget var också det forum där en ny konung eller tronföljare hyllades av landsdelens befolkning. I ett valkonungadöme som det danska var detta ”godkännande” av folket nödvändigt för att kungen skulle kunna hävda sin makt.

Det var av hävd så att en dansk konung valdes på Jyllands landsting i Viborg och därefter for runt till de olika landstingen. Enligt ett dokument från 1423 intygar en skara av rikets stormän att de varit ”på Lunds landsting i Skåne, där den andra hyllningen enligt rätt sed skall ske, när man skall välja konung till riket”

Den 12 april 1577 fick Danmarks kung Frederik II och hans drottning Sophie av Mecklenburg en son, den blivande Christian IV, Dan-

marks genom tiderna kanske mest färgstarke konung. 1580 valdes prinsen till Danmarks tronföljare och efter gammal sedvana skulle han nu framträda och "godkännas" på de olika landstingen. Den 30 januari 1584 utgick ett kungligt brev till länsmannen i Lundagårds län Corfitz Viffert att han "skulde lade bygge thend Pallatz till hylding vdi Lund" Ordet "Palats" får i detta fall tolkas som en estrad där de kungliga kunde framträda inför folket. Kungen meddelade i brevet att han uppdragit åt sin räntmästare att anskaffa "saa mögit klede som behöffuis till samme Palladtz" Till hyllningen kallades representanter från "wort Lande Skaane, hallend, Bleginde och paa borringholm" dvs. från alla de landsdelar som ursprungligen lytt under Skåninge landsting. Länsmannen Corfitz Viffert lät uppföra estraden på den gamla Lerbäcks hög "där den slags hyllningar plägar ske" och den 20 juli 1584 ägde den högtidliga hyllningen rum. Det måste ha varit en imponerande syn för lundaborna när provinsernas stormän infann sig i Lund, praktfullt klädda och med stora följen. Inför kungens vistelse i Lund färdigställdes också det residens i Lundagård nuvarande "Kungshuset eller Lundagårdshuset" som varit under uppförande sedan 1578. I samband med hyllningen stannade kungen flera dagar i Lund varifrån ett antal kungliga skrivelser är daterade.

Nästa gång Lund fick uppleva en sådan hyllning var den 15 april 1610 då Christian IV lät hylla sin son och tronföljare "den utvalgte prins Christian" Denna gång ägde dock hyllningen rum på Stortorget där en tribun byggts för ändamålet. Prinsen gick emellertid bort före sin fader och det blev en yngre bror som besteg tronen under namnet Frederik III. Hyllningarna 1610 ägde rum den 14 mars för Själland i Köpenhamn, den 15 april för Skåne, Halland, Blekinge, Bornholm, Gotland och Ösel i Lund, den 29 april för Fyn i Odense och det hela avslutades denna gång den 11 maj för Jylland i Viborg. Kungens instruktioner för hyllningarna utgick i ett brev av den 3 januari 1610. Då Frederik III besteg tronen fick de olika landsdelarnas representanter bege sig till Köpenhamn där hyllningen ägde rum den 6 juli 1648. En orsak till att hyllning inte skedde i Lund kan ha varit att pesten härjade i Skåne. Hyllningen av Frederik III:s äldste son Christian ägde rum 1655 men endast i Köpenhamn, Odense och Viborg. Skåningarnas representanter fick även denna gång fara till Köpenhamn, och hyllningen 1610 blev därmed den sista kungahyllningen i Lund. Efter

arvkungadömets införande 1660 behövdes inte hyllningen på lands-
tingen.

Källor och litteratur

Frederik II:s öppna brev till rikets adel rörande hyllningen av hertig Christian av den 10 januari 1584. Rigsarkivet i Köpenhamn.

Frederik II:s brev till länsmanen Corfitz Viffert daterat Skanderborg den 30 januari 1584. Rigsarkivet i Köpenhamn.

Christian IV:s öppna brev till adeln rörande hyllningen av hertig Christian daterat Köpenhamn den 3 januari 1610. Rigsarkivet i Köpenhamn.

Blomqvist Ragnar: Lunds stads historia del 1 1951, del 2 1978.

Weibull Carl-Gustaf: Skånska lands och lagmanstingen samt deras arkiv. Tryckt i Landsarkivet i Lund, domstolarnas, städernas, och fångvårdsanstalternas arkiv i Skåne, Halland och Blekinge. Lund 1987.

Hästmarknad på Stortorget 1865. Denna marknad hölls sedan gammalt i fastlagstiden. I mitten av bilden syns det av Brunius ritade rådhuset från 1842. Efter teckning av Oskar Andersson.

Den akademiska bondbyn

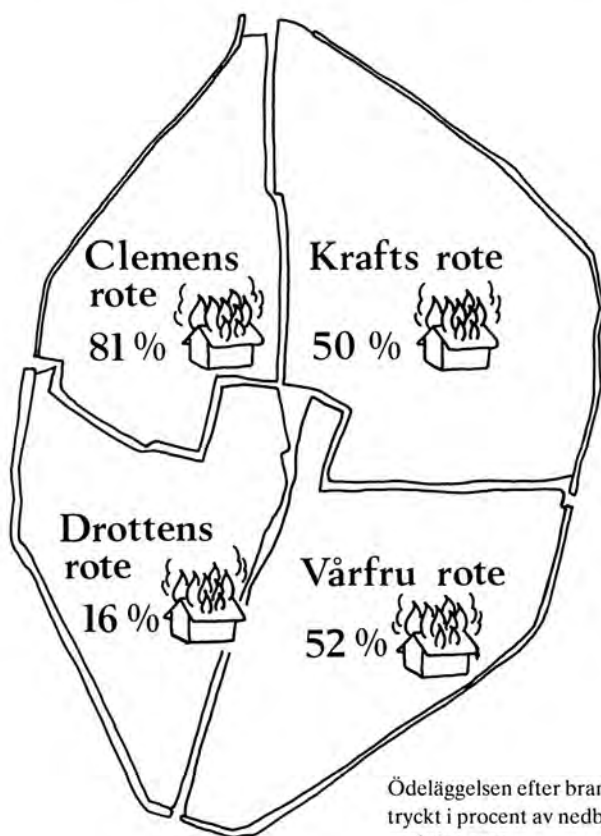
Avgörande för Lunds framtid blev, att Karl XI:s förmyndarregering år 1666 beslöt att inrätta den akademi i Lund vars högtidliga invigning ägde rum Karlsdagen den 28 januari 1668. Att en högre läroanstalt skulle anläggas någonstans i Götaland rådde det allmän enighet om, men det var inte utan vidare självklart att den skulle ligga just i Lund. Jönköping och Göteborg hade nämnts som andra tänkbara universitetsstäder. Till den skånska stiftsstadens förmån talade, att den kunde användas som bas för försvenskningens arbetet i de nyligen erövrade skånska landskapen men också dess materiella och andliga resurser. Avkastningen från de 925 gårdar, som tillhört det medeltida domkapitlet, anslogs till akademien. Biskopen blev i egenskap av prokansler universitetets lokale styresman, och en del av professurerna kunde besättas med lärare från Katedralskolan. Övriga professorer rekryterades utifrån, bl.a. från Tyskland.

Den mest kände av dessa intellektuella främlingslegionärer var folkrättsexperten Samuel Pufendorf, som inlogerades i det gamla kanikresidenset vid Kiliansgatan, numera en del av Folkets hus. Pufendorf representerade den gryende upplysningstidens kulturradikala tänkande och var en stöttesten för sin biskoplige prokansler och sina mera ortodoxa kolleger. Han beskylldes för en rad svärförenliga villfarelser: han skulle vara "epikuré, pelagian, socianian, hobbesian, spinosist, calvinist, polygamist, ateist och grek" Tack vare att statsmakten höll honom om ryggen kunde han dock fortsätta sin vetenskapliga verksamhet, tills skånska kriget 1675–79 gjorde att akademien för en tid måste läggas ner.

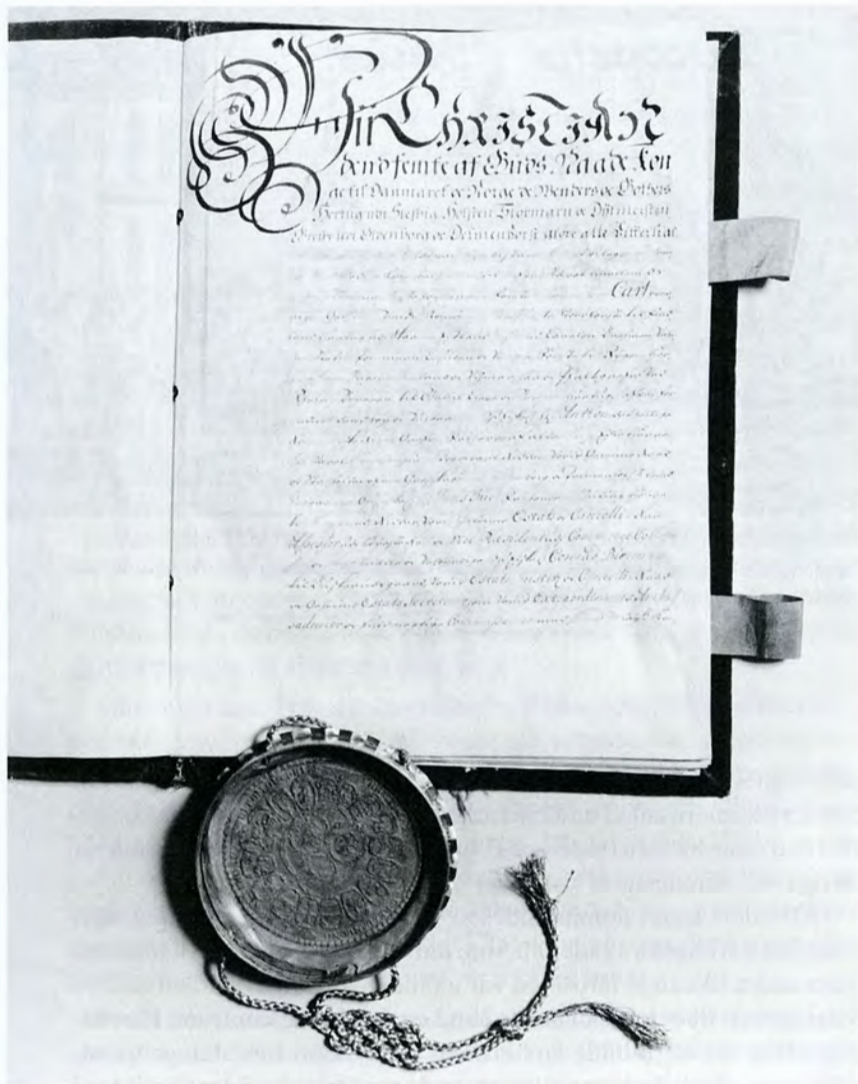
Kriget drabbade Lund hårt. Visserligen stod det avgörande slaget (den 4 december 1676) utanför stadsvallen, i triangeln Vallkärra-Odarslöv-Lund, och tumultet gjorde sig inte mera märkbart i staden, än att biskop Peder Winstrup efteråt kunde bjuda den segrande

Karl XI på middag och nattlogi i biskopshuset. Men under sitt återtåg 1678 tillämpade danskarna den brända jordens taktik och antände Lunds centrala delar, där de flesta byggnaderna brann ner till grunden. Också rådhuset med stadsarkivet blev lågornas rov, till förfång för kommande generationers lundahistoriker

Trots allt lyckades den svårt härjade staden bevara sin ställning som skånelandskapens kyrkliga och administrativa centrum. I domkyrkan fördes de fredsförhandlingar som ledde till freden i Lund 1679. Lund var också utgångspunkten för de följande årens effektiva försvenskningensarbete, som leddes av stadens biskop Knut Hahn med benäget bistånd av prosten Sven Knutsson i Torna Hällestad. Den viljestarke biskopen lyckades övertyga den från början tveksamme Karl XI om

Ödeläggelsen efter branden 1678. Här uttryckt i procent av nedbrända gårdar i respektive rote.

Fredsfördraget efter det skånska kriget, upprättat i Lund 1679.

att ett återupprättat universitet skulle vara ett verksamt medel i försvenskningens tjänst. Så blev också fallet. Det år 1682 nystartade universitetet visade sig vara en utmärkt plantskola för svensksinnade präster och ämbetsmän i de erövrade provinserna. Det är knappast en

Lundagårdshuset på en av Erik Dahlbergs teckningar av slaget vid Lund. Ursprungligen byggt som kungshus tjänstgjorde det 1676 som biskopshus. 1688 överläts det till akademien som universitetsbyggnad.

tillfällighet, att kyrkoherden i Brönnestad Jöns Bring fostrade sin son Sven, sedermera adlad under namnet Lagerbring, till den svenske patriot han visar sig vara i sin *Swea Rikes Historia* (1769–86) och i hela sin övriga verksamhet som historiker.

1700-talets Lund dominerades av Regia Academia Carolina, den kungliga karolinska akademien, som universitetets officiella namn löd. Som andra liknande lärosäten var akademien i första hand en undervisningsanstalt och först i andra hand ett forskningscentrum. Huvuduppgiften var att utbilda ämbetsmän till kyrkans och statens tjänst, men man ville också mer allmänt ge de studerande sådana insikter i ekonomi och naturvetenskap som efterfrågades i utilismens och merkantilismens Sverige. Den medicinska undervisningen tillmättes stor betydelse inte bara för de fåtaliga blivande läkarna utan också för teologerna som i sin kommande livsgärning ute i socknarna i brist på skolade läkare måste kunna ge viss medicinsk rådgivning.

Undervisningen bedrevs huvudsakligen i form av föreläsningar och

demonstrationer, t.ex. dissektionerna i den anatomiska teatern i Kungshuset övervåning. Studenterna hade ont om böcker och inhämtade sina flesta kunskaper genom föreläsningarna, som framfördes i långsamt tempo, för att åhörarna skulle hinna anteckna. Därtill förekom disputationer i stor myckenhet, både som prov och som övning, i regel på latin. Man ville öva studenterna i att tala vetenskapens internationella språk och samtidigt träna dem i logisk argumenteringskonst.

Kulmen var gradualdisputationen, då respondenten hade att försvara ett antal teser i en avhandling som i regel en professor, inte han själv, författat. Ifrågavarande professor hade rätt att begära ersättning för sitt arbete av respondenten, och för professorer med trassliga affärer kunde avhandlingsskrivande bli en utväg. En sådan var ekonomiprofessorn Trozelius, som av ekonomiska skäl skrev avhandlingar i de mest skilda ämnen, om stängsel, stenhus samt inte mindre än sexton stycken om Guds underverk i naturen, vilket föranledde en syrlig kommentar av Johan Henrik Kellgren i Stockholms-Posten: "I dag presiderade Economie Professoren Herr Doctor Trozelius för continuation av sin disputation om Guds underverk i naturen, ibland vilka detta arbete likväl ej lär kunna räknas."

Studenten läste i regel många ämnen. Bildningsidealet var encyklopediskt. Polyhistorn, som behärskade allt vetande, beundrades. Universitetet tillhandahöll också undervisning i s.k. fria konster, och för detta ändamål anställdes språk-, rit-, kapell-, dans- och fäktmästare. Med kunskapskontrollen var det länge dåligt beställt. De blivande prästernas teologiska kunskaper kontrollerades i prästexamen vid respektive domkapitel, men övriga studenter nöjde sig ofta med ett intyg om närvaro och studier. Under 1700-talet infördes dock regelmässiga tentamina och ett examenssystem växte fram.

Trots den starka tonvikten på undervisning bedrevs dock en hel del forskning vid den karolinska akademien, som faktiskt under 1700-talet hade sin första vetenskapliga storhetstid. Bland professorerna möter sådana namn som filosofen Andreas Rydelius, en måttfull upplysningsman som påverkade Olof von Dalin, Kilian Stobaeus d.ä., grundaren av Musaeum Stobaeum, "enögd, krumpen på ena foten, plågad beständigt av migrän, hypocondri och ryggvärk men hade eljest ett makalöst geni" (Linné), Erik Gustav Lidbeck, Linnés sekreterare på Västgötaresan, odlare av mullbärsträd och föreståndare för den

dåförtiden på universitetsplatsen belägna Botaniska trädgården, och historikern Sven Lagerbring, voltairebeundrare, tidig skandinav och källkritiker, en föregångare till weibullarna.

Studenterna var aldrig många. Antalet samtidigt närvarande studerande torde under 1700-talet aldrig ha överstigit 500, under århundradets sista fjärdedel hade det sjunkit till 200–300. Inemot hälften var hemmahörande i Skåne eller Blekinge, det fanns också ganska många smålänningar, hallänningar, västgötar, bohuslänningar och östgötar. Men i huvudsak var akademien ett universitet för södra Sverige.

Omkring en tredjedel av studenterna kom från prästhem, och de flesta utbildade sig också för en verksamhet i kyrkans eller skolans tjänst. Prästutbildningen var åtminstone i början universitetets viktigaste funktion. En viss förändring inträffade på detta område under 1700-talets gång. Ämbetsmänna- och borgarsönerna ökade sina andelar på prästsönernas bekostnad, samtidigt som alltfler studenter sökte sig till ämbetsmänna-, domar- och läkarbanorna. Bondestudenten var ingen typstudent i Lund, bara drygt en tiondel kom från bondehem. Ännu färre var de adliga ynglingar som, ibland under sina guvernörers ledning, besökte universitetet.

Studenternas genomsnittliga ålder var låg jämfört med nu: de flesta var 15–25 år. Den låga åldern kan delvis förklara de vanliga studentoroligheterna. Det akademiska konsistoriet klagade 1723 över att många studenter var "ostyrige, yre och ovane att låta Guds ord och ett sunt förnuft styra deras gärningar". Studentbråken kunde ha olika bakgrund och motiv. En del var helt vanliga ungdomsslagsmål, mer eller mindre i fyllan och villan, ibland nationerna emellan, ibland mellan studenter och hantverkargesällar. Men det fanns också oroligheter med politisk bakgrund. Så 1716, när Karl XII försökte tvångsrekrytera studenter till armén, om de inte klarade vissa kunskapsprov. Studenterna spikade då igen dörren till den lokal, där förhören skulle hållas, och satte upp ett plakat om "friheten". Vid de oroligheter som ägde rum 1793 i skuggan av franska revolutionen tycks jakobinska frihetsidéer ha varit pådrivande. Konsistoriet sökte efter förmåga stävja oron, genom indragning av stipendier, arrest och i värsta fall relegation.

Universitetet var en stad i staden. Det hade egen domstol och förvaltning, egen poliskår, eget fängelse. Professorerna var fria från borgerlig tunga, trots att de hade de bästa gårdarna och de högsta inkom-

Sandgatan 1830. Lundagård avgränsas fortfarande av Hårlemans mur.

terna. Akademin höll sig också med egna hantverkare som konkurrerade med stadens. Professorerna hade de bästa platserna vid söndagsgudstjänsterna i domkyrkan. Segregationen mellan akademien och det borgerliga Lund fick ett synligt uttryck i den år 1744 uppförda muren kring universitetsområdet med Lundagård; en bit av den finns fortfarande kvar i norr längs Paradisgatan. Det kan knappast förvåna att det uppstod ett slags klassmotsättning mellan akademiker och borgare.

Själva staden gjorde i hög grad skäl för Tegnér's beteckning "en akademisk bondby" "Borgerskapets näring består mest av trä- och kumminhagars samt åkers brukande", konstaterade landshövding Wilhelm Bennet 1737 I den ännu glest bebyggda staden innanför vällen, som för första gången tydligt framträdde på Caspar Espmans karta från 1784, fanns ännu gott om odlingsytor, och utanför låg de lyckor, vångar och fälader som dagens lundabor mest förknippas med kvarter, gator och stadsdelar men där i äldre tid stadsborna med biskop, borgmästare och rådmän i spetsen odlade sina lotter eller drev sina kreatur på bete. Mest odlades spannmål, lin och humle, men man hade också "plantager" för grödor till avsalu, t.ex. tobak och mullbärsträd.

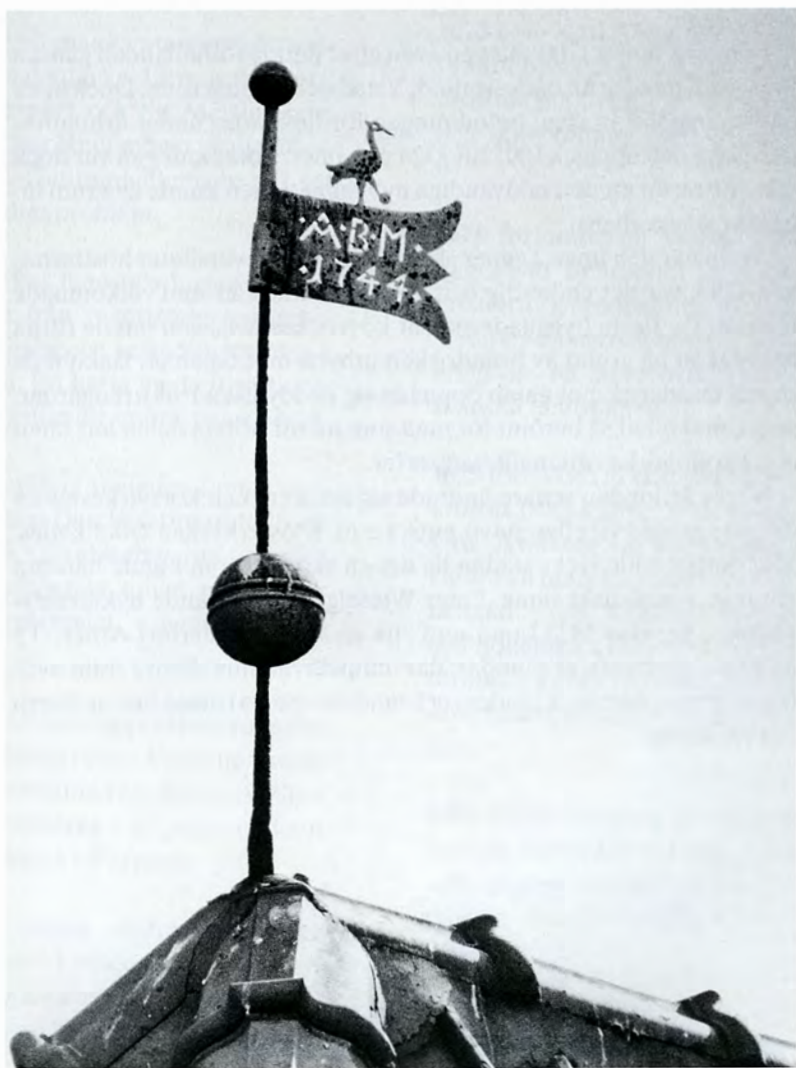
Jordbruket gav staden miljöproblem, ehuru av annat slag än vår tids. De flesta gårdar i staden hade stall, fähus och lada. Det fanns gott om halmstackar och gödselhögar. Svin bökade på gatorna och t.o.m. på kyrkogårdar, till griftefridens störande och medborgarnas förargelse. Svinagödseln vållade svår stank; förgäves sökte borgmästaren förmå borgarna att åtminstone sopa rent framför egen dörr

Bland borgarna fanns ett mindre antal handlande, som huvudsakligen betjänade den omgivande landsbygden. Några drev dock också fjärrhandel med utnyttjande av stadens gamla seglationsrätt över Lomma. Ett exempel är Johan Henrik Burmester, professor först i ekonomi, sedan i latin, som också hann med att vara redare och ägde fregatterna "Sophia Albertina" och "Fortuna" Några bevarade köpmanshus som Kjederqvistska gården i Bredgatan och den ursprungligen vid Tegnérplatsen belägna, sedermera till Råbygatans södra del flyttade Sylvanska gården påminner om denna verksamhet.

"Lund från Lilla torget till norr" Kopparsstick av J. F. Martin efter målning av Elias Martin 1782.

Lunds gamla hantverkstraditioner upprätthölls fortfarande, och hantverket expanderade t.o.m. något under 1700-talet. Det fanns ett hundratal mästare, representerande de flesta vanliga ämbeten. På taket till hörnhuset Kyrkogatan-S:t Petri kyrkogata sitter än i dag en vindflöjel med initialerna ABM och året 1744, ett minne av en av tidens framgångsrika hantverkare, kopparslagaren Anders Bergman.

Försök gjordes också att få i gång manufaktur och plantager i tidens stil. Man byggde mest på lokala råvaror, lera och tobak. Tegelbruk och tobakstillverkning var bland de första industrigrenarna. Försöken var inte särskilt framgångsrika och blev sällan långlivade. Det enda av 1700-talets industriföretag som överlevde någon längre tid var Borgs färgeri som under 1800-talet utvecklades till en betydande textilindustri och som givit namn åt kvarteret Färgaren sydväst om Stortorget.

Lund var under 1700-talet en även efter dåtida förhållanden ganska liten stad, mindre än både Malmö, Ystad och Landskrona. Dock ägde en viss expansion rum: befolkningen fördubblades under århundradets lopp och uppgick 1805 till 3324 personer. Folkökningen var dock inte större, än att den nödvändiga nybyggnationen kunde äga rum innanför stadsvallen.

Ännu när den unge Tegnér skrev in sig vid universitetet höstterminen 1799, var det en lantlig och lummig studiestad som välkomnade honom. De flesta byggnaderna var korsvirkeshus, även om de forna halmtaken på grund av brandrisken utbytts mot tegeltak. Bakom de slutna fasaderna mot gatan öppnade sig de idylliska fruktträdgårdar, som Lund blivit så berömt för men som nu till största delen har blivit den ekonomiska rationalitetens offer.

Några årtionden senare ändrade sig smaken, och korsvirkeshusen överdrogs med vit eller gulvit puts, t.o.m. Klosterkyrkan vitkalkades. Men fortfarande tycks staden ha ägt en skönhet som kunde hänföra ett ungt, romantiskt sinne. Peter Wieselgren, den kände nykterhetskämpen, beskrev 1823 Lund som "lik en af trädgårdarne i Athén. Ty de flesta qvarteren äro lundar, där tempelhvita hus skimra fram mellan de gröna, darrande bladen, och landets vise bo i desse hus, spatsera i desse lundar"

1667–1868 Notiser

1667 fick skarprättaren i Malmö betalt för en avrättning med hals-huggning på Stortorget i Lund. Lund höll sig inte med egen bödel.

1667 lät magistraten upprätta visare (skyltar) vid Bredgatas port, Söderport och S:t Martins port för ”hur långt möget skulle utköras” Gaturenhållningen var ett ständigt problem.

1668 fick landshövdingen en skrivelse från regeringen om gatureglering och vattenförsörjning i Lund. En karta med ett gaturegleringsförslag upprättades också.

1668 (28/1) invigdes Lunds universitet. Den 18 februari hölls de första föreläsningarna. Under universitetets tidiga period var studentantalet genomsnittligt 200.

På 1660-talet upprättade superintendenten Peder Vinstrup Lunds första bokbinderi. Papper lät han själv tillverka i en papperskvarn vid Höje å i Värpinge.

1673 nämns nattmannen eller rackaren i stadens räkenskaper. Nattmannens främsta uppgift var att forsla ut döda djur från stadsområdet.

1673 indrogs Helgeandshospitalet till kronan. Inrättningen hade en betydande egendom och kunde 1667 försörja 20 fattiga. Det fanns också tre så kallade själabodar (fattighus) i Lund.

1673 kom Karl XI på sin eriksgata till Lund i sällskap med änkedrottningen Hedvig Eleonora och uppvakning på 170 personer.

1675 förlorade en svensk armé slaget vid Fehrbellin mot kurfursten av Brandenburg. Kristian V såg sin chans och började krig i hopp om en återerövring av de skånska landskapen.

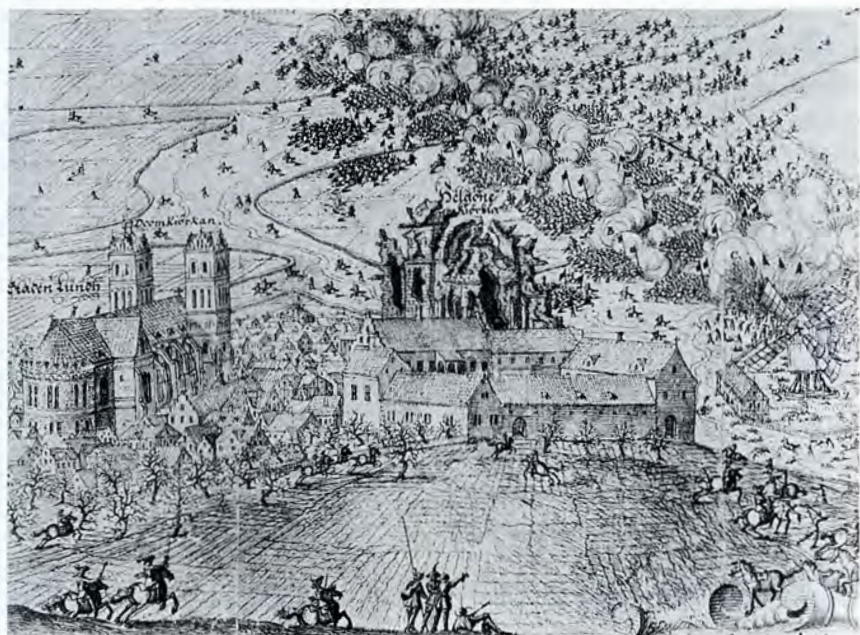
1675 förbjöds vid skånska krigets utbrott fiske i havet från Skånes kust. Avsikten var att förhindra båtar och manskap att falla i fiendehand = de förenade danska och holländska flottorna. Om nu förbudet åtlöds så måste provinsens försörjningsläge ha försämrats.

1676 (29/6) landsteg Kristian V med en dansk här vid Råå. Den underlägsna svenska armén fick retirera över småländska gränsen.

1676 (4/12) ledde de fortsatta krigshändelserna till det brutala slaget vid Lund. I november hade svenskarna inrättat sig i ett läger vid Lilla Harrie norr om Kävlingeån och danskarna vid Skälshög söder om ån. Förhållandena i det svenska lägret blev efterhand mycket usla; höstvädret var som alltid blött och kallt. Trupperna hade det svårt både med mat och ved och sjukdomar tog som vanligt sin tribut. Tidigt på morgonen den 4 december gick den svenska armén över den tillfrusna Kävlingeån och satte sig i rörelse mot höjderna norr om Lund. Den danska armén som

överraskande sent förstod vad som var i görningen gav sig på parallell kurs öster om svenskarna också söderut mot Lund. I inledningsskedet utvecklade sig striden mellan de två arméerna som hastade mot Lund tills den oundvikliga sammanstötningen ägde rum vid Kävlingevägen strax norr om staden. Den danska högerflygeln vek i striden och en stor svensk kavalleriavdelning under ledning av Karl XI förföljde sina motståndare norrut ända till Kävlingeån där flyende danskt rytteri dränktes i mängder i sina försök att undkomma. Isarna höll inte. Under tiden kämpa-

des en förtvivlad kamp vid Lund som såg ut att vinnas av den danska sidan ända tills Karl XI återvände med rytteriet. Danske kungen var så säker om segern att han framåt eftermiddagen gav sig av mot Landskrona och det franska sändebudet vid den danska staben gav sig av mot Malmö med en som det skulle visa sig förhastad dansk segerrapport.

När det svenska rytteriet under kungen återvände till slagfältet krossades danskarna i en förintande inringning där bara döendet återstod. Nästan alla slaktades, däribland holländska matrosar som amiral Tromp låtit landsätta till danskarnas hjälp. Slutstriden stod nordväst om Lerbäckshög. Ödandet av liv i drabbningen blev förfärligt – slaget är det blodigaste på nordisk mark – totalt dog ca 8 300 människor den 4 december 1676. Liken räknades nästa dag av svenskar, som då också kunde förse sig i det välutrustade danska lägret vid Skälshög. Kvällen innan hade Karl XI vid 11-tiden ridit in till Lund med staben och blivit mottagen och förplågad av biskop Peder Vinstrup. En seger var det – den avgjorde, om än inte slutgiltigt det skånska kriget, men priset var så högt att Karl XI resten av sin levnad, på årsdagen, lär ha stängt in sig på sin kammare,

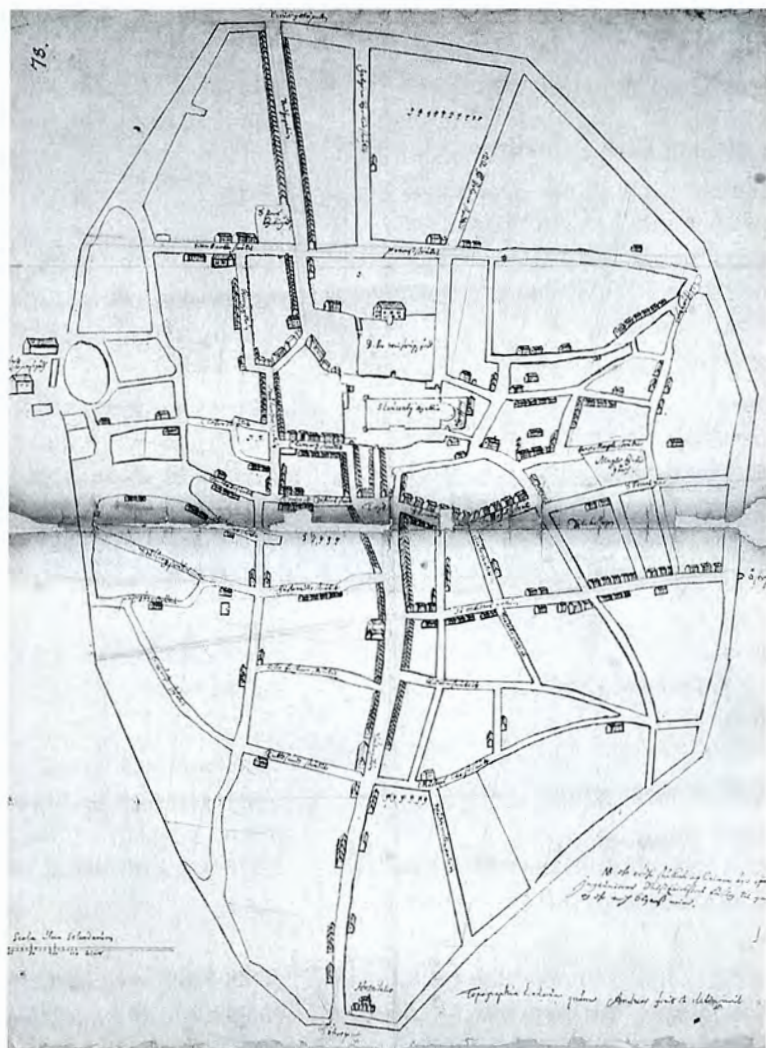
under bön och kontemplation.

Slaget har i en serie teckningar skildrats av Erik Dahlberg. Hans bilder är inte minst viktiga som de äldsta avbildningarna av Lund efter Hogenbergs kopparstick på 1580-talet.

1676 finns på Dahlbergs teckningar av slaget vid Lund första gången Lunds galgplats utsatt på Norra Fäläden.

1677 (23/5) lurade en dansk trupp på 20 ryttare in en svensk transport med 20 kanoner i Lund. Vid överfallet dödades 68 svenskar och 50 skånska forkarlar togs till fånga.

Den första svenska kartan över Lund från 1669. Signerad Andreas.

1678 (11/8) kom en dansk strövkår och stack Lund i brand. Rådhuset gick upp i rök och Domkyrkan räddades i sista stund. 163 av 304 gårdar brändes ned. Särskilt hårt drabbades de centrala och

norra stadsdelarna. Det skånska kriget var vid det här laget förlorat för danskarna som ödelade vad de kom åt på olika håll i Skåne.

1679 slöt man fred i Lund efter det skånska kriget. Fredsförhandlingarna pågick från 12 maj till den 27 september, då fredstraktaten undertecknades. Detta skedde sannolikt i "Dekanresidenset" vid St. Kyrkogatan. Freden innebar också att skåningarna skulle behålla gammal lag och rätt.

1680 (5/7) kom en kunglig resolution som bestämde att biskopsämbetet i Lund skulle förvaltas på samma sätt som i övriga Sverige.

1681 fick generalguvernören de skånska städerna att anhålla om införande av svensk lag. Detta bifölls 1682 av Karl XI.

1681 (3/8) bestämdes att biskopsätet skulle förläggas till Lund. Det hade diskuterats vilken stad som skulle vara stiftsort i Skåne.

1682 kunde Lunds universitet återinvigas. Verksamheten hade legat nere sedan det skånska kriget och Kristianstad hade föreslagits som plats för akademien.

1682 bestämdes att svenska regler skulle gälla för hantverksskråna. Det var den svenska skråordningen från 1669 som nu infördes.

1687 (26/6) befallde magistraten att de vid Bredgatan som hade halmtak på husen skulle ersätta dem med tegel. Halmtaken skulle dock länge än vara vanliga i Lund.

1688 överläts Lundagård med residenshuset (nuvarande Lunda-gårdshuset) till universitetet.

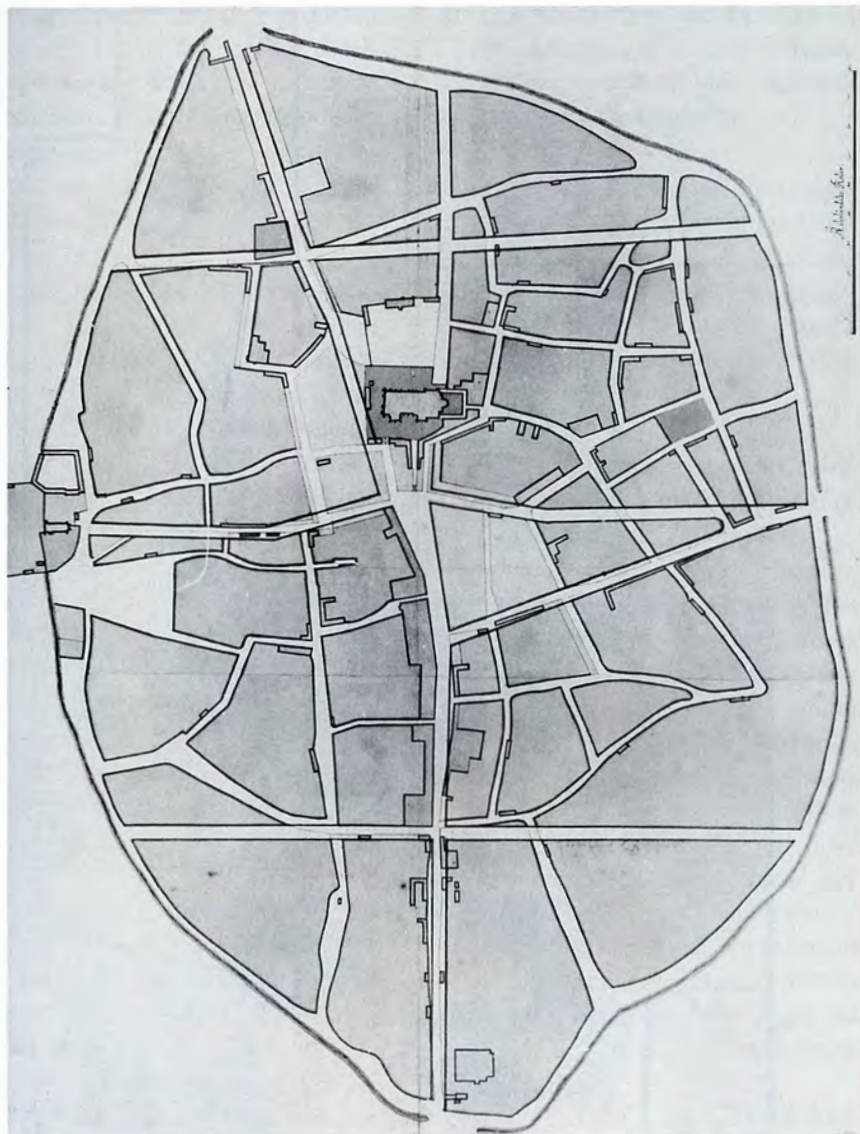
1691 upprättades en sjättepenningsslängd över Lund – en skattelängd över Lunds borgare. Den är ett viktigt historiskt dokument eftersom den också redogör för gårdarna i staden.

1695 började domkyrkorådet sin verksamhet.

1695 upprättades en brandordning. Det skulle finnas brandmästare och utrustning i var rote. Med genomförandet blev det så och så.

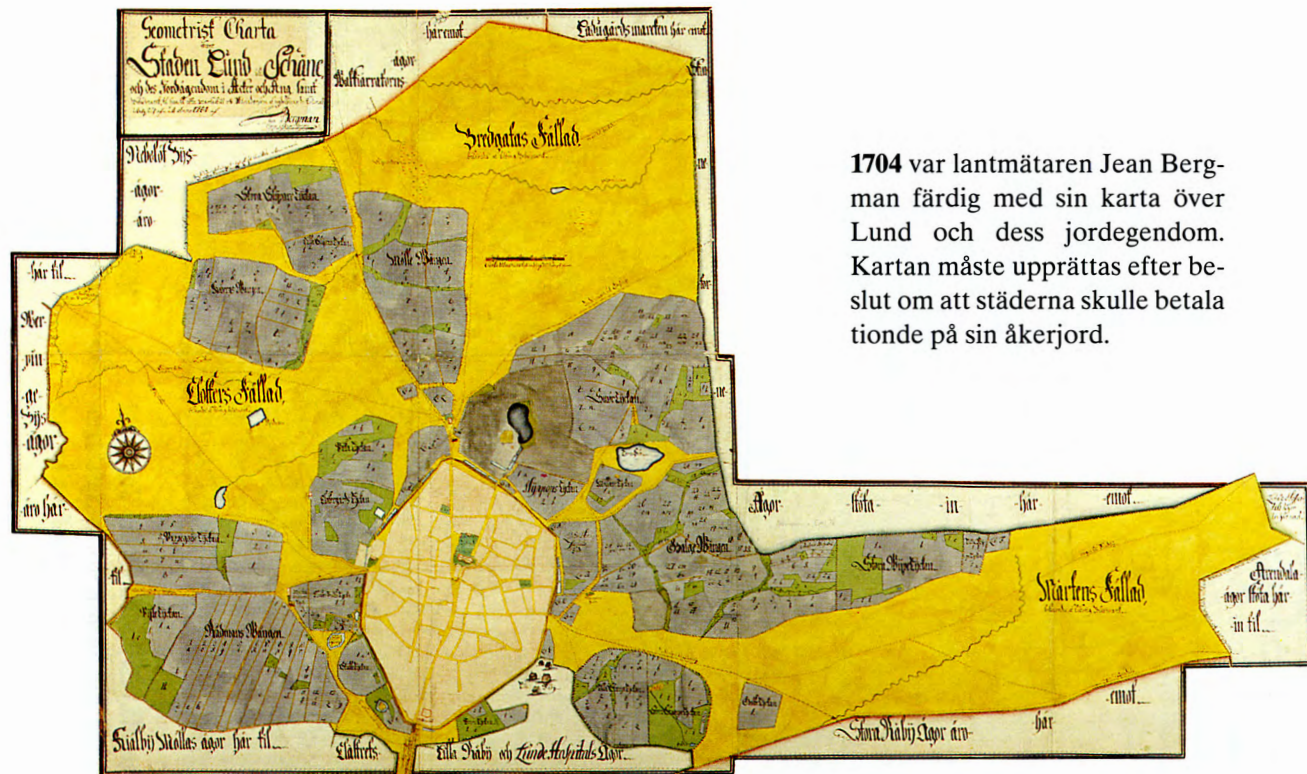
1699–1700 byggde man återigen rådhus vid Stortorget. Det blev ett korsvirkeshus med tegeltak. Det inrymde utskänkningslokalen Drufwan.

1680 fick ingenjören Peter Bruse uppdrag att upprätta en karta över Lund som kunde vara underlag för stadens återuppbyg-

gande. Erik Dahlberg som var generalguvernör för Skåne lade in ett gaturegleringsförslag på kartan.

1687–1702 planerades och genomfördes gatugenombrottet väster om Domkyrkan – det som blev St. Kyrkogatan.

1704 var lantmätaren Jean Bergman färdig med sin karta över Lund och dess jordegendom. Kartan måste upprättas efter beslut om att städerna skulle betala tionde på sin åkerjord.

1700 började det stora nordiska kriget. Lund fick enligt indelningsverket skicka 10 utrustade båtsmän till Karlskrona. Inför landstigningen på Själland inkvarterades Västmanlands regemente (1 200 man) i Lund.

1704 återupplivades vagnmanslaget. Vagnmännen var viktiga personer för kommunikationsväsendet. De måste finnas för att skjutsväsendet skulle fungera. 1743 fanns det 31 vagnmän i Lund.

1706 förlades 21 sachsiska krigsfångar i Lund – de fick göra sig nyttiga med olika arbeten.

1707 kom Magnus Stenbock på officiellt besök till Lund. Han hade blivit guvernör för Skåne och skrev i Lund ut krigsfolk ur den skånska allmogen.

1709 (28/6) förlorades slaget vid Poltava. Den 2 november kom en dansk armé till Skåne. I december förlades 500 man danskt rytteri i Lund.

1711 brann 36 gårdar och det nybyggda (1699) rådhuset ned. Även nu gick mängder av arkivhandlingar till spillo.

1712 drabbades Lund av en böld-

pest som svepte över landet från Stockholm – 136 offer krävdes. De begrovs på S:t Måns och Maria Magle kyrkogårdar.

1713 upprättades en taxeringslängd för Lund. Den var ett resultat av kungens försök att reformera förmögenhetsbeskattningen. Notabelt är att de rikaste personerna i var rote var professorer

1716 upprättades en förteckning över Lunds invånare dvs borgare i staden, de var 277 stycken.

1716–1718 vistades Karl XII i Lund. Han kom till staden den 6 september 1716 och upprättade sitt högkvarter i Lund. Kungen bodde i renässanshuset vid hörnet av St. Södergatan och Svane-gatan. Han lät rusta upp gården. Den medföljande skaran; hovstat, kansli, militär personal osv uppgick till över 500 personer.

”Brandklipparen” återkom nu till Lund, där den gamla hästen dog. Som ung reds han i slaget vid Lund 1676 av Karl XII och hette då Brilliant.

Den 11 juni 1718 lämnade Karl XII Lund.

1717–18 gav boktryckaren Abraham Haberegger i Lund ut Skånes första tidning ”Lundska Lö-

gerdags Courant” Det blev sammanlagt 75 nummer.

1720 (2/12) firades freden i Lund; dock med förbud att skjuta på grund av eldfaran med halmtaken.

1722 (20/8) besökte Fredrik I och hans drottning Ulrika Eleonora Lund. Staden snyggades på olika sätt upp inför besöket.

1723 förordnade magistraten en Torkel Torkelsson till ordinarie gästgivare i Lund.

1725 skaffade sig murmästareämbetet en skralåda som tillverkats av Asmus Dehn i Lund.

1727 kom Carl von Linné till Lund för ett par terminers studier.

1732 skänktes gruvmekanikern Mårten Triewalds instrument-samling till universitetet. Den mest berömda apparaten var Guericke's luftpump från 1600-talet.

1734 antogs en ny brandordning för Lund. Man återkom än en gång till problemet med halmtaken som inom tjugo år skulle ersättas med tegeltak.

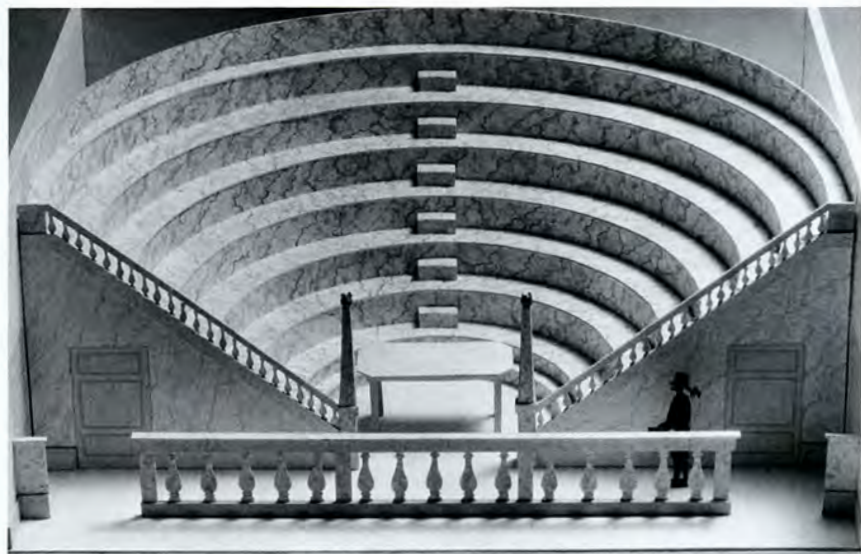

1735 kunde Lund äntligen bygga nytt rådhus efter det som brunnit ned 1711.

1735 startade Hans Borg ett färgeri för tyg. Företaget hade framtiden för sig och avvecklades slutgiltigt först på 1970-talet.

1738 lät magistraten avfatta en beskrivning av Lund, som avsågs ingå i verket ”Sveriges Beskrivning” Den är mycket kortfattad.

1739 fick universitetet en egen bokhandel med lokal i den gamla domskolan. Verksamheten upphörde redan efter 3 år.

Modell av anatomiska teatern i Lundagårdshuset.

Teatern var belägen på andra våningen rakt ovanför Carolinasalen. Ritningarna hade gjorts upp av dåvarande hovintendenten Carl Hårleman. Tack vare en donation av drottning Ulrika Eleonora kunde teatern uppföras och invigas 1736.

Härmed förverkligades ett önskemål som ofta uttalats alltsedan Universitetets tillkomst 1668. Stora framsteg hade gjorts inom anatomin under renässansen i Italien, där dissektionsundervisning införts av Andreas Vesalius, som på 1500-talet gav ut en atlas över människokroppens byggnad. Anatomisalar efter italienska förebilder byggdes vid universiteten runt om i Europa.

Med uppförandet av Hårlemans klassicistiska teater anslöt sig Universitetet i Lund till en allmän europeisk forskningsinriktning och undervisningsmetodik.

(Modell utförd efter Carl Hårlemans ritningar av Agnes Jensen-Carlén.)

CCN

1741 startades ett tegelbruk av Holger Liefertz. Det låg ungefär i södra delen av nuvarande Norra kyrkogården.

1742 upprättade krukmakarna i Lund eget ämbete – de hade tidigare lytt under Ystads.

1743 upprättades en mönstringsrulla över Lunds borgare. Den är en viktig källa för kunskapen om stadens näringsliv

1743 startades en tobaksfabrik med tobaksspinneri och press. 1745 var tillverkningen 23 627 skålpund rulltobak. Råvaran odlades i mängd i trädgårdar och på lyckor inom staden.

1744 (16/7) kom kung Adolf Fredrik till Lund. Som vanligt tog man tillfället i akt att snygga upp staden. Staden och akademien enades inför besöket om att sluta

tvista om äganderätten till den plats vid St. Kyrkogatan som kallades Lilla torget. Det gjordes iordning och stensattes.

1745 började C.G. Berling sin verksamhet som boktryckare i Lund. 1746 blev han akademi-boktryckare. Företaget finns ännu kvar dock sedan 1980-talets början ej längre i Lund.

Stadsvakten som utgjordes av två vaktkarlar var under 1700-talet utrustade med bardisaner.

1746 upprättades en längd över jordbrukande borgare. Ett betydande självhushåll var en viktig del i ekonomin.

Omkring 1750 målade lantmätaren Per Sommar denna bild av Kyrkogatan. Tegelhuset väster om domkyrkan är den medeltida domskolebyggnaden.

Lilla torg 1829. Akvarell av G. W. Palm. Till vänster ses lundagårdsmuren med en av de grindförsedda öppningarna. Husen vid muren är dels spruthuset där brandredskapen förvarades, dels våghuset där stadsvågen fanns.

1748 var arkitekten Carl Hårleman färdig med sin förändring av Lundagårdsområdet enligt barockens stilideal. Ett grindpar finns bevarat i Kulturens entré.

1748 ersattes en äldre uppfordringsanordning i brunnen på Stortorget med två pumpar.

1749 besökte Linné på sin skånska resa Lund. Han fann staden vara i bättre skick än då han studerade där och berömde Hårlemans nyanläggning av Lunda gård.

1750 (27/8) kom Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika på besök till Lund. Som vanligt skulle gatorna fejas, dynhögarna köras undan och svinen hållas instängda enligt uppmaning från magistraten.

1755 flyttade Tre högars marknad till den 9 eller 10 juni. Laurentius-marknaden senarelades till någon dag kring den 14 september.

1758 kom en viktig nyordning i och med att fast tomtindelning infördes i Lund. Numren sattes på husen. Denna numrering kom att med justeringar gälla ända till 1924.

Senapsburk tillverkad 1764 av tenngjutaren Hans Crohn i Lund.

Någon tenngjutare hade inte funnits på många år då Hans Crohn blev mästare 1747. Han var född i Malmö, hade lärt yrket i Göteborg och arbetet som gesäll i bl.a. Stockholm. Ursprungligen hade Crohn tänkt slå sig ner i hemstaden, men då han sökte burskap där protesterade den gamle mästaren Henrik Stickler och genomdrev att sonen Filip Stickler fick förtur. Crohn sökte sig då till Lund, där det som nämnt inte fanns någon som utövade yrket.

Rörelsen gick bra och Crohn

synes ha varit välbärgad. Som många andra borgare drabbades han några gånger av studenternas "nattarammel", bl.a. natten till den 5 maj 1749, då några väl beskänkta studenter välte omkull hans salubod på Stortorget så att hela tennlagret gick i kras. Från och med denna tid bedrevs en sammanhängande tenngjuteriverksamhet i Lund ända fram till år 1900.

N.N.

1766 besökte Gustaf III som kronprins Lund.

Ljusstake av tenn i ett par som tillverkats 1768 av tenngjutaren Christian Friedrich Baldthoff. I socklarnas kartuscher finns ingraverat:

”Skänckt till HospitahlsKyrkan. C. F. Baldthoff och min Hustru A. H. Malmberg Till åminnelse” och ”C. F. Baldthoff – A. H. Baldthoff – Lund d. 24 dec. 1768”

På sommaren samma år hade Baldthoff ingått äktenskap med tenngjutaränkan Crohn, född Malmberg och därmed övertagit Hans Crohns verkstad. Själv kom han från Stettin, där han också gjort sina läroår och blivit gesäll 1756. Som gesäll hade han också arbetat några år hos Hans Crohn. Man skulle vilja veta om det funnits någon speciell anledning för makarna Baldthoff att överlämna en sådan storslagen gåva till Hospitalskyrkan, den första julen de var gifta.

Efter Hospitalskyrkans rivning 1834 kom ljusstakarna till kapellet vid Malmö asyl och efter dess nedläggning till S:t Lars sjukhus i Lund där de användes i dess kapell.

NN

1768 inrättades det första länslasarettet i Lund. Starten var blygsam med endast två sjuksängar i en byggnad på det nuvarande universitetshusets plats.

1774 besökte Gustaf III Lund i samband med att han ledde en stor militär manöver norr om Lund.

1783 var lantmätaren Caspar Magnus Espman färdig med en av magistraten beställd karta över Lund. De nya fasta tomt-

numren finns för första gången på denna karta. Espman förtecknade dessutom både gatunamnen och tomtägarna.

1784 avslutades ett projekt som gått ut på att skapa en svensk silkesproduktion i Lund. Det var en lärjunge till Linné, Eric Gustaf Lidbeck – professor i naturalhistoria – som varit den drivande kraften i detta för 1700-talet typiska projekt. Mullbärsträd hade i massor planterats på plantage-lyckan väster om Kävlingevägen

och i botaniska trädgården. En del silke producerades verkligen men på 1780-talet kom ett par hårda vintrar som gjorde att mullbärsträden frös ihjäl och till slut drog kommerskollegium in sitt ekonomiska stöd. Bilden visar ett sidenstycke som vävts med silke från Lund.

1785 var Gustaf III i Lund och besökte kryptan som allmänt beaktades som en stor sevärdhet. Vanvården upprörde dock kungen och domkyrkorådet fick städa ut likkistor och bråte som belamrade det gamla gudstjänstrummet. Tyvärr "renhögs" också flera medeltida skulpturer bl.a. de båda Finn-kolonnerna.

1788 byggdes gatuhuset i Lunds bäst bevarade köpmannagård, Wickmanska gården – av köpmannen Jacob Lindschoug. Gården skilde sig den gången både arkitektoniskt och byggnadstekniskt från sina enklare grannhus vid Bredgatan.

1791 kunde ett nytt lasarett invigas i stallmästarhuset i Paradislyckan norr om Paradisgatan. Antalet sjuksängar utökades till 12.

Den äldsta bevarade sjukhus-sängen i Lund. När Stallmästarehuset norr om Paradisgatan blev lasarett 1791, beställdes fyra nya träsängar. Troligen är det en av dessa som blivit bevarad.

Drygt 20 år tidigare 1768 hade Lunds lasarett startat i blygsam skala med två sängar. Det hade föregåtts av en lång kamp, där man i Stockholm hävdade att Serafimerlasarettet skulle vara ett

rikssjukhus för hela landet och i Skåne hävdades att inkomsterna från Skåne, Blekinge och Halland skulle gå till ett lasarett i Lund eftersom man inte hade nytta av ett så avlägset beläget lasarett som i Stockholm. Professorerna vid medicinska fakulteten betonade vikten av att de medicinerande fick tillfälle till övning i praktisk medicin.

CCN

1794 lät handelsmannen Malte Damsberg uppföra gatuhuset i norra längan i Kjederqvistska gården vid Bredgatan. Hela gårdsanläggningen stod färdig 1813. Gården är liksom den Wickmanska en typisk köpmannagård från tiden omkring 1800 och byggd i en kvalitativt högtstående korsvirkesteknik.

Skrå-Ordning

för

samtelige Delägare uti

Lunds Stads Norra Bång,

hvilken, genom den, uti
Konungens Höga Befallningshafvandes
öfvervaro behörigen ingångne,

Då

Under den 13 Junii 1797 stadfästade,
samt yttermera, i följd

af

Kongl. Maj:ts Nådigste Utslag,

Under den 24 Julii 1798,

Til

öruggelig eftersefnad faststälde Konvention,
är ifrån Utmark till Inägor förbandslad,
och fördelt på de 153 Hus-Nummer,

Til

hvilka samma Bång blifvit anslagen.

Lund,

tryckt på N. O. Munk af Rosenhögskolans Boktryckeri
1852.

1797 beslöts om uppdelning av stadens fäladsmarker i ett stort antal små lotter som knöts till tomterna inne i staden. Samtidigt upprättades vångalag och skråordningar för dessa. 1799 gjordes kartor över de styckade fälads-

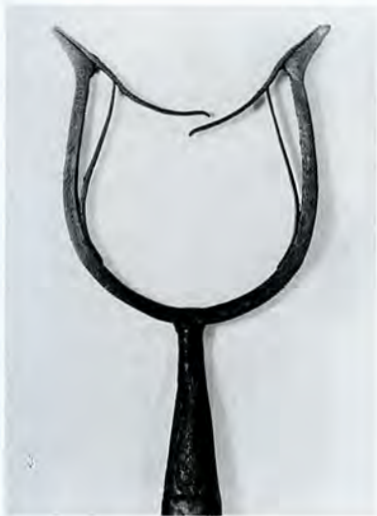
markerna av lantmätaren Magnus Wremp. På Norra fäladen fanns en gammal källa – kallad S:t Hans källa – kring vilken mid-sommarfirande lundabor traditionsenligt samlades.

1809 gjordes en fullständig reglering av gatunamnen i Lund.

1811 avskaffades landtullen. Varuutbytet mellan land och stad underlättades väsentligt och sedan dess har Lunds befolkningskurva ständigt gått uppåt.

1813 infördes gatubelysning med oljelampor i lyktor.

1816 invigdes Norra kyrkogården. Därefter upphörde begravingarna på de kvarvarande medeltida kyrkogårdarna inne i Lund.

1819 fick stadsväktarna saxar istället för de gamla bardisanerna. Väktarsaxarna var effektiva redskap vid infångandet av bråkstakar.

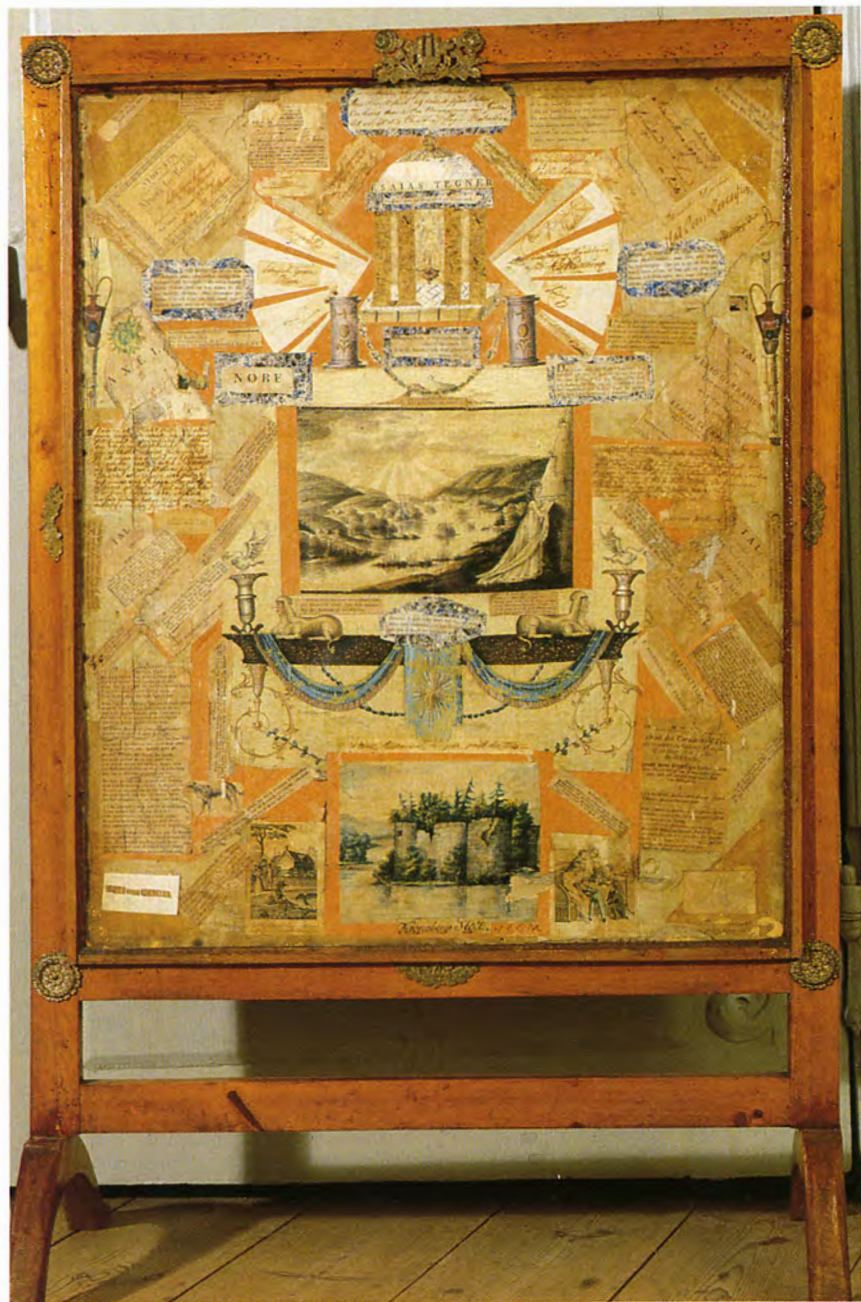
1823 togs ett nybyggt barnbörds- hus vid Paradisgatan i bruk. Huset inrymde också lasarettets kök.

1812–1824 var Esaias Tegnér professor vid Lunds universitet. Hans erfarenheter av det lantliga Lund kom honom att mynta uttrycket "den akademiska bondbyn"

1830 bildades Akademiska Föreningen av lärare vid universitetet. Studenternas andliga och sociala nivå skulle höjas.

1830 ägde den sista avrättningen rum i Lund. Det var en halshuggning som utfördes av bödeln från Malmö på "afrättsplatsen" norr om staden, vid Getingevägen. Domen hade, eftersom brottslingen var student, avkunnats av akademien.

1835 stod en arbets- och kokinrättning med fattigskola färdig vid Magle Stora Kyrkogata.

Eldskärm med collage av brev och tidningsklipp från det Tegnérska hemmet åren omkring 1826. Troligen en gåva till fadern från barnen Tegnér strax efter flyttningen till Växjö 1826. Skärmen står i Tegnér arbetsrum i Tegnérmuseet på Stora Gråbrödersgatan.

På Gråbrödersgatan, då en av stadens huvudgator, bodde Esaias Tegnér i mer än 20 år. Först som ung biblioteksamanuens på hörnet av Kyrkogatan och Lilla Gråbrödersgatan, från 1806 som nygift med Anna Myhrman i en mindre gård och efter 1812 i en större gård på hörnet av Klostersgatan och Stora Gråbrödersgatan. Huset har Tegnér själv beskrivit i en annons i Lunds Veckoblad 1825:

”I anseende till min snara avflyttning från orten erbjudes till försäljning min gård här i staden, belägen vid Kloster- och Gråbrödersgatorna ej långt från torget, kyrkan, apoteket och posthuset. Boningslängan innehåller utom handkammare, spiskammare och kök tio rum, varav de flesta äro försedda med gipstak, tapeter och porslinsugnar med mässingsdörrar. På gården äro tvenne längor: den ena med brygghus, vari inmurad panna, packhus, vedbodar, vagnsskjul, stort stall, mangelbod och drängkammare; den andra av bränt tegel och ekepålar med loga och tvenne lador, 44 alnar lång och 13 bred, således tillräckligt för större åkerbruk.”

Här bodde förutom familjen, far, mor och 4 barn, 3 pigor, 1 dräng och flera ”pensionärer”, studenter som mot betalning erhöll ”mat, rum, ved, sängkläder, ljus, uppässning och tvätt samt undervisning” (annons 1809).

Tegnér hade 1812 blivit professor i grekiska, en magert avlönad tjänst som inte räckte att leva på. Extra undervisning av studenter var ett vanligt sätt att bättra på inkomsterna för lärarna vid universitetet.

Tegnér var avhållen som lärare av studenterna ”därför att han icke med dem bråkade, att han behandlade dem öppet, ärligt, jämnt, men icke på dem kåltade (tjatade), icke trakasserade dem, icke var deras fiskal och spion, allra minst pungslog dem ” (H. Reuter Dahl, Memoarer 1920.)

E.L.B.

Källa:

Böök, Fredrik, *Esaias Tegnér I-II*. 1946.

1837 blev Karl XII-huset lokal för ett elementarläroverk "Katedralskolan", som har sina rötter i den medeltida domskolan.

På 1830-talet revs Hårlemans murar runt Lundagård.

1840 tillkom Mårtenstorget. Marken donerades till staden av färgerifabrikören Jöns Petter Borg.

1842 kunde ännu ett rådhus – Lunds sjätte sedan medeltiden – invigas. Det var ritat av C.G. Brunius. 1735 års rådhusbyggnad hade rivits.

1845 installerades en ångmaskin i Berlings boktryckeri. Det var sannolikt Lunds första.

1847 upphävdes skråtvånget. I Lund bildades samma år Fabriks- och Hantverksföreningen.

1847 beslutades om inrättandet av en sundhetsnämnd i Lund. Den skulle samordna sjukvårdsresurserna och skaffa lokaler för ett kolerasjukhus.

På 1840-talet fanns det en hälsobrunn på Helgonabacken. Brunnsdrickning kunde man vid denna tid också ägna sig åt i Lilla Råby.

Vid mitten av 1800-talet startades Pålsjö tegelbruk i sydöstra Smörlyckan. Verksamheten upphörde på 1950-talet.

1853 upphörde universitetet som egen jurisdiktion.

1853 restes statyn av Tegnér på Tegnérplatsen.

Kring årsskiftet 1857–1858 registrerades det sista utbrottet av asiatisk kolera i Lund.

1840 köpte fysikprofessorn A.W Ekelund denna daguerreotypi-
utrustning i Paris. Lunds äldsta
fotografi som togs med kameran

finns bevarat tillsammans med
apparaturen på fysiska institutio-
nen.

Böcker med recept och färgprover ur det Borgska familjearkivet som förvaras på Kulturen. Överst från vänster räknat Carl Otto Borgs bok från 1840–50-talen och Frederik Borgs bok från 1765. Nederst till vänster Nils Morians bok sammanfattad och avslutad år 1765 samt till höger Jöns Peter Borgs bok från 1800-talets början.

På 1850-talet utspelades sig de första studentkarnevalerna på Tegnérplatsen.

1856 startades Folkets Tidning av Christian Bülow. Den företrädde tidens liberala idéer och utgavs till 1921.

1860 bildades Parkbolaget som skötte parkanläggningen i Svaneluckan (innanför stadsvallen).

1861 öppnades den första badinrättningen sedan medeltiden i arbetsinrättningen vid Lilla Algatan. Badstugan fick inte begagnas av fattighjonen.

1862 startade studenten Håkan Ohlsson ett blankettryckeri som skulle växa till ett stort företag.

1863 (15/10) stod gasverket klart och gaslyktorna kunde för första gången tändas på Lunds gator.

Denna om sin tid vittnande platta sattes 1860 upp ovanför arbetsinrättningens ingång vid Lilla Algatan.

1864 började Carl Holmbergs Mekaniska Verkstad sin verksamhet. Företaget växte sig snabbt stort. Det var beläget mitt emot stationshuset.

1864 kom näringsfrihetsförordningen som bl.a. tillät affärsrörelser på landsbygden.

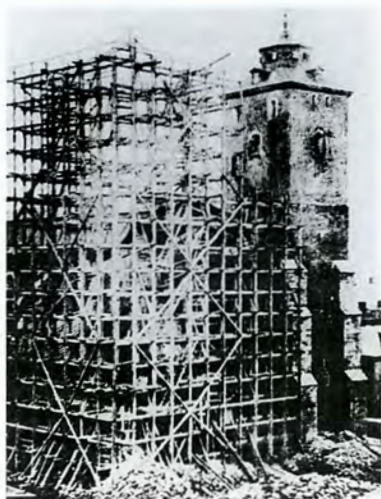
1866 grundades Lunds Cigarr- och tobaksfabrik vid Lilla Fiska-regatan. Fabriken lades ned 1912.

1867 skapades studentkåren som egen organisation.

1867 kunde astronomiska institutionen ta sitt nya observatorium vid Svanegatan i bruk.

1868–1880 byggdes domkyrkan om under ledning av Helgo Zetervall.

Ett hus för olyckliga barn på förderfvets brant

På hösten 1839 var huset nästan färdigbyggt. Nyfikna lundabor vandrade på söndagarna ut till St Råby strax sydost om staden för att titta på det nya märkvärdiga huset, baron Axel Gustaf Gyllenkroks Räddningshus för "vilseförda och moraliskt vårdslösa" barn.

Lundaborna hade själva varit med och betalat. Strax före jul året innan hade ett upprop i Lunds Weckoblad uppmanat Den Wördade Allmänheten att skänka pengar till projektet, många riksdaler hade samlats in, kungen hade skänkt teglet och professor Brunius ritningarna. Området, 6 tld jord, trädgård, åkrar och ängar hade baronen själv inköpt.

På bilden, som pryder omslaget till en liten skrift om Räddningshuset 1844, ser vi huset, ett solitt tegelhus omgivet av en ännu inte uppvuxen trädgård. Bakom de låga träden skymtar domkyrkan och en mölla, på vägen framför huset står två barn och samtalar. Ingen mur hindrar dem från att röra sig fritt. Denna frånvaro av mur är bildens budskap. Inga galler, inga låsta grindar påminner barnen om att Räddningshuset är en anstalt, som inte får lämnas.

Med en "mild och kärleksfull men tillika allvarsam" behandling ville baronen återföra "det olyckliga barn som står ytterst på förderfvets branter, färdigt att oåterkalleligen nedstörta i dess bottenlösa djup."

Med frihet i stället för tvång, med "förmåningar, varningar och uppmaningar" i stället för "trug och slag" skulle barnen fostras. Ty "Straffet med all sin fasa kan möjligen afskräcka barn med wekare sinnen från att begå brott, men det kan icke en gång hos dem i grund borttaga de onda anlag, som inrotat sig i deras natur"

Barn som begått brott skulle inte straffas utan fostras med kärlek. Barn kunde egentligen inte begå, "hwad man i strängaste mening för-

stå med brott. Deras späda, omyndiga ålder, deras utbildade karaktär är ännu deras goda genius.”

Gyllenkrok och den krets av lärda han tillhörde hade tagit intryck av de pedagogiska idéer och projekt som sedan en tid funnits i Danmark och på kontinenten, inspirerade av bl.a. Rousseau och den schweiziska pedagogen Pestalozzi.

Anstalten i Råby väckte uppseende. Den liberala pressen förde i recensioner och artiklar fram idéerna från Lund som en helt ny syn på de vanartiga och deras förbättring, en ”humanistisk” och ”filantropisk”, värdig det moderna samhället. Den nya pedagogiken vid Råby framhålls som föredöme för systeranstalten i Stockholm, vars hårda disciplin kritiserats öppet. ”Ännu hör man ej sällan i sjelfva hufvudstaden den meningen att endast spö, prygel och stryk i alla former, fängelse, svält och misshandling hjälpa... den grundsatsen, att man genom kärlek bör vinna och besegra vilseförda hjertan uppfattas ännu af ganska få bland dem som hafva något att säga” skriver Aftonbladet 18/5 1844.

Att få syn på barnen själva i denna entusiastiska och filantropiska retorik är inte lätt. Hur såg det dagliga livet på anstalten ut ur deras perspektiv?

1843 undervisade 1 lärare, 1 trädgårdsmästare, 1 kardmakare och 1 korgmakare de 14 intagna gossarna. Barnen arbetade i ”ett mindre åkerbruk”, i trädgården, i verkstäderna och med hushållsarbete: ”städa, skura, hugga ved, passa kreaturen samt biträda husets piga i köket” Barnen sydde själva sina skor och kläder ”Beklädnaden, alltid snygg, består af grått groft vadmal, buldan och blågarnsväf till skjortor, träskor under arbetet och läderskor om söndagarna med ullstrumpor” Dagen började kl 6 på morgonen. Då steg barnen upp, tvättade sig, städade rummen och bad morgonbön. Sedan frukost, därefter arbete i verkstäderna och ett par timmars läsning. Middag kl 12, därefter en ”fritimme under uppsikt” På eftermiddagarna fortsatte arbetet i verkstäderna, i skymningen bestods aftonvard och kl 7 kvällsmat, därefter bön och till sängs. Onsdagar och lördagar fick barnen någon undervisning i sång och musik. Vi ser att ”friheten” i dagsprogrammet var begränsad, 1 timme under uppsikt. Då fick barnen leka, dock ”utan all stojande vildhet” Vid måltiderna och i verkstäderna ålades barnen ”den strängaste ordning, regelmässighet och tystnad.”

EN RÖST
UR
RÄDDNINGSHUSET

TILL SVERGES STATSMAKTER.

LUND.

TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET,
1844.

Omslaget till Achatius Kahls skrift "En röst ur räddningshuset" I bakgrunden, till vänster, syns domkyrkans torn.

I verkstäderna, där barnen på vintern tillbringade en stor del av dagen, tillverkades förutom skor och kläder, kardor och korgar. Försäljningen av dessa produkter inbringade 1843 den "icke obetydliga brutto-summan af omkr. 700 R:dr B:ko" Kardor och korgar är billiga bruksföremål, ganska många måste under ett år ha tillverkats av dessa 14 barn för att inbringa en så stor summa.

Styrelsen beklagade denna utveckling, det var ju lantbruk barnen skulle lära sig, men inkomsterna ansågs nödvändiga för driften. Verkligheten korrigerade visionerna.

Barnen skulle behandlas med kärlek. Det var dock viktigt att balansera denna behandling så att man undvek att väcka önskningsar om "inträde uti någon annan samhällsklass än den arbetande" Därför skulle barnen få en "härdad uppfostran, vänjas vid lydnad mot förmän och husbönder" liksom vid arbetsamhet och de villkor som hörde till den tjänande klassen i Skåne. "Barnen ligger alla, som vanligt är med ungt folk af arbetsskassen i Skåne, i oeldade rum, hafva en beklädnad som motsvarar deras ställning och njuta... en tarflig och sund föda, hvilken... icke öfverstiger beskaffenheten af den kost, som väntar dem då de inträder i samhällslifvet"

Lydnadsfostran var viktig. Kroppsaga användes mot "all af barnen visad sturskhet, olydnad och lättja" Mindre förseelser straffades med förbud att leka, minskade matportioner eller tyngre arbete. Det strängaste straffet, inspärning i mörk cell, hade inte tillämpats under året.

Dessa inslag av gammalmodig disciplin i en annars helt modern pedagogik – 100 år före sin tid – kan te sig förbryllande idag. Kanske man då inte såg det motsägelsefulla i budskapet – den gamla lydnadsfostran följde med som en självklar stomme i det nya programmet, något man ansåg som nödvändigt både på anstalten och för det liv som väntade barnen utanför anstalten.

Källor

Bramstäng, Gunnar: Förutsättningarna för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom. (Diss.) Lund 1964.

Ekelin, Oskar: Råby Räddningsinstitut (Skyddshemmet i Råby) 1838–1928. Lund 1928.

Green, Allan: Då kom baronen. Lund 1988

Citaten hämtade ur:

Kahl, Achatius, Räddningshus, betraktade i förhållande till fängelser och arbetsinrättningar, Lund 1843.

Kahl, Achatius, En röst ur Räddningshuset till Sveriges statsmakter. Lund 1844.

Järnvägen och Lund

Järnvägens ankomst fick långvariga och delvis ännu bestående effekter för Lunds allmänna utveckling, dess ställning i det skånska stadssystemet, dess struktur och stadsbild.

Låt oss börja med det sista. Stambanan hade en lång raksträcka över den flacka slätten mellan Lund och Malmö. Höje å med dess djupa dal passerades på vad som var södra stambanans högsta bro. Den första Höjeåbron var av järn, tillverkad i England och monterad av engelsmän. Den andra kom i samband med dubbelspårsbygget år 1900, den tredje (i betong) i början av 1980-talet. Efter ån fick banan lov att kröka åt väster för att komma så centralt som borgarna ville ha den och samtidigt klara den tillåtna maximilutningen. Den tog sej in mellan Klosterkyrkan och den övriga stadskärnan och skapade, som så ofta skedde, en vall mellan stadens framsida och baksida – vi fick Väster, präglad av industri och småfolk. Men de flesta industrierna som järnvägen drog med sej byggdes faktiskt på östra sidan, den där stationshuset fanns. Det var en ståtlig byggnad, inledningsvis försedd med banhall. För att ta sej vidare norrut tvingades järnvägen till nya kurvor och lades på en hög bank, t ex vid Fredentorp.

Järnvägsbron från 1900 över Höjeå vid Källby. Foto Kurt Hagblom.

Järnvägsstationen med den på 1870-talet rivna banhallen.

Banhallen revs i samband med att station och stationshus byggdes ut på 1870-talet. Det gick nämligen bra för järnvägen – Lund var länge SJs fjärde station sett till persontrafikens omfattning. Nu tillkom även en järnväg till Trelleborg via Staffanstorp och Svedala. Som de flesta skånska privatbanor anlades den med ett betydande kommunalt engagemang. Den var Trelleborgs första järnväg och tillkomsten stimulerades av att tyskarna samtidigt byggde ut förbindelsen från Berlin till Rügen. Men Lunds roll i kontinenttrafiken blev bara en kort episod i slutet på 1890-talet då direkttågen från Stockholm till Trelleborg drogs denna väg utan att passera Malmö. Malmö satsade på en ny bana som tog över den verksamheten.

Det var inte Lunds enda förlust. På 1880-talet vann Malmö striden om Västkustbanan och Lund fick nöja sej med att skaffa en anslutningsjärnväg till Kävlinge. Värre var att Malmö i början av 1890-talet byggde en järnväg över Dalby till Tomelilla, mitt genom Lunds traditionella handelsomland. Konkurrensen med Malmö och behovet av järnväg österut var ett ständigt tema i den tidens lokalpolitiska diskussioner. Lunds relativa betydelse mätt i befolkning och handelsomfattning försvagades. Det var inte bara järnvägar som saknades utan även hamn, och därför framlades aldrig förverkligade projekt om järnväg till Lomma. När Lund äntligen lyckades bygga en bana öster-

ut, till Harlösa 1905–06, var traktens behov redan mättat och Lund–Revinge järnväg, som den hette, blev en sorglig affär för staden.

De kommunala förlusterna ökades av ett engagemang västerut. Nu var målet inte hamnen i Lomma utan badhuset i Bjärred. Havsbad och badhotell var på modet och Lund skulle förstås ha sitt eget. På sommaren fanns det trafikunderlag för Bjärredsbanan men vintersäsongen var längre, och inte ens en framsynt elektrifiering 1916 hjälpte upp läget stort.

Men stambanan frodades. Vid sekelskiftet fick Lund Sveriges första längre dubbelspår och en särskild lokaltågstrafik till Malmö. Länge diskuterades också en flyttning av hela Lund C till ett rymligare läge väster om Klosterkyrkan och det gjordes stora markförvärv i det syftet. Men annat kom emellan: första världskriget, tjugotalets lågkonjunkturer och bilismen. I mitten av 1920-talet skrinlade man planerna på stationsflytt och nöjde sej med ombyggnad. Nu tillkom bl a gångtunneln, det nuvarande plattformssystemet och rangerbangården norr om Kung Oskars bro.

Järnvägsepokens höjdpunkt under 1900-talets första årtionden tog sej fler lokala uttryck. Nya stationer och hållplatser anlades i stadens närhet, industrier som Holmbergs, Lunds Mekaniska och Sockerraffinaderiet Öresund fick självklart spåranslutning och mycket smal-spåriga bansystem anlades inte bara vid industrialläggningar som gasverket och stadens båda tegelbruk utan även på Sankt Lars, där bl a mat och tvättkläder gick på räls till de olika avdelningarna.

De minsta systemen blev i regel de första offren när vägtrafiken tog över alltfler transporter av personer och gods. Den efterhand helkommunala Bjärred–Lund–Harlösa järnväg lades ner 1939 sedan SJ vägrat ta med den i det stora förstatligandet som bl a omfattade Landskrona–Lund–Trelleborg. Kvar blev dock länge spåret för stentrafiken från Hardeberga.

Andra världskriget med dess restriktioner för vägtrafiken innebar ett allmänt uppsving för järnvägen, och därtill kom för Lunds del en ny industrialiseringsvåg som bl a ledde till anläggandet av nya industrispår i sydväst (Åkerlund & Rausing) och väster (till bl a Alfa-Laval). Stambanan hade elektrifierats 1933 vilket möjliggjorde tätare lokaltågsförbindelser.

Efter kriget kom ju bilismens verkliga genombrott som undan för undan har krympt järnvägens roll. Järnvägen Lund–Trelleborg för-

1850-talets beslut har konsekvenser in i vår tid. Södra stambanan genom Lund går i en tvär kurva och tät stadsbebyggelse. Detta har sina risker vilket illustrerades den 11 juni 1987 då ett sydgående godståg spårade ur söder om stationen sedan en jugoslavisk vagn tappat en hjulring. Nu säger SJ att det behövs femtio meter breda skyddszoner kring järnvägarna, men det kravet står i olöslig konflikt med önskemålet att ha stationerna centralt belägna. I den aktuella olyckan var skadorna enbart materiella. Märk mannen på kontaktledningsbryggan som knipsar av ledningen. Foto Anders Lundqvist.

svann 1960, delvis för att dess förlängning mot Kävlinge hade elektrifierats 1948 och fått nya uppgifter. Spåret ligger kvar till Tetra Pak som dagligen tar emot och skickar godsvagnar, men i övrigt är godstrafiken på järnväg till och från Lund blygsam, inte minst sedan styckegodset avvecklades för några år sedan och det stora magasinet norr om stationshuset tömdes.

Men järnvägen är fortfarande viktig och påtaglig i Lund. Nätterna igenom mullrar de stora godstågen till Malmö och Trelleborgsfärjan förbi, och persontrafiken är omfattande. Inte minst den lokala har utvecklats sedan 1983 då pågatågstrafiken inleddes. SJ hotade att avveckla och kommunerna tvingades åter engagera sej i järnvägstrafiken. Det ledde förstås till nya ekonomiska förluster men servicen ses som nödvändig. Vi har fått en ny hållplats i Gunnesbo och lokaltrafiken Lund–Malmö är intensivare än någon gång tidigare.

Miljödebatten har skapat ett nytt och delvis yrvaket intresse för järnvägar och annan spårtrafik. För Lunds del är planerna många: tredje spår till Malmö, kanske via Staffanstorp, spårväg till Dalby och vidare österut, särskilt spår för godstrafiken väster om staden, dubbelspår mot Kävlinge–Helsingborg–Göteborg. Historien har lärt järnvägsvännen en behärskad pessimism. I alla fall ska stationshuset rustas upp för att invändigt anpassas till snabbtågens tidevarv. Utvändigt är det byggnadsminne och i väsentliga drag oförändrat sedan 1850-talet då järnvägen förde den nya tiden till Lund.

Marknadsdag på Stortorget. I förgrunden sitter pottemagaren med sina varor utställda till beskådande på stenläggningen. Oljemålning av J. W. Wallander 1858.

Sandgatan på 1860-talet. Oljemålning. Svårtolkad signatur. KM 11.684

Skylt från Lunds lasarett, troligen uppsatt 1850, då lasarettets nya stora byggnad blev klar i kvarteret norr om Paradisgatan. Skylten hänvisade patienterna till de två avdelningar som fanns: "Utvärtes afdelning" som drygt 10 år senare blev omdöpt till kirurgisk avdelning. Namnbytet speglar den förändring som skedde under denna tid då kirurgin

övergick från att enbart bota de yttre kroppsdelarnas sjukdomar till att även operera inre organ. Detta blev möjligt tack vare upptäckten av narkosmedel och skydd mot sårinfektioner.

Den andra avdelningen "Invärtes afdelningen" medicinska avdelning.

CCN

”Förslag till Ny Byggnad för Chirurgiska Afdelningen vid Malmöhus Läns Lazarett i Lund” Ritning av Helgo Zettervall 1864.

Malmöhus läns landsting samlades första gången 1863. I en skrivelse från lasarettsdirektionen framfördes då önskemål om att ”fullkomna länets gemensamma sjukvårdsinrättningar”. Landstinget beviljade ett anslag på 125 000 rdr och Universitetet avstod från den tomt i Paradislyckan, där Botaniska trädgården låg innan den flyttades till nuvarande plats i början av 1860-talet.

Utbyggnaden av lasarettet var angelägen för att ge större utrymme för den kliniska undervisningen. Vid denna tid fanns nämligen planer på att flytta läkarutbildningen från Lund till Stockholm.

Kirurgiska kliniken uppfördes enligt Zettervalls ritning och togs i bruk 1868 för att sedan fungera som kirurgisk klinik i 100 år.

CCN

1871 inrättade de skånska lands-
tingen en gemensam dövstum-
skola i Lund. Den ligger fortfa-
rande vid Dalbyvägen och heter
numera Östervångsskolan.

Skylden hängde i fönstret till mjölkaffären i det gamla Lunds Mejeri vid hörnet av Magle Stora Kyrkogata och Själbodgatan. Lunds Mejeri anlades 1872 med godsägaren Gottfrid Warholm som drivande kraft. Som storjordbrukare behövde han avsättning för sin produktion samtidigt som stadens växande befolkning behövde bekväm tillgång till mjölkprodukter. Mejeriet övertogs 1947 av Lundaortens Mejeriförening och själva mejerihanteringen lades då ner men mjölkbutiken bibehölls. Sedan "lösmjölksförsäljning" helt upphört vid slutet av 1950-talet utvidgade innehavaren Margit Jönsson rörelsen till speceriaffär. Av henne fick Kulturen skylten när rörelsen upphörde 1978 inför byggnadernas rivning.

1874 kan räknas som födelseåret för Lunds poliskår som då bestod av 25 man. Lokaler hade man fram till 1900 i det gamla rådhuset.

1874 fick lundaborna kommunalt vatten i ett ledningssystem som försörjdes från dammarna i Röggle öster om staden.

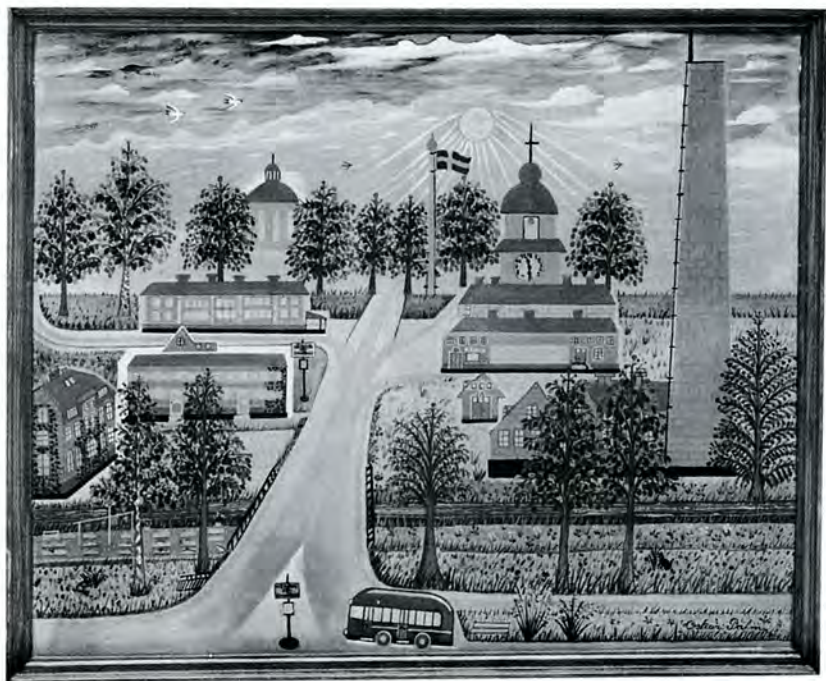
1875 bildade handskmakarna den första fackföreningen i Lund.

1879 invigdes Lunds Hospital. Det hade anlagts enligt nya idéer som ett s.k. paviljongsystem för 300 patienter. 1895 var Asylen (för obotligt sinnessjuka) färdig. Där kunde 836 patienter hysas. 1925 döptes sjukhuset om till S:t Lars sjukhus.

1881 byggde Lunds Badhusaktiebolag ett badhus i Skultelyckan. Det moderna står på ungefär samma plats.

1881 förbjöd stadsfiskalen, August Palm att tala om socialismen i Lund.

1882 grundades Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige av några studenter som engagerat sig för den hotade folkulturen.

"S:t Lars sjukhus" Oljemålning på träpannä av Oskar Palm, född 1896, patient på S:t Lars 1941–1968. Foto Lennart Hansson.

S:t Lars sjukhus eller Lunds hospital, som det kallades före 1925, togs i bruk sommaren 1879. Det är byggt efter det s k paviljongsystemet. Ritningarna gjordes upp av arkitekterna P V Stenhammar och A. Kumlien. Den nya anstalten lovordades av alla därför att den gav nya möjligheter att ta hand om "sinnessjuka" människor. Uppfattningen om vården av sinnessjuka hade änd-

rats radikalt under 1800-talet. Bevakningen som tidigare stått i centrum, ändrades till behandling enligt samma normer som behandlingen av de kroppsligt sjuka. I stället för tvångströjor och isolering rekommenderades sängläge, vila och en behaglig miljö med ljus, frisk luft och vatten.

CCN

1882 stod universitetsbyggnaden färdig. Den hade ritats av Helgo Zettervall.

1883 höll August Palm i brist på lokal ett agitationsmöte utanför Östertull.

1887 fattades beslut om anläggandet av ett avloppssystem i Lund. Det tog hela 1890-talet att lägga ner rören. Grävningssarbena blev upptakten till lundarkeologin, eftersom Kulturen samlade in de fynd som gjordes.

1888 anlades Sockerraffinaderiet Öresund väster om järnvägen. Det var fram till nedläggningen 1914 ett av Lunds stora industri-företag med omkring 200 arbetare. Tillverkningen var knuten till ett snabbt uppsving för den skånska sockerbetsodlingen.

1889 bildades Svenska Bindgarnsfabriken AB ur en fabrik som 1847 startats som en hantverksrörelse av en replslagaregäll.

1889 grundades Armaturfabriken av Carl Holmberg som ett sidoföretag till den mekaniska verkstaden. Fabriken blev snabbt stor. I början av 1900-talet sysselsattes 200 arbetare med tillverkningen av armaturer (venti-

ler och annan utrustning till ångpannor) och produkterna såldes över hela världen.

1891 tillkom på privat initiativ Lunds idrottsplats; den övertogs först 1948 av staden.

1891 invigdes den av Helgo Zettervall ritade Allhelgonakyrkan – den första i Lund sedan 1300-talets mitt.

1894 byggdes tullkammaren vid Clemenstorget. Där förtullades utländskt gods. Verksamheten upphörde på 1970-talet.

1895 kunde Folkets Park invigas då förstamajdemonstrationen tågade dit.

1907 öppnade Kooperativa föreningen Felix sin första livsmedelsbutik vid Mårtenstorget.

1907 började Lunds elverk leverera ström som kom från dieselmotordrivna generatorer i byggnaden vid Winstrupsgatan.

1907 invigdes universitetsbiblioteket (numera UB 1) på Helgonabacken. Utrymmena i Lunda-gårdshuset hade blivit för små.

Margarinlåda av bleckplåt, merkantiltförpackning för Pellerins margarin, tillverkad omkr 1900 vid Lunds Bleckvarufabrik.

Ursprungligen hette företaget Svenska leksaksaktiebolaget och förutom leksaker tillverkades burkar för karameller, kex, margarin o.a. livsmedel. En del var s.k. merkantiltförpackningar, d.v.s lådor eller burkar med rik reklamdekor avsedda att ställas upp i butikens hyllor och innehållande de egentliga konsumentförpackningarna i form av små fyllda påsar eller paket. Tekniken att med litografisk metod trycka bilder på plåt och därefter pressa och falska denna i olika for-

mer var densamma oavsett om det gällde kexburkar eller leksaker. Konkurrensen från den tyska leksaksindustrin var emellertid övermäktig, företaget måste efter några år rekonstrueras och blev 1898 till Bleckvarufabriken med burkar som huvudprodukt. Fabriken låg vid hörnet av Karl XI- och Nils Bielke-gatan i en byggnad som numera är bostadshus. Efter en eldsvåda 1908 var det aktuellt med nya större lokaler och anläggningen flyttades då till Malmö. Företaget kom småningom att ingå i den koncern som numera heter PLM.

N.N.

1907 hölls den stora Industri-Slöjd- och Konstutställningen i Lund inom den nuvarande stadsparkens område. Utställningen var en jättesatsning och stod öppen hela sommaren.

Lunds stads fångvagn från tiden kring sekelskiftet. Den användes bland annat till att föra fångar från arresten i polishuset till järnvägsstationen för vidare befordran till fängelset i Malmö. Fångtransporterna samlade åtskilliga nyfikna när vagnen, dragen av två hästar, skramlade fram på de kullerstenslagda gatorna. Vagnen överlämnades 1949 till Kulturen.

gen enligt anvisningar på själva kuvösen. Jacques Borelius, kirurg och lasarettsdirektör, som föreslog köpet, hade säkerligen tagit del av statistik från Frankrike, som visade att tidigare under 1800-talet hade 90% av de för tidigt födda barnen dött. Efter kuvösens införande överlevde nu 80% av dessa barn. Inköpet av kuvösen under 1900-talets första år kan ses som inledningen till en ny epok inom sjukvården och den medicintekniska utvecklingen under 1900-talet.

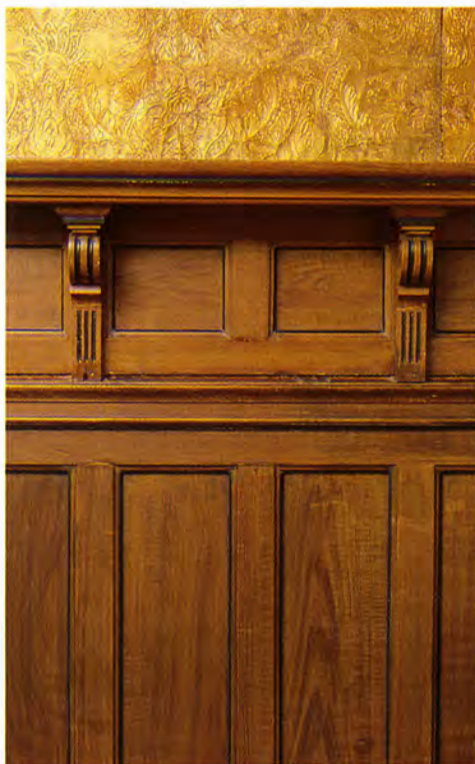
CCN

Vid det sista sammanträdet år 1899 beslutade Lasarettets direktion att inköpa en "Couveuse" för Barnbördshusets räkning. Detta var en ny uppfinning, som tilldragit sig stor uppmärksamhet vid olika utställningar i Europa. Den var konstruerad av A. Lion i Paris och bland de tekniska finesserna märks framför allt själv-cirkulerande vattensystem och automatisk temperaturreglering. Uppvärmning av vattnet skedde med gas, elektricitet eller foto-

Det borgerliga hemmet Belyst med fotografier från Lund

Ett litet antal äldre interiörfotografier från lundahem finns i Kulturens arkiv. Dessa foton är som regel tagna vid 1800-talets slut eller 1900-talets början. De ger en fin inblick i hur borgarna i Lund inredde sina hem under 1800-talets senare decennier och de berättar en del om kontexten till många föremål i museets samlingar, som förvärvats från olika hemmiljöer. Föremål, interiörbilder och andra dokument har ofta likt pusselbitar kunnat fogas samman till hela bilder av hem. Det gäller t.ex. fabrikör Carl Holmbergs våning på Bangatan, professor Fredrik Wulffs hem på Kiliansgatan och C.W. Thyréns hem på Stora Södergatan, för att nämna några. Carl Holmberg (1827–1890) var ägare av sin tids största lundaindustri, Holmbergs Mekaniska Verkstad. Kulturen gjorde en omfattande dokumentation av hans bostadshus i samband med att det skulle rivas 1958. Huset stod då tomt, men bostadens fasta inredning som golv, tak, vägghpaneler, tapeter och kakelugnar fotograferades. Samtidigt tog museet hand om inredningen från våningens matsal – dubbeldörrar, fönsterbågar, vägghpanel och dekorerat tak. Allt utom golvbeklädnaden, en mönstertryckt linoleummat, något som idag visar sig nästan helt saknas i svenska museisamlingar. Den hade redan tidigare ersatts med ett parkettgolv.

I samband med arbetet med Kulturens jubileumsutställning 1982, då Lunds 1880-tal skulle skildras, fick vi kontakt med släktingar till Carl Holmberg, som ställde ett fotoalbum till förfogande. Där fanns det fotografier från den bostad som var fabrikör Carl Holmbergs och där änkan bodde till sin död 1918 – bilder från samtliga rum alltifrån kök och barnkammare till den representativa matsalen. Fotona går inte att exakt datera, troligen är de tagna en bit in på 1900-talet, men de är ändå intressanta dokument som tecknar bilden av ett burget fabriksbostadshem i Lund på 1880- och 90-talen.

Detalj av inredningen i Holmbergs matsal med ådringsmålad furupanel och gyllenlädtersimiterande pappers-
tapet, 1882. Uppsatt i Borgarhuset
1989.

1800-talets andra hälft var en tid av stora förändringar – en tid med en teknisk och industriell revolution, förbättrade kommunikationer, snabbare nyhetsförmedling och ökade kontakter med andra länder och kulturer. Idéer och varor spreds snabbt. Världen "krympte" och händelser där ute kom närmre. En starkt framväxande industri, och med den en ny välbärgad medelklass bestående av ett nytt borgerskap av fabrikörer, finansfolk, grosshandlare och högre tjänstemän, såg dagens ljus. Vinsterna omsattes snabbt i nya investeringar och ökad konsumtion. Tiden präglades av stor optimism och stark framtidstro. Man var fascinerad över att man med maskinernas hjälp kunde åstadkomma nästan allt, i stora mängder och till förhållandevis låga priser. Nya material och tekniker vidgade möjligheterna. Den effektiva massproduktionen pressade priserna, så att produkterna blev tillgängliga för en ganska bred kundkrets.

Sett ifrån ett annat perspektiv präglas denna tid även av sociala orättvisor, perioder av missväxt och stor emigration, stora klasskillnader och en framväxande arbetarrörelse. Den stora inflyttningen av människor från landsbygden till städer och tätorter, som följde när det industriella genombrottet kom i Sverige på 1870-talet, skapade ett stort behov av nya bostäder. Stadskvarterens inre förvandlades till trånga bakgårdar med små och mörka bostäder för den stora massan av arbetare och tjänstefolk. Den framväxande borgerliga befolkningens krav på stora representativa bostäder med rikt utsmyckade fasader vända mot ljusa esplanader, torg och stationsplatser, bjärt kontrasterande mot de trånga mörka baksidorna, kom att präglade stadsbilden under århundradets senare decennier. Bra exempel härpå i Lund är kvarteret S:t Jacob, som i väster avslutas av Grand Hotel, det sista huset som byggdes i kvarteret 1896–1899.

De omvälvande förändringarna i samhället medför en ny livssyn och nya värderingar som i sin tur tar sig starka uttryck vid skapandet av det egna hemmet och den egna bostaden. Hemmet blir nu den plats, där man dels på olika sätt kan stänga ute yttervärlden, dels kan visa upp sin och familjens förmåga i det sociala livet. Den nya medelklassen strävade efter att skapa en boendemiljö som i mycket liknade den som tidigare omgett överklassen – en överklass vars makt och dominans nu var starkt avtagande. Överklassens yttre attribut, framför allt den representativa bostaden med alla sina föremål, hade status och symbolvärden som var viktiga för den nya medelklassen.

Ett intresse för historia och äldre tiders stilar blev ett särdrag för denna tid. Det senare 1800-talets heminredning kom att präglas av en mångfald av stil- och formuttryck i nyskapade stilar inspirerade av och framsprungna ur olika historiska stilar. Det nya är inte bara skapandet av stilar med hjälp av äldre tiders formförråd, utan det samtidiga användandet av dessa många stilar. Man tillskrev de olika stilarna bestämda symbolvärden, tillmätte dem lika värde och använde dem samtidigt och jämsides. En praxis, som närmast har karaktär av modeschema utvecklas, där bostaden inreds mer för representation än för den egna familjens vardagsliv, där sällskapsutrymmena överdimensioneras, där varje rum får sin egen avgränsade funktion och inreds i en given stil, vars symbolvärde ger rummet dess karaktär och stämning. Så utbildas ett mönster där t.ex. salong och förmak enligt modet ofta inreds i livfull nyrokoko, matsal i stram, mörk och värdig nyrenäs-

sansstil, hall och bibliotek i allvarlig ”medeltidsstil” eller nygotik och rökrum i orientalisk eller ”morisk” stil.

Glädjen vid mängden av rikt dekorerade föremål, prydnadsaker och minnessaker är utmärkande för den borgerliga familjens smakideal vid denna tid. Samlandet av såväl nygjorda föremål som äldre tiders konst och konsthantverk är därför typiskt, liksom blandandet av dessa i heminredningen. Idéerna och formuttrycken var internationella. Inspirationen kom ofta från äldre tiders formspråk, men uttrycket blev ändå omissockännligt präglad av 1800-talets värderingar och tekniska möjligheter

Som Elisabet Hidemark i en artikel i *Fataburen* 1984 så tydligt visat, ville den nya rika borgarklassen uppleva sina hem som konstens hemvist och som skapade konstverk, ofta under stark påverkan av tidens esteter och rådgivare i smakfrågor, vilka framhöll vad som, efter tidens skönhetsbegrepp, kunde anses som vackert och riktigt. Från 1870-talet växte så ett smakideal fram, som kom att förstärkas under 1880-talet. Hemmen kom att präglas av en rikedom av textilier, som i osymmetriskt arrangerade gardin- och draperiuppsättningar, stora heltäckande mattor, kuddar, tofsar och fransar åstadkom massverkan, bäddade in rummet och täckte hårda och tomma ytor och dörrhåll. Sparsamhet i inredning och dekor framstod som något ogästvänligt och kallt. Man skydde vita och odekorerade ytor, liksom det skarpa direkta dagsljuset. Varma glödande färger, liksom inslag av orientalism skapade en känsla av ombonad intimitet. Det färgade ljuset, som åstadkoms genom att dagsljuset silades mellan mörka gardiner och genom färgat fönsterglas, bidrog till att skapa en känsla av avskildhet. Man stängde ute den larmande och oroande yttervärlden.

En av förutsättningarna för det borgerliga hemlivet, som det gestaltades under 1800-talets senare del, var tjänstefolket – jungfru, husa, kokerska och pigor – som skötte det tungrodda hushållsarbetet och skötseln av barnen. Mannens yrkesverksamhet var vid denna tid oftast utflyttad från bostaden till kontor eller expeditioner vid fabriker eller vid stadens olika institutioner, medan hustrun, barnen och tjänstefolket tillbringade nästan hela sin tid i hemmet. Hustruns roll var att övervaka arbetet i hemmet. Hennes uppgift var att ordna en behaglig ram kring makens privatliv och se till att ordning och harmoni rådde i hemmet.

Den här tecknade bilden av det borgerliga hemmet under det sena-

re 1800-talet är giltig även för Lunds vidkommande. Även här fanns fabrikörer och industriidkare, bankmän och grossister, men också (eller framför allt) ett antal högre tjänstemän, många knutna til universitetet, som får anses utgöra en burgen medelklass som inredde sina hem efter borgerliga heminrednings- och bostadsideal. Detta ideal satte givetvis även efter hand sin prägel på de lägre tjänstemännens och hantverkarnas hem.

Bilder från lundahem

Den Holmbergska matsalen på Bangatan, Lund fick sin fasta inredning 1882. Huset, som är äldre, renoverades då och fick en, för sin tid, mycket modern inredning i nyrenässans, en stil som hade den tyska renässansen som förebild och som ivrigt lanserades av arkitekter och av stilbildare som tysken Jacob von Falke på 1870-talet. Väggarna täcktes med en träpanel i furu, ådringsmålad för att ge intryck av ek. Panelens baksida är signerad "På fabrikör Holmbergs bekostn. Fr Pehrsson. Den 18 Januari 1882 är denna Pannilning upsatt. Åkerlund o Pehrsson, Lund" Små skurna konsoler i form av voluter på kannelrade pilastrar bär upp en hylla i panelens överkant.

Väggarna är klädda med papperstapet som, i enlighet med högsta mode vid denna tid, imiterar gyllenläder från 1600-talet. Mönstret är reliefpressat med symmetriskt arrangerade bladrankor och klockformiga blommor, allt helt i guld. Taket, med intarsiaimiterande målning i nyrenässans, är utfört av Axel Cornelius Olsson. Det har ett rektangulärt mittfält, breda bårder med bladslingor, löpande-hundmönster och träådring samt fält med spröd "pompejansk" groteskstil. En fashionabel nymodighet – en mönstertryckt linoleummatta med rutor

i rader – täcker golvet. På fotot, som tagits en bit in på 1900-talet, täcks den av en stor matta, men troligen var den ursprungligen bar.

Det utdragbara matbordet är centralt placerat, under den stora takkronan, alltid på plats för att dukas. Dagsljuset stängs ute med tjocka vävda yllegardiner med påsatta band med tjocka ylletofsar. Gardinerna är långa och har draperats ut över golvet.

På väggar och panelhylla är antikviteter och nya föremål symmetriskt ordnade – tallrikar, fat, pokaler, bägare, vaser och urnor – av olika material och ursprung. Från matrummet leder en serveringsgång vidare till köket.

Den Holmbergska salongen på Bangatan, Lund.

I fil med matsalen låg familjens salong, inredd i ny Louis XVI stil – en elegant och stram stil, influerad av den franska inredningssmaken, den stil som, vid sidan av nyrokokon, bäst ansågs passa i salongen.

Tapeterna är mörka, vilket får den vita kakelugnen med förgyllda detaljer och rosa bårder runt kaklen att framträda tydligt. Det målade taket har ett ovalt ljusst mittfält, som med sin rundade form ger ett vänligt och glatt uttryck åt salongen. Palmettbårder, meanderbårder, bladslingor och hörnfälten med lyror skapar en livfull dekor. Även detta tak är utfört av lundafirman O.E. Olsson. Rummets linoleumgolv, med ett mönster av blommor ordnade i kransar och en lambrekängbård utmed rummets kanter täcks till stora delar av en stor vävd matta.

Salongens möblering utgöres av ett stort möblemang i ny Louis XVI, klätt med mönstrad plysch. Stora oljemålningar, hyllor fyllda med allehanda prydnadssaker, piedestal och ett stort piano – täcker rummets väggar. Dörrar och fönster inramas av konstfullt arrangerade tunga draperier och gardiner. Som brukligt var har en stor väggspiegel med konsolbord placerats mellan fönstren, för att ge ökad rymd och livfullhet åt rummet.

Salongen i professor Fredrik Wulffs våning i det s.k. Bruniuska huset på Kiliansgatan, Lund, visar en påkostad möblering för det sociala umgänget, med konversationssoffa med mittkolonn och praktfull fotogenlampa i nyantik stil, fritt placerad sittgrupp, flygel och fristående notställ för musicerande och en omfattande samling konst och antikviteter. Även om huset är äldre, är salongens inredning från en ombyggnad 1889–91. Taket är målat i "italiensk renässans" av Svante Thulin, som strax efter 1900 målade ett liknande tak i borgmästare Brinks våning i Lund. En praktfull Rörstrandskakelugn i svart och guld med spegel, s.k. "florentinsk" värmde upp rummet. Fotot är troligen taget 1917

Professorkan Clara Walbergs salong i det s.k. Bruniuska huset, Kili-
ansgatan, Lund.

Denna bild, enligt påskrift tagen på Luciadagen 1902, är ytterligare ett
exempel på en tidstypisk salong från 1890-talet med nyrokokomöble-
mang och bekväma stoppade emmor i fritt arrangerade sittgrupper.

Den nästan orientaliska textilprakten, den exotiska ”turkiska” divanen och rikedomen på mönster av såväl orientaliskt som svenskt ursprung kommer tydligt till uttryck i denna inredning av ett förmak på 1890-talet hos den nygifte bokhandlaren Carl Wilhelm Zickerman och hans hustru, Lund.

Källor Plysj, palmer og pomponger. En hyllest til historismens epoke 1840–1900. Red. Anniken Thue. Bergen 1987.

Stavenow-Hidemark, Elisabet, Hemmet som konstverk. Heminredning i teori och praktik på 1870- och 80-talen. Fataburen 1984.

Åstrand, Barbro, Dekorationsmåleri. Kulturen 1981.

1909–1990 Notiser

1909 utbröt storstrejken i Sverige. I Lund strejkade 2 617 arbetare.

1909 flyttades handeln med kött från Stortorget in i den nybyggda saluhallen.

1910 stod vattentornet vid Sölvégatan färdigt. Ökande byggnadshöjder hade gjort reservoaren nödvändig. Den ersattes 1976 av ett nytt vattentorn.

1913 revs rådhuset som byggts 1842.

1915–1918 var en period av stor utbyggnad för Lunds lasarett som 1918 hade 670 vårdplatser.

1917 var livsmedelsförsörjningen så usel att Lunds arbetare den 25 april ordnade en hungerdemonstration på Stortorget.

Först under 1920-talet infördes gasspisen mera allmänt i köken i Lund.

1929 togs beslut om att bygga ett reningsverk för Lund, så att Höjeå inte slutgiltigt skulle bli ett avloppsdike.

1931 öppnades vid jultiden Lunds första varuhus. Det var Epa (En-

hetsprisaktiebolaget) som låg vid Mårtenstorgets östra ända.

1934 grundades Arkivmuseet (Arkiv för dekorativ konst) som är en i sitt slag unik institution med inriktning på det monumentala konstverkets skapelseprocess. På 1980-talet döptes museet om till neutrala "Konstmuseet"

1935 invigdes Vipeholms sjukhus för svårskötta psykiskt efterblivna. Den första byggnaden inom sjukhusområdet hade uppförts som kasern för ett regemente som aldrig förlades till Lund.

1936 öppnade Lund en tandpoliklinik vid Mårtenstorget – folk-tandvården hade aktualiserats under 1930-talet.

1938 kunde det nya badhuset invigas. Det revs och ersattes på 1970-talet med det nuvarande.

1930 hade Ruben Rausing med ekonomiskt bistånd av bokförläggaren Erik Åkerlund köpt förpackningsföretaget Axel Seiersen & Co i Malmö. Rausingens idé var "att rationalisera distributionen av varor genom ändamålsenliga konsumentförpackningar och riktiga transportförpackningar"

Den gamla lösaviktshantering-

en av basvaror, framför allt i livsmedelsbranschen, skulle ersättas genom fabriksfyllda konsumentförpackningar. Bland det första som man inriktade sig på var mjölhanteringen som var mycket tidskrävande och försakade stort spill och kvarnförpackade mjölpåsar på 2,5 och 5 kg blev den första stora artikeln under 1930-talet.

1939 flyttade företaget till Lund och under de kommande åren växte verksamheten kraf-

tigt. Ransoneringarna gynnade de standardiserade konsumentförpackningarna och materialbristen bidrog på sitt sätt till efterfrågan på nya förpackningar. Satello-burken, som vi kanske förknippar framför allt med Findus "Snabb-kräm" var en sådan artikel, en burk för sylt och marmelad, helt och hållet av kartong. Efterkrigstidens allmänna övergång till självbetjäningsbutiker innebar nya krav på konsumentförpackade varor och ÅR blev vårt lands ledande producent av livsmedelsförpackningar.

N.N.

Skiss av papp och tråd till konstgjord njure, konstruerad 1942 av Nils Alwall. Den tillverkades sedan i metall och bestod av en cy-

linder av metalltråd, en cellofanslang lindad i spiral runt cylinderna, en glasbehållare för dialysvätskan, en motordriven propeller. Efter några års experiment fick den första patienten i Lund dialysbehandling 1946. Detta var första steget i en utveckling som ledde fram till att Lund fick ett världsföretag. 1964 bildades Gambro AB och några år senare var engångsnjuren färdig för serieproduktion.

CCN

1943 (18/11) släppte ett engelskt bombplan sin last över Lund.

Den stora smällen kom då några sprängbomber detonerade över Blocks handelsträdgård och dess växthus vid Kävlingevägen. Till all lycka blev det bara materiella skador (bl.a. 1000-talet krossade fönster) och Lund undkom denna påminnelse om kriget med blotta förskräckelsen. Bomben på bilden är en odetonerad 15 kg:s brandbomb som togs om hand av polisen.

1949 ägde den sista kreatursmarknaden rum på Clemenstorget.

Hösten 1952 började Tetra Pak komma ut på marknaden då Lundaortens Mejeriförening startade med 1 dl gräddförpackningar. Arbetet med att utveckla den nya tetraederformade behållaren hade då pågått vid Åkerlund & Rausing sedan 1944. Grundidén var att åstadkomma en kontinuerlig process, där kartongen for-

mades till ett rör omedelbart före fyllningen och där förslutningen gjordes under vätskenivån så att luften utestängdes.

Samma år, 1952, bildades för Tetra Pak ett särskilt bolag inom koncernen och 1956 flyttades hela denna verksamhet över i nya lokaler vid Råbyholm. Ett år tionde senare sålde familjen Rausing sitt moderföretag Åkerlund & Rausing till Tändsticksbolaget för att kunna satsa helt på Tetra Pak. Då hade redan en ny förpackning för drycker lanserats, den mera lätthanterliga, 4-kantiga Tetra Brik, som dock formas och fylles efter samma princip som den tetraederformade. Senare har en rad nya förpackningar utvecklats inom Tetra Pak. Men Brik är i sitt slag världens idag mest använda förpackning för drycker – mer än 100 miljoner enheter varje dag.

N.N.

1960 återkom landstinget till Lund. Det heter sedan 1862 Malmöhus läns landsting.

1961 grundades Tekniska högskolan och Lunds universitet växte ut till en än mer dominerande läroanstalt.

På 1960-talet började anläggandet av Lunds fjärrvärmenät.

1970 slopades en medeltida tradition i stadsförvaltningen då borgmästareämbetet upphörde.

1972 registrerades varumärket "Knake" av W Holmgren & Co. Denna förädlade knackwurst är vida berömd – i Lund.

1974 (1/1) trädde den kommunreform i kraft som gjorde att Lunds stad upphörde som administrativt begrepp och ersattes med Lunds kommun.

Under 1980-talet byggdes Ideon upp. Det är "forskarbyn" där goda hightech-idéer från högskoleforskningen med stöd av näringslivet utvecklas till färdiga produkter.

JUBILEUMSUTSTÄLLNING 1990

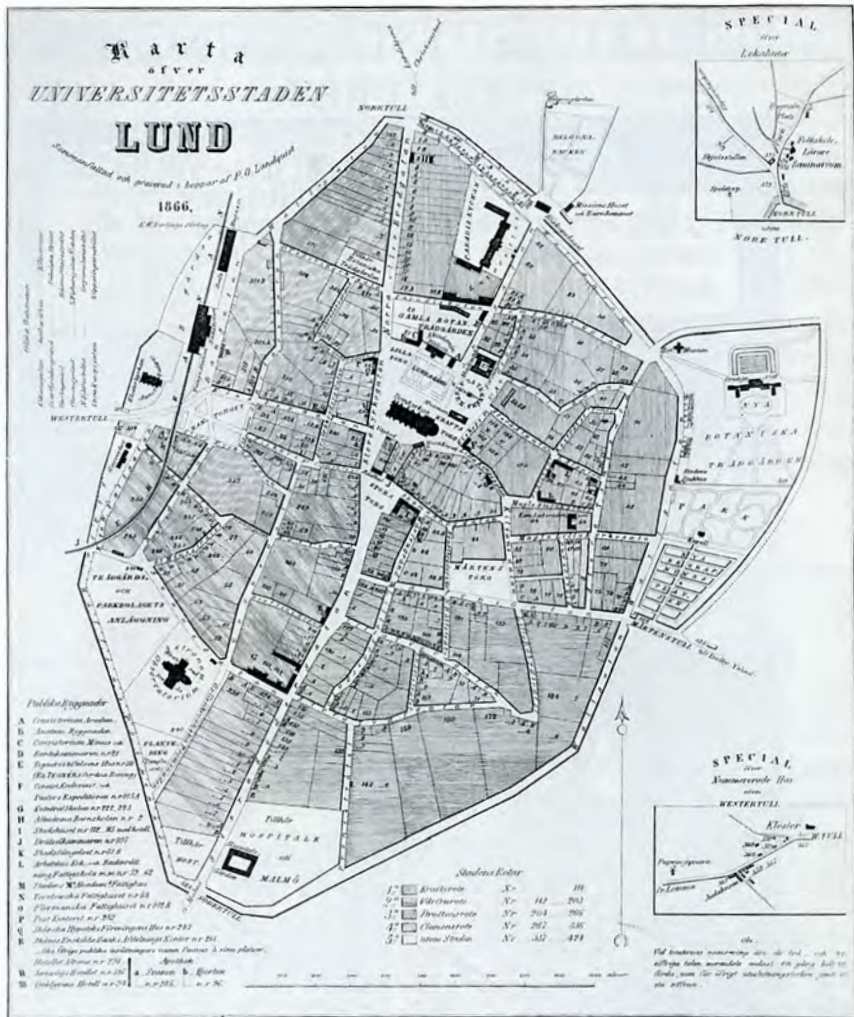
KULTUREN

KULTUREN & LANDSARKIVET OM LUND PÅ 1000-TALET OCH EFTER 1500

1990 firar Lund sitt officiella 1000-årsjubileum. Kulturens arkeologiska undersökningar, som samtidigt kan fira 100-årsjubileum, har med hjälp av den den-

drokronologiska dateringsmetoden visat att de äldsta bebyggelselämningarna i staden är från tiden omkring 990.

P O. Landqvists karta från 1866 ger en bild av Lund före bebyggelsens expansion utanför den medeltida stadsgränsen.

Tillväxtens Lund

Under 1800- och 1900-talen har Lund undergått en radikal förvandling. Man kan avläsa den i befolkningssiffrorna. Den tegnérska bondbyn hade drygt 3 000 invånare, en siffra som vid 1800-talets mitt hade fördubblats. Århundradets andra hälft var en period av mycket stark befolkningstillväxt: vid sekelskiftet 1900 hade Lund nära 17 000 invånare. Fram till andra världskrigets slut skedde en ny fördubbling. 1974, när begreppet stad avskaffades och Lund blev en tätort inom den nybildade storkommunen, var dess folkmängd ca 58 000. 1989 bodde 63 123 personer i kommundelen Lund, i hela kommunen 85 150. Också Lunds relativa andel av rikets befolkning har ökat. 1910 var 0,66 % av svenskarna lundabor, 1988 var motsvarande siffra 1,01. Och i skrivande stund verkar det som om en ny stor expansionsvåg vore på väg, vad en eller annan gammal lundabo än kan tycka om den saken. Den senaste befolkningsprognosen pekar på att Lunds kommun vid sekelskiftet 2000 kan ha en folkmängd på mellan 91 308 och 93 348 personer

Parallellt med folkökningen gick stadens utbyggnad och i tidens fullbordan också stadsområdets utvidgning. Fram till 1800-talets sista årtionden höll sig expansionen i stort sett inom ramen för den gamla stadskärnan, som ännu hade gott om obebyggda ytor. 1879 konstaterar E.W. Berling i sin redan citerade stadshistoria: "Ännu för ett par årtionden tillbaka funnos inom staden talrika större enskilda trädgårdar och obebyggda tomter, men dessa äro nu betydligt minskade och minskas fortfarande i följd af den lifliga byggnadsverksamheten, som icke blott sträckt sig till de mindre gränderna, der förut endast sågos enstaka bostäder, men nu fullständiga husrader hafwa uppstått, utan äfwen föranledt tillkomsten af åtskilliga redan tätt bebyggda nya gator" Berling ser sig stå mitt uppe i en sjudande utveckling, vars slut han inte kan skönja.

I stadskärnans mera perifera delar växer det fram en för den tidens

Lund karakteristisk småfolkbebyggelse med anspråkslösa envåningshus, ofta med timmermän, murare och andra byggnadshantverkare som byggherrar. Sådana fanns längs Östra Vallgatan, i området mellan Tvärgatorna, i den på 1870-talet i ett sammanhang utlagda Nya staden, även kallad Nöden, i smågatorna bakom Kulturen och i kvarteret S:t Måns nere i sydväst. I mera centrala och attraktiva lägen växte en annan slags bebyggelse upp, privatvillor och hyreshus med rymliga, enligt tidens begrepp bekväma lägenheter för välbetalda akademiker och framgångsrika företagare. Tidens stjärnarkitekter, C.G. Brunius och Helgo Zettervall, byggde var sin hydda efter eget huvud, Brunius i hörnet Kiliansgatan-Magle Lilla Kyrkogata, Zettervall i Sandgatan mitt emot Gamla kirurgen, också den hans verk.

Lilla Södergatan i stadsdelen "Nöden" i början av 1900-talet. Foto Jöns Mårtensson.

Järnvägens ankomst till Lund 1856 medförde en förskjutning av föreställningarna om centralt och perifert. Områdena kring de gamla

infartslederna, från norr i Bredgatan, från öster i Mårtensgatorna, och kring det på 1840-talet anlagda Mårtenstorget minskade i betydelse. I stället uppfattades Klostergatan och Kyrkogatan, i mindre grad Lilla Fiskaregatan, som centrala på grund av sin närhet till stationen och Bantorget. Där fick under loppet av ett par årtionden den gamla låg-husbebyggelsen ge plats åt ståtliga bank- och affärshus i de då moderna historiska nystilarna, vanligen med högreståndslägenheter i övervåningarna.

Universitetsbyggnaden på 1890-talet. Fontänen tillkom 1891 genom en donation. Skulpturerna vid entrén – "fakultetsmadammerna" – representerade Juris scientian, Theologia, Philosophia och Medicina. De togs bort redan 1902.

Samtidigt rumsterade Brunius och Zettervall om i Lunds allraheligaste, området kring domkyrkan och universitetet. Det var förvisso inte fråga om någon alltings återställelse utan om en total omvandling i överensstämmelse med tidens och arkitekternas romantiska föreställningar om medeltiden och den klassiska antiken. Vill man vara något syrlig, kunde man säga, att vad som här med ett enormt självförtroende byggdes upp, var en kolossal teaterkuliss. Samtidigt måste

tilläggas, att den numera till den grad integrerats i vår bild av Lund, att ingen längre skulle vilja ha det gjorda ogjort. Inte ens Zettervalls attentat mot Domkyrkans västparti, som påstås ha föranlett det slaganfall som ändade Brunius liv på hösten 1869. ”Jag har aldrig restaurerat Lunds domkyrka. Jag har byggt om den”, sade Zettervall själv. Vad hans plan syftade till var att ”ge domkyrkan det utseende den kunde ha haft om den ursprunglige byggmästaren hade haft tillgång till 1800-talets teknik och metoder” (Otto Ryding).

Å andra sidan hade Helgo Zettervall ett sinne för de stora linjerna som knappast överträffas av någon av de många arkitekter som danat Lund. ”Där Brunius tänkte i enstaka hus tänkte Zettervall i hela platser,” har det sagts. Kronan på hans verk är universitetsplatsen. Universitetshusets fantasirika putsfasad i sin ursprungliga gestalt – med fakultetsmadamer, fyrfat och sfinxer – i symbolisk samverkan med Palaestra och Odeum, det av Brunius och hans medarbetare i medeltidsromantisk anda omgestaltade Kungshuset, Theologicum, Palais d’Ask och den med tiden alltmera labyrintiska ”ynglingaborgen” – Akademiska Föreningen mitt emot skapade ett helhetsintryck som väl svarade mot den kulturidealistiska samtidens uppfattning om ett universitet. Tillsammans med Lundagård, Tegnérplatsen och den till torg omgjorda Krafts kyrkogård öster om domkyrkans absid bildade universitetsplatsen ett sammanhängande, lummigt campus, där vise män kunde bedriva peripatetisk undervisning i Aristoteles och Andreas Rydelius efterföljd, medan mindre vise kunde göra dåliga växelaffärer eller planera kårpolitiska kupper.

Under decennierna omkring sekelskiftet började bebyggelsen ta sina första, tvekande steg utanför stadskärnan. På 1880-talet bebyggdes Spoletorp, området från Clemenstorget upp mot Kung Oscars Väg, enligt ett tidstypiskt rutsystem. Ett antal institutioner placerades, med generöst tilltagna grönutrymmen, som ett brett bälte i vad som då betraktades som stadens utkanter: universitetsinstitutionerna på Biskopsgatans nordöstsida, Botaniska trädgården med tillhörande institutionsbyggnader, dövstumsskolan, landsarkivet, observatoriet, Allhelgonakyrkan, ett verk av Zettervall, som också här kombinerade historieromantik med modern teknik: nygotik i maskinslagen tegel. När behovet av stora folkskolor aktualiserades, förlades dessa till samma perifera språk: Vårfruskolan i närheten av Södra Esplanaden (1869) Parkskolan längst i sydväst (1878) och Allhelgonaskolan intill

den nyuppförda kyrkan (1890).

När staden tätnade och husen byggdes i höjden, ökade behovet av rekreationsområden. Redan 1821 hade ”den akademiska promenaden” lagts ut ovanpå den sydvästra delen av den gamla stadsvallen. 1858 anlade baron Gösta Gyllenkrok en ny promenad på västra sidan av det som skulle bli Gyllenkroks allé. 1860 bildades Parkbolaget och förvärvade det område i Svaneluckykan, där Observatoriet 1867 byggdes. Där låg under några årtionden en sommarrestaurang, som revs i samband med att Parkbolagets trädgård införlivades med den 1909 anlagda Stadsparken.

En del välbeställda medborgare började finna stadskärnan för trång och ville skapa sig en grönare och skönare värld i nybyggda villaområden. Det första av dessa var ”professorsstaden” med sina väl tilltagna tomter. Godsägare Gottfrid Warholm och hans maka, biskop Thomanders dotter Ida, byggde åt sig det numera rivna Tuna slott mitt i den nuvarande Tunaparken. Samtidigt byggde arbetare och hantverkare en anspråkslösare men trivsamt stad åt sig i det som dåför tiden kallades S:t Peters klostrets lantförsamling men snart fick samlingsnamnet Väster.

Tuna slott ritat av Helgo Zettervall och uppfört 1867 var en påkostad villa med hög arkitektonisk kvalitet, både in- och utvändigt. Efter långvarigt förfall revs den 1948.

Magnus Stenbocksgatan, utlagd 1906–1907 och omgående bebyggd med hyreshus i enhetlig jugendstil. Foto Lennart Olson.

Ännu så länge var det i allmänhet fråga om en spontan nybebyggelse av enskilda personer. Men med tilltagande folkmängd krävdes snart mera samlade grepp. Hela gator och stadsdelar utlades och planerades i ett sammanhang. Ett tidigt sådant exempel är Magnus Stenbocksgatan, vars enhetliga jugendarkitektur kan föras tillbaka på ett projekt av en enda arkitekt och entreprenör (Fredrik Fredriksson). Från ungefär samma tid – åren kring sekelskiftet – är också de stora hyreshusen omkring Clemenstorget. På 20–30-talen fick Södra Esplanaden sina enhetliga fasader, massiva tegelhus på nordsidan och de något yngre putsade lamellhusen på sydsidan.

Men det var framför allt efterkrigstiden med dess accelererande befolkningsutveckling som gav upphov till nya, enhetliga stadsdelar. En början hade gjorts på 30-talet med Solgårdarna på väster och ”negerbyn” ute vid Dalbyvägen. Så följde under 40- och 50-talen Kobjer, Oscarshem och Stjärnstaden, mera populärt kallad Östberlin, dels efter byggherren, dåvarande chefen för Gamla Sparbanken Helge Berlin, dels på grund av husens påstått enkla beskaffenhet. En stor del av nybyggnationen under denna tid bestod av gruppbebyggelse, uppfyllelsen av en stadsflyttargenerations dröm om det marknära huset med egen grind. Men det växte också upp ett och annat storskaligt hyreshus, t ex vid Vintergatan och Warholms väg intill Tunaparken.

Den linjen skulle sedan med större konsekvens följas under miljöprogrammets 60-tal. Sin främsta manifestation fick den i det enhetligt byggda Klostergårdsområdet, där tidens ledande idéer om blandning av en- och flerfamiljshus, glest utplacerade höghus med mellanliggande parkstråk och klart markerad trafikseparering fick sin tillämpning. Liknande tankar låg bakom den senare planeringen av Norra Fäladen.

Ett parti av Klostergården 1967

Under de två senaste decennierna har nya stadsdelar planerats och byggts upp på Mårtens fälad, i Linero, Gunnesbo, Nöbbelöv och Östra Torn, samtidigt som sanering och förtätning i stadskärnan skapat nya, attraktiva bostadsmiljöer där. Men i den expansionsfas som staden befinner sig i, driver efterfrågan på bostäder, kanske också på rymligare bostäder med högre kvalitet, fram ständigt nya utbyggnadsplaner. Begrepp som "Stångbystad" och "Hardebergastad" virvlar i luften. Den akademiska bondbyn, där allt fanns på gångavstånd, finns inte längre, och mer eller mindre vilda idéer om spårvägslinjer mellan olika delar av ett lundensiskt stadslandskap dryftas med tilltagande allvar.

Vilka krafter är det då som förvandlat den akademiska bondbyn till den moderna storstaden *in spe*?

Den faktor som i början av 1800-talet satte i gång expansionen, var otvivelaktigt lundabygdens jordbruk. Jordbruksrevolutionen med allt vad den innebar – skiftena, nyodlingen, nya och effektivare metoder och hjälpmedel, nya växtslag och husdjursarter – gav traktens jordbrukare rikare avkastning och ökad köpkraft. När lilla tullen vid stadsgränsen 1811 avskaffades, ökade också detta handelsutbytet mellan staden och dess omland. Marknaden för köpstadsvaror och hantverksprodukter expanderade. Utvecklingen kan avläsas i antalet handlare och hantverkare (inkl medhjälpare, gesäller och lärlingar), som mellan 1831 och 1875 ökade från 53 till 384 respektive 294 till 847

Med jordbrukets omvandling följde ett ökat behov av krediter och försäkringar. Det tillgodosågs bl.a. genom institutioner som växte fram i Lund. 1828 tillkom Skånska Brand, 1833 Gamla Sparbanken, senare också Nya Sparbanken och Torna, Bara och Harjagers härads Sparbank. Också utombys storbanker etablerade sig i staden: Skandinaviska Kreditaktiebolaget, Svenska Handelsbanken, Skånska Banken, i sen tid också PK-banken. Lund blev alltmer ett kommersiellt och finansiellt centrum för den omgivande jordbruksbygden.

Vid sidan av jordbruket och kreditväsendet var universitetet länge Lunds dominerande tillväxtfaktor. Ännu långt in på 1800-talet var det en ganska liten läroanstalt med främsta uppgift att utbilda ett begränsat antal präster, läkare, lärare och ämbetsmän. 1870 fanns endast 500 inskrivna studenter. Den offentliga sektorns expansion under 1900-talet har sedan mångfaldigat behovet av akademiskt utbildad arbetskraft. Men universitetet har under den senaste mansåldern fått en

ökad betydelse också för den privata sektorn, både på undervisnings- och forskningssidan. En viktig etapp i denna utveckling var framväxten av Tekniska Högskolan under 1960-talets senare del, den senaste och mest omtalade är tillkomsten av forskarbyn Ideon, där nya akademiska idéer kan omedelbart omsättas i teknisk och kommersiell verklighet. Ur universitetets synpunkt har detta inneburit en vidgning av högskolebegreppet och tillkomsten av ständigt nya ämnen, utbildningslinjer och t o m fakulteter. Resultatet har blivit en enorm ökning av studerandeantalet, som höstterminen 1989 uppgick till 21 000. I takt med denna utveckling och på grund av en del andra fenomen som studerandedemokratien och det moderna samhällets statistikbehov har antalet universitetstjänster, både på forsknings- och undervisnings- men inte minst på administrationssidan, expanderat. Akademin har blivit en av Lunds största arbetsgivare.

Av ännu större betydelse ur tillväxtsynpunkt är andra verksamheter som universitetet givit upphov till, främst sjukvårdsinrättningarna. Lasarettet växte under 1700- och 1800-talen fram ur behovet av ett medicinskt undervisningssjukhus. Lunds sjukvårdsdistrikt med sina drygt 11 000 anställda är nu kommunens i särklass största arbetsgivare. Lund har blivit länets främsta vårdstad, och det är inte en tillfällighet, att landstinget, sjukvårdens huvudman, sedan 1960 är förlagt till Lund.

Om Lund som industristad hade E.W Berling 1879 inte så mycket att säga. Han noterar bara, att "fabriksindustrien har gjort ansenliga framsteg och flera större etablissementer äro i de senare åren tillkomne" De siffror han meddelar gör på en nutida läsare inte något mera imponerande intryck. År 1877 uppgick antalet fabriker till 35 med 671 arbetare. En början var dock gjord, och vid århundradets slut var Lund landets tionde industristad.

Efter 1700-talets trevande försök med manufakturer dröjde det till mitten av nästa sekel, innan industrier i någon större omfattning började startas i Lund. Den tidiga lundaindustrin byggde i stor utsträckning på lokalt befintliga råvaror. Det gällde tegelbruken och mejerierna, möllorna längs Kävlingeån, stärkelsefabriker och brännerier. Det kan t.o.m. sägas gälla boktryckeriföretag som Håkan Ohlssons och Berlingska, Bloms och Skånska Centraltryckeriet, om man nu vill räkna författarnas tankar som en slags råvara. Men det fanns också textilindustrier och mekaniska verkstäder, med Carl Holmbergs gjuteri och

Armaturfabriken vid Gasverksgatan vid mitten av 1890-talet. Lägga märke till det komplicerade transmissionssystemet för drivningen av maskinerna. Foto Lina Jonn.

mekaniska verkstad, belägen mitt emot stationen, som den mest framträdande. Tung industri av liknande slag som i Malmö, Landskrona och Helsingborg har tätorten aldrig haft; inga fabrikkakorstenar har gjort Lunna pågar rangen stridig. Något annorlunda har det varit i de nuvarande östra kommundelarna, som har haft och har sådana företag som Mataki och Siporex. Här har det dock rört sig om en förhållandevis kapitalintensiv industri med få anställda, och några större industrisamhällen har därför inte uppstått i Hardeberga, Skrylle eller Dalby.

Av de nämnda tidiga industrierna har merparten lagts ner; Carl Holmbergs slog igen 1944. Nutiden och, som det ser ut, även framtiden tillhör högteknologiska snilleindustrier med starkare eller svagare anknytning till universitetet. Förpackningsindustrierna Åkerlund & Rausing och Tetra Pak bygger på idéer från en visserligen inte "akademisk" men utpräglad intellektuell företagsledare, Ruben Rausing. Alfa Laval och ännu mer Gambro och Draco hör i hög grad samman

med universitetet och lasarettet, och intresset för industrietableringar i anslutning till Ideon tycks av alla tecken att döma vara betydande.

Den nya, högteknologiska industrin har med sina kontorshusliknande maskinhallar lättare för att smälta in i den akademiska småstadsmiljön än den äldre industrin hade. Detta har inte hindrat konflikter mellan industri- och miljöintressen, som inte blivit mindre genom att miljömedvetenhet och postmaterialistiska värderingar tidigt vunnit terräng i studentstaden Lund. Det finns dock skäl att hoppas, att ur denna dialektiska process med hjälp av modern reningsteknik allmänt accepterade lösningar skall framgå, till fromma för en framtida fruktbar symbios mellan akademi och industri.

Den främste kännaren av Lunds historia genom tiderna, Ragnar Blomqvist, sade en gång, att den avgörande händelsen i stadens historia var när den blev ärkesäte 1103. Få sannare saker har sagts om Lund. Även om den danska furstestatens lutherskt inspirerade kyrkopolitiker lyckades riva ner detta första fundament för stadens storhet, så var det ändå dess ställning som kyrkligt centrum som gjorde att vi i sinom tid fick ett universitet. Därav följde sedan allt det andra, utom den goda jorden, men också den har vi ju Vår Herre att tacka för

BISKOPSLÄNGD

MISSIONSBISKOPAR:

Odinkar 900-talets slut
Gotebald 1000–
Bernhard 1016–
Avoco –1060

BISKOPAR:

Henrik 1060–1066
Egino 1066–1072
Ricwald 1072–1089
Asker 1089–1103

ÄRKEBISKOPAR:

Asker 1104–1137
Rig 1137
Eskil 1137–1177
Absalon 1178–1201
Andreas Sunesson 1201–1223
Uffe Thrugotsson 1228–1252
Jakob Erlandsson 1252–1274
Erland Erlandsson 1274–1276
Trugot Torstensson 1276–1280
Johannes Dros 1280–1289
Jens Grand 1289–1302
Isarnus 1302–1310
Esger Jul 1310–1325
Karl Eriksson 1310–1334
Peder Jönsson 1334–1355
Jakob Nilsson Kyrning 1355–1361
Nils Jönsson 1361–1379
Magnus Nilsson 1379–1390
Peder Jönsson 1390–1391
Jakob Gertsson 1391–1410
Peder Mickelsson Kruse 1410–1418
Peder Lycke 1418–1436
Hans Laxman 1436–1443
Tuve Nilsson 1443–1472
Jens Brostrup 1472–1497
Birger Gunnarsson 1497–1519

Jörgen Skodborg 1520–1521

Didrik Slagheck 1521–1522

Johan Weze 1522–1523

Åge Sparre 1523–1532

Torbern Bille 1532–1537

SUPERINTENDERER:

Frans Vormordsen 1537–1551
Niels Palladius 1551–1560
Tyge Asmundsen 1560–1577
Niels Hvid 1578–1589
Mogens Madsen 1589–1611
Poul Mortensen Aastrup 1611–1619
Mads Jensen Medelfar 1620–1637
Peder Vinstrup 1638–1658

BISKOPAR:

Peder Vinstrup 1658–1679
Canutus Hahn 1680–1687
Enewald Svenonius 1687–1688
Christian Papke 1688–1694
Mathias Steuchius 1694–1714
Jonas Linnerius 1715–1734
Andreas Rydelius 1734–1738
Carl Papke 1738–1740
Henric Benzelius 1740–1747
Johan Engeström 1748–1777
Olof Celsius 1777–1794
Petrus Munck 1794–1803
Nils Hesslén 1805–1811
Vilhelm Faxé 1811–1854
Henrik Reuter Dahl 1855–1856
Johan Henrik Thomander 1856–1865
Wilhelm Flensburg 1865–1897
Gottfrid Billing 1898–1925
Edvard Rodhe 1925–1948
Anders Nygren 1949–1958
Nils Bolander 1958–1960
Martin Lindström 1960–1970
Olle Nivenius 1970–1980
Per-Olov Ahrén 1980–

REGENTLÄNGD

Sven Tveskägg 986/987–1014

Knut den store 1014–1035

Hardeknut 1035–1042

Magnus den gode 1042–1047

Sven Estridsson 1047–1074

Harald Hein 1074–1080

Knut den helige 1080–1086

Olof Hunger 1086–1095

Erik Ejegod 1095–1103

Nils 1104–1134

Erik Emune 1134–1137

Erik Lam 1137–1146

Sven Grate, Knut V och Valdemar

I 1146–1157

Valdemar I (den store) 1157–1182

Knut VI 1182–1202

Valdemar II Sejr 1202–1241

Erik Plogpenning 1241–1250

Abel 1250–1252

Kristoffer I 1252–1259

Erik Klipping 1259–1286

Erik Menved 1286–1319

Kristoffer II 1319–1326, 1330–1332

Valdemar III 1326–1330

Magnus Eriksson 1332–1360

Valdemar IV Atterdag 1360–1375

Olof Håkansson 1376–1387

Margareta 1387–1396, 1396–1412

Erik av Pommern 1396–1439

Kristoffer av Bayern 1439–1448

Kristian I 1448–1481

Hans 1481–1513

Kristian II 1513–1523

Fredrik I 1523–1533

Kristian III 1534–1559

Fredrik II 1559–1588

Kristian IV 1588–1648

Fredrik III 1648–1658

Karl X Gustav 1658–1660

Karl XI 1660–1697

Karl XII 1697–1718

Ulrika Eleonora 1719–1720

Fredrik I 1720–1751

Adolf Fredrik 1751–1771

Gustav III 1771–1792

Gustav IV Adolf 1792–1809

Karl XIII 1809–1818

Karl XIV Johan 1818–1844

Oskar I 1844–1859

Karl XV 1859–1872

Oskar II 1872–1907

Gustav V 1907–1950

Gustav VI Adolf 1950–1973

Carl XVI Gustaf 1973–

Redogörelse för Kulturhistoriska föreningens för södra Sverige verksamhet 1989

LEDAMÖTER, STYRELSE OCH REVISORER

Högste beskyddare:
Hedersledamöter:

Hans Maj:t Konung Carl XVI Gustaf
Byggnadsingenjör Lennart Carlsson
Fru Margit Carlsson
Fru Anna-Greta Crafoord
Fru Birgitta Crafoord
F. landshövding Nils Hörjel
Fru Greta Kjellberg
Martin Wiklund
Stefan Wiklund
Thomas Wiklund

Den 31 december uppgick totala antalet medlemmar till 27.759. Antalet årsbetalande var 27.570 (varav 13.325 utanför Skåne).

Årsmötet hölls den 1 juni i närvaro av ca 150 föreningsmedlemmar under ordförandeskap av högskolelektor Sverker Oredsson.

Föreningen omvalde intill årsmötet 1992 de i tur avgående styrelseledamöterna professor Nils-Arvid Bringéus och direktör Anders Westerberg samt nyvaldes intill årsmötet 1990 bankdirektör Ebbe Aagaard-Hallberg och direktör Kaj Vareman och intill årsmötet 1992 journalisten Tony Lewenhaupt att ingå i föreningens styrelse. Till suppleant intill årsmötet 1992 omvaldes landstingsrådet Bengt Holgersson.

Till revisorer omvaldes aukt. revisor Göran Bengtsson samt nyvaldes docent Lars H. Bruzelius. Till revisorssuppleant omvaldes domkyrkokamrer Hans Linge samt nyvaldes ekonomidirektör Lars Niklasson. Av regeringen utsedd revisor har varit bankdirektör Rune Järmén och av Lunds kommun elektriker Erik Rylander med direktör Sven Kinnander som suppleant. Av Malmöhus läns landsting utsedd revisor har varit revisor SRS Thomas Johnsson med ingenjör Sture Nilsson som suppleant.

Styrelsen har under året utgjorts av högskolelektor Sverker Oredsson, ordförande och regeringens ombud, bankdirektör Ebbe Aagaard-Hallberg (från 1/6), professor Nils-Arvid Bringéus, bankdirektör Lennart Börnfors (till 1/6), sjukhusdirektör Anders Ek, ombud för Lunds kommun, friherinnan Caroline Gyllenkrok (till 1/6), kommunalrådet Gun Hellsvik, ombud för Lunds kommun, journalisten Tony Lewenhaupt (från 1/6), professor Kjell-Åke Modéer, agronom Leif H. Nilsson, ombud för Malmöhus läns landsting, chefredaktör Christer Olofson, ombud för landstinget Kristianstads län, boktryckare Per-Håkan Ohlsson, rektor Lennart Prytz, direktör Kaj Vareman (från 1/6), direktör Anders Westerberg (från 15/9 även verkställande ledamot i styrelsen), professor Louise Vinge och som självskriven ledamot museichefen Anders W. Mårtensson. Adjungerade ledamöter i styrelsen har varit kanslichefen Rolf Palmquist och stf. museichefen Nils Nilsson.

Suppleanter i styrelsen har varit landstingsman Sven-Erik Axelsson, ombud för Malmöhus läns landsting, byrådirektör Ingegerd Göransson, v. ordförande och regeringens ombud, landstingsrådet Bengt Holgersson, lantmästare Jan Kristensson, guldsmedsmästare Gustaf Ljung, docent Lars Olsson, ombud för Lunds kommun, fil. mag. Ingrid Romberg, ombud för Lunds kommun, speciallärare Lars Wendel, ombud för landstinget Kristianstads län.

Fackliga representanter i styrelsen har varit Gun-Britt Ljungdahl (ST-M), Britta Hammar (DIK till 1/6) och Annika Grauers (DIK från 1/6).

Styrelsens valberedning har bestått av Nils-Arne Andersson (sammankallande), Elisabeth Aschan (till 1/6), Nils Gustavsson och Karin Sandberg (från 1/6).

Styrelsen har under året haft åtta sammanträden. Det av styrelsen valda arbetsutskottet har bestått av Ebbe Aagaard-Hallberg (från 1/6), Nils-Arvid Bringéus, Lennart Börnfors (till 1/6), Anders Ek, Ingegerd Göransson (från 8/2), Sverker Oredsson (ordförande till 8/2), Anders Westerberg (ordförande från 8/2) och som självskrivna ledamot museichefen Anders W. Mårtensson. Personalsrepresentant i utskottet har varit Gun-Britt Ljungdahl (till 1/6) och Annika Grauers (från 1/6). Adjungerade ledamöter i utskottet har varit kanslichefen Rolf Palmquist och stf. museichefen Nils Nilsson. Under året har tio sammanträden hållits.

Avdelning 1

Verksamheter och miljöer har i vanlig ordning dokumenterats, i första hand i samband med förvärv av föremål till samlingarna, men också som rena dokumentationsprojekt. Från det gångna året kan nämnas Sege Bryggeri i Arlöw, en kammakareverkstad i Lilla Gårdlösa vid Smedstorp, målerifirman O.E. Olssons verkstad och lager Skomakaregatan 5 i Lund jämte ett par lanthandelsmiljöer i Vomb och Björka.

Service till institutioner, forskare, föreningar och enskilda i form av rådgivning, utlån av föremål till utställningar m.m. har under året ombesörjts till bl.a. Kristianstads museum, Höganäs museum, Smålands museum i Växjö, Armémuseum i Stockholm, Piteå museum, Medicinhistoriska museerna i Lund och Helsingborg, Kulturförvaltningarna i Sjöbo, Svedala och Staffanstorp, Studieförbunden, Sveriges Television, Bokförlaget Bra Böcker m.fl.

Från Kulturens förpackningsarkiv har lånats ut en stor samling äldre förpackningar till pappersbruksmuseet vid Frövifors Bruk i Frövi vid Örebro. Kulturen har även deltagit tillsammans med Åkerlund & Rausing i en förpackningshistorisk utställning "50 Years of Food Packaging" i samband med 50-årsjubileet i juni vid Institute of Food i Chicago.

Sommarutställningen i Östarp, *Bilder av bondens barn*, hade som tema att berätta om barnens villkor i bondesamhället. Med utgångspunkt från äldre fotografier och ett urval speciella föremål från barnets värld belystes förhållandena kring lek och förströelse, uppfostran och arbete med tyngdpunkten på årtiondena kring sekelskiftet 1900. Utställningen producerades av Eva Lis Bjurman och visades även senare under hösten på Smålands museum i Växjö.

Stubbamöllan i Bosjöklöster som tillhör Kulturen sedan 1942 har under hösten 1988 och våren 1989 genomgått en omfattande renovering. Fotställningens ekbalkar har till stor del bytts ut, hela den utvändiga brädklädseln har förnyats och helt nya vingar har tillverkats och monterats upp. Renoveringen har gjorts i Föreningen Skånska Möllors och Höörs Lions regi med stöd av Höörs kommun. Arbetet har utförts av Sigvard Persson, Erik Broberg och Stig Hellqvist på helt och hållet ideella villkor, medan material och transporter har bekostats av Assarsonska kulturfonden. För arbetet med vingarna engagerades Lennart Nilsson från Helsingborg och själva uppmonteringen dokumenterades i en videofilm av Claes Wahlöö. Möllan återinvigdes den 3 juni med en högtidlighet på platsen och gemensam måltid på Höörs gästgivaregård.

Inflyttningen i det nya magasinet i Gastelyckan har fortsatt under året varvid bl.a. samlingarna som varit inhysta i den gamla kvarnen i Böös möllan tagits omhand och denna magasinlokal avvecklats. I övrigt har arbetena fortsatt med rengöring av föremålen och inplacering i magasinet.

Viktigare nyförvärv: Maskiner, mallar, ämnen m.m. från kammakareverkstad i Lilla Gårdlösa, Smedstorp sn; verktyg, inventarier, färgpigment och annat material från Målerifirma O.E. Olsson i Lund; ett sortiment flaskor i träfodral för svagdricka från Sege Bryggeri i Arlöw; en samling äldre redskap från Skogsgård i Stångby; handkvarn för spannmål från Landskronatrakten; en samling äldre husgeråd m.m. från Åstorp; köksmaskiner och andra nyare husgeråd från Lund; laggkärl med hals och skruvlock av tenn, tillverkat av Olof Wahlgren i Lund; måttstock från 1880-talet från Lund; diverse äldre förpackningar från Åkarp; förpackningsprover från Tetra Pak, en samling bitsockerpaket från en samlare i Furulund.

Avdelning 2

Årets första utställning, *Papua-Nya Guinea*, producerad av antropologen Karin Schönberg och skulptören Lars Ekholm för Sjöbo kommun, sattes upp på Kulturen kompletterad med material ur Benkt-Åke Benktssons samling. Utställningen kan ses som ett led i en strävan att när tillfälle ges lyfta fram museets magasinerade material för att belysa och inte minst för skolan levandegöra olika för oss främmande kulturer. Utställningen och ett öppet postseminarium efter en söndagsvisning bestod av Nordenstedtska stiftelsen.

Vårterminens arbete innebar framför allt en koncentration på uppgiften att färdigställa den nya basutställningen i Borgarhuset, *Tidens rum – en vandring genom 400 år*, som invigdes den 21 maj. I det stora arbetslag som var engagerat i slutskedet ingick medarbetare från alla museets föremålsavdelningar samt snickare, målare och lokalvårdare med en omfattande arbetsvolym. En närmare redogörelse för utställningens tillblivelse kommer att lämnas i årsboken 1991, som helt ägnas Borgarhuset och dess nya basutställning.

Till öppnandet hade 30 textblad tagits fram vilka, samlade i en mapp med den s.k. Kulturtapeten från 1914 som omslag, kompletterar den information om de olika rummen som ingår i utställningen.

Hemma i konsten, en vandringsutställning från Nationalmuseum, öppnades samma dag som *Tidens rum* och visades hela sommaren i Vita huset. T.f. överintendenten vid Nationalmuseum Ann-Sofie Topelius invigde utställningen och docent Elisabet Hidemark vid Nordiska museet föreläste den sista dagen under rubriken "*I fotogenlampans ljus – om borgerlighetens bostad*". Även denna utställning bestod av Nordenstedtska stiftelsen.

Hösten ägnades åt kompletteringar i Borgarhuset och en föreläsning- och visningsverksamhet, bedrivnen dels av inkallade gästföreläsare, dels av utställningens producenter och efterhand allt mera av museets guider. 15- och 1600-talen var temat för en första föreläsningsserie i huset. Docent Bengt Ankarloo inledde med *Skånsk stadskultur mellan reformationen och Roskildefreden*. Museichefen Arne Losman från Skokloster fortsatte med *Nyhetsförmedling till Sverige från Europa under 1600-talet* och intendenterna Anki Dahlin och Johan Knutsson med *Textil inredning på 1600-talet resp. 1600-talets möbler*.

Möbelhantverket och i synnerhet möbelkonserveringens teori och praktik var temat för ett "öppet hus" i Mårtenhelgen, bestokat av Nordenstedtska stiftelsen. Svenska och danska möbelkonserveratorer och en lackkonservator demonstrerade sin yrkesskicklighet och mötte allmänhetens frågor i en serie tillfälligt ordnade verkstäder i Wahlbomska huset. Från Frederiksborgs slott i Hilleröd kom Peder Moos, Teis Abrahamsen och Erik Moltke(?), från det danska Nationalmuseet i Brede Susanne Barchalia, från Carl Malmstens verkstadsskola i Stockholm Ulf Brunne, från Citadellet i Landskrona Olof Paulsson och från Kulturen Roland Abrahamsson.

Utställningen *Målningen anatomi. Material, teknik, bevaring, förfalskning* – en redovisning av ett HSRF-bekostat forskningsprojekt "Arkeometri i konstvetenskap" vid Institutionen för konstvetenskap vid Lunds universitet – sattes upp av projektledarna docent Bo Ossian Lindberg och forskningsassistent Bengt Skans. Fil.kand. Anna Landberg ansvarade för Kulturens medverkan, och Ernst och Gunni Holmgren för återuppsättandet av den färgaffär som Ernst Holmgren tidigare skänkt museet. Även här var det Nordenstedtska stiftelsen som möjliggjorde Kulturens engagemang. Producenterna hade en livlig verksamhet med visningar och föredrag om utställningens olika teman, för forskare, studenter och allmänhet, och Gunni Holmgren tog emot skolklasser i färgaffären.

En omfattande service har i vanlig ordning lämnats forskare, institutioner inom och utom landet och allmänheten. Kulturens utställning Gudarnas lera omfattande museets hela samling av förkolumbiansk keramik har varit utlånad till Helsingborgs museum. Ett 20-tal afrikanska masker har utlånats till utställningen Afrika, Afrika på Louisiana, Danmark. En större samling föremål har lånats ut till utställningen Papua Nya Guinea på Smålands museum. Målningen Sjöman av Esaias Thorén har lånats ut till Amos Andersons Konstmuseum, Helsingfors. Tallrikar och skålar av keramik, 1500–1900-tal har lånats ut till Form Design Centers utställning i Malmö. Målningen Översvämningsbild från Donau av August Strindberg har lånats ut till Malmö konsthall. Målningar av GAN och C F Hill har lånats ut till utställningen Syntes av en stad på Lunds konsthall.

Arbetet i det nya magasinet inledde året och har framför allt avsett möbelsamlingens uppordning. De etnografiska samlingarna har inventerats och katalogen kompletterats i samband med materialets evakuering från Vita huset inför mellanvåningens renovering.

Viktigare nyförvärv: Två målningar av GAN med titel Harvaren och Skuggspel III; två stengod-

skrus, Tyskland 1600-tal, jordfynd från Halland och Bohuslän; en samling svenska urnycklar av silver, 1800-tal; ett par ljusstakar av silver, 1800-tal; Skål av silver, tillverkad av Anders Nilsson i Lund 1916, ett 70-tal kärl av persiskt silver, tillverkade i Iran 1900-talets början; skrivbord i jugendstil, 1900-talets början; allt gåvor. Viktigare inköp: skål och kruka, stengods av Grete och Tom Möller, 1900-tale; skåp av Jöns Mårtensson, Lund, 1900-talets början.

Samdok. Eva Kjerström Sjölin valdes i december till ordförande i hempoolen.

Publicering. Gunilla Eriksson, *Der reiche Mann und der arme Lazarus – eine südschwedische Bildschlüssel in niederrheinischer Tradition*, i symposierapporten "Die Keramik vom Niederrhein und ihr internationales Umfeld" Hejtens-Museum Düseldorf 1989.

Ett utbildningsstipendium bekostat av Crafoordska stiftelsen, tilldelades avdelningen för en period av 15 månader. Av 16 sökande, varav hälften med en helt färsk grundexamen och hälften med tidigare yrkeslivserfarenhet, utsågs två stipendiater, representerande de två grupperna. Fil.kand. Karin Schönberg började som stipendiat den 1 oktober och fil.kand. Kristina Strand börjar i januari 1990.

Avdelning 3

Under 1989 genomfördes 5 smärre arkeologiska undersökningar i samband med grund- och ledningsgrävningar i Lund. I kv Gyllenkrok gjordes en större utgrävning för JM:s nybygge vid St Södergatan. Det viktigaste resultatet var upptäckten av ännu en stor kammakerverkstad från 1000-talet.

Avdelningen deltog med lundamateriel i den stora hansautställningen i Hamburg. Vikingautställningen i Florens som öppnades i november innehöll många arkeologiska fynd från Lund och ett omfattande förberedelsearbete gjordes vid avdelningen som också hade två tjänstemän i Florens under själva utställningsarbetet.

Planeringsarbetet med lundautställningen i Wahlbomska huset har tills vidare avbrutits eftersom medel saknas.

Till fotots 150-årsjubileum gjorde avdelningen i samarbete med fysiska institutionen en utställning kring Lunds äldsta fotoutrustning från 1840. Utställningen hade titeln "... en skänk åt hela världen" och öppnades 19/8.

Under hösten påbörjades förberedelserna för en jubileumsutställning i anledning av Lunds officiella 1000-årsjubileum 1990.

Stadsmiljöer och rivningshus har dokumenterats. Stadsantikvarien har deltagit i byggnadsnämndens arbete och samarbetat med stadsarkitektkontoret och fastighetskontoret samt länsantikvarien i plan- och byggnadsfrågor.

Bevaringskommittén har under året fortsatt sitt arbete och stadsantikvarien har samverkat med inventareren och deltagit i kommittésammanträdena.

Kulturens lundaarkiv har under året tillförts 85 uppmättningsritningar, 370 svartvita fotografier och 150 färgdias. Arkivet har utnyttjats flitigt av forskare och allmänhet. Serviceverksamheten har varit omfattande både i nämnda avseende och vad gäller rådfrågning i olika ärenden.

Föremålsvärden har omfattat konservering av utgrävningsfynd från Lund samt föremål från museets övriga samlingar. Ett stort utgrävningsmaterial från Sigtuna har konserverats på uppdragsbas.

Den osteologiska bearbetningen av skeletten från kattesundsområdet har drivits vidare med dator. Jörgen Steen Jensen från Nationalmuseet i Köpenhamn har arbetat med den numismatiska undersökningen av myntfynden från utgrävningarna i kv S:t Clemens.

Avdelning 4

Bearbetningen av folkdräktsmaterialet har som vanligt fortsatt under året. En utställning om stickningen i Halland har under hösten iordningställts i Textilhallen tillsammans med Anneli Palmköld, författare till uppsatsen "Tre halländska bingetrojor" i Kulturen 1989.

Avdelningen arbetade under våren intensivt med den textila inredningen inför öppnandet av Borgarhusutställningen, ett arbete som fortlöpt också under hösten. Planeringen av det nya textilmagasinet och anpassningen av det unika förvaringssystemet "Cubinostern" för textil material har tillsammans med leverantören Electrolux Constructor AB i Säffle pågått hela året.

Som ett led i den regionala verksamheten har samarbetet med Krapperups museum fortsatt bl.a. med katalogisering av dräktsilver och textil samt assistans vid sommarens utställning.

Serviceverksamheten har omfattat rådgivning och bedömning av textilier, dräkter, smycken och leksaker samt konsultationer i konserveringsfrågor till forskare, institutioner och allmänhet.

Utlån av föremål har gjorts till Kungliga Husgerådskammaren, Riksställningar och Armémuseum i Stockholm.

Britta Hammar har deltagit i Samdoks textilpools möten i Stockholm och Nyköping, i ICOM:s dräktkommittés möte i Holland på egen bekostnad samt medverkat som föreläsare vid ett seminarium om huvudbonader, anordnat av Bunad og Folkedrakts i Fagernes, Norge. Ingela Juhlin Kristiansson och Kirsti Dahle Emaus deltog i Nordisk symposium om textila tekniker i Herning, Danmark. Ingela Juhlin Kristiansson var också med på "Mode på museum", en tvådagarskurs anordnad av Nordiska museet, Stockholm.

Viktigare nyförvärv: modedräkt, främst Katja of Sweden-plagg, folkliga dräktdelar och inredningstextilier, syskrin samt damastservett.

Avdelning 5

Programverksamhet

Helgarrangemang: 6/1 firades trettondagen med vesper i Bosebo kyrka, stjärngossetåg och stafansång. 22/1 Tryckning och sättning demonstrerades i utställningen Arbetare i Lund för 100 år sedan- typograferna. 28/1 Lunds Filatelistförening på Kulturen. 29/1 Program kring Katja of Sweden. Bengt Sandberg berättade, mannekänguppvisning, filmen Kläder med kultur. 5/2 Prof Georg Bolin berättade om instrumentbygge, prof Per-Olof Johnson spelade. 12/2 Isse Israelsson gjorde förhistoriska leksaker med barnen, Gösta Petersen sjöng medeltida sånger. 19/2 Presentation av Papua Nya Guineautställningen, intendent Karin Schönberg. 20-23/2 Sportlovsprogram. 5/3 Elever från Kommunala musikskolan spelade. 12/3 och 19/3 Dekorerer av påskägg, Jitka Jensen. 2/4 Trädgårdar i Europa, Katarina Dunér. 9/4 Helsingborgsflickorna dansade, Mjölgröt och lappade byxor – ett statarkök 1930 med Skånes Folkdanskrets. 16/4 Demonstration av sättning och tryckning. 23/4 Stora visningsdagen, elever från Kommunala musikskolan spelade. 30/4 Spykens kör. 18-20/5 Dockfestival. 28/5 Folkmusikens dag, polska folkdansare. 11/6 Visning av Hemma i konsten, hemmusik för några stråkar. 18/6 På Liljeborgs tid 1817-1857, Johan Wanngren, Trehäradbygdens stildanslag dansade. 24/6 Lunds studenters folkdanslag dansade, kör från Budapest. 25/6 Ridning på islandshästar, gamla lekar. 2/7 Kulturens arbetarhem, Tore Zetterholm. 9/7 Smidesdag i samarbete med Gislövs smidesmuseum. 16/7 Blekingegården – ett hem från 1790-talet, Trehäradbygdens stildanslag. 23/7 Tovning för barnen, ridning på islandshästar, tyskt folkdanslag dansade. 30/7 Bindning av vilda och torkade blommor, Mona Eriksson. 6/8 ABF:s sångargille sjöng. 14/8 Det Thomanderska hemmet, Lar Österlin, ridning på islandshästar. 26/8 Utställningen Lapptäcken i samarbete med ICA-kuriren öppnades. 3/9 Renässanstrion Amanda. 10/9 Stora visningsdagen, Kyrkornas dag, Tema: Hem. 17/9 Program kring Fotot 150 år. 23/9 Kulturnatten. 30/9-1/10 Den gamla bokens dagar, utställningen Astrid Lindgrens böcker öppnades. 15/10 Visning av Glimmingehus-Gripholmsrummet och Borgarsalen. 4-5/11 Utställningen Brev och frimärken öppnades. 19/11 Cembalon i Borgarhuset, Lars Ducker, musik med Viggo Edén. 26/11 En utställning och julen – Från Anders till Knut öppnades. 3/12 Julstök. 10/12 Visning av julkalenderhuset – Borgarhuset, kardning och spinning för barnen, kören Cantemus sjöng julsånger.

Måndagskvällar: 23/1 Kulturens vapensamling, Christian Cederberg. 30/1 Program kring Katja of Sweden. 6/2 Semester och semesterhem för typografer, Börje Ellerström. 13/2 Dubbelkvartetten Balder. 27/2 Svar på de frågor jag saknade i Svar i Lund, Birger Bergh. 6/3 Visning av Kulturens dräktsamling, Augusta Lundin – skånskan som blev vår första modedirektris, Ingrid Schrewelius. 13/3 Fåvitska fröknar och fantastiska fruntimmer – skånska kvinnor i ord och ton, Margareta Bergkvist, Karin Månsson, Carina Norlander. 3/4 Fattigbarn i Skåne, Eva Lis Bjurman. 10/4 Ostro-Chorus – Östgöta nationskör. 16/10 Vokalemsemblen Voices. 23/10 Det borgerliga hemmet i början av 1800-talet. Eva-Lis Bjurman. 30/10 Det borgerliga hemmet i slutet av 1800-talet. Eva Kjerström-Sjölin. 6/11 Slaget vid Lützen, Christian Cederberg. 20/11 Fusk och falskt i konstens värld. Bo Ossian Lindberg. 27/11 Veterankören.

Undervisning: Antal visningar har under året varit 1.056. Museilådorna Barnungar förr, Bröd och gröt och Statarliv har varit flitigt utlånade. Under året har tillkommit en låda kring medeltiden och en om Östarp. Söndagar under juni, juli och augusti har rundvandringar skett på svenska och engelska. En kontaktgrupp mellan Kulturen och Lunds kommuns skolor har bildats. Studiedagar för lärare har hållits under året.

Övrigt: Domkyrkans aftonsång har hållits i Bosebo kyrka under juni, juli och augusti. Kulturen har deltagit i novischinformation på AF. Tolv TV-program Svar i Lund spelades in under hösten. Teatergruppen August Källare spelade "Den svåra rollen" av Tore Zetterholm, Lunds Nya Stu-

dentteater uppförde "Fiender" av Leokum på Borgargården. Under året har Kulturens Dockteater spelat Prinsessan Månsilver, Snövit och Rosenröd, i John Bauers sagovärld. Årets adventskalender visade Borgarhuset.

Avdelning 6

Borgar-, Helsingborg- och Halmstadhusen: Årets huvudprojekt, både i fråga om invändig reparation och ombyggnad samt inredning av ny basutställning å samtliga plan. Herrehuset: Vissa omändringsarbeten och installationer i elrummet. Weibullska huset: Renovering, i huvudsak målning, av kök. Thomanderska huset: Målning av fönster. Wahlbomska huset: Målning av fönster. Vita huset: Omputsning av wc i källaren. Medlemsregistret: Målning, putsning och vissa omändringar i nya lagerlokaler. Snickeriet: Omisolering och gjutning av ny altanplatta. Dränering och vissa markarbeten. Lindforska huset: Omändring och renovering invändigt av västra delen för inflyttning av växel och ekonomiafdelning från provisoriska lokaler i arbetsbodarna. Exteriört: Omfogning av stenmur mot St Algtan. Blästring och målning av järnstaket.

Avdelningen har i viss mån varit engagerad i flyttningen till det nya magasinet å Diabasen. Dessutom har utförts möbelreparationer och utställningsarbeten, samt sedvanliga insatser vid olika arrangemang.

Östarp: Ommurning av tegelfack å Gästgivaregårdens ytterväggar. Stora kostnader har lagts ner på förbättring och rening av färskvattentillförseln.

Analyslaboratoriet

Analyslaboratoriet har utfört 23 uppdrag varav 14 för Kulturen och 9 å utomstående museer och institutioner. Detta innebär en ökning med 100% av totala antalet uppdrag i förhållande till 1988.

Tillgången till EDX ger Kulturen en unik möjlighet till snabb och noggrann analys av arkeologiska utgrävningsfynd, men även till materialbestämning som är av stor betydelse för såväl konservering, magasinering som åkthetsbestämning av övriga museiföremål.

Information om de tjänster som erbjuds av Kulturens analyslaboratorium har utsänts till 25 museer och läns museer. Under april-maj besöktes 5 museer som informerades om verksamheten vid analyslaboratoriet.

SAMLINGAR, BIBLIOTEK, ARKIV

Samlingarna har ökats med 440 nummer, varav 414 genom gåvor. Accessionen omfattar nr 75.964-76.403. Biblioteket har ökats med 852 nummer, varav 192 genom gåvor. Accessionen omfattar nr 42.515-43.366. Arkivet har ökats med 63 nummer. Porträttarkivet har ökats med 165 fotografier.

UTSTÄLLNINGAR

Inspiration och förnyelse - en utställning om Carl Malmsten - 5/2, Arbetare i Lund för 100 år sedan - Typograferna - 30/9, Papua Nya Guinea, traditionell konst och traditionellt liv 15/1-26/2, Fastlagen och påsken 6/2-27/3, Bilder av bondens barn (Östarpshallen) 1/5-30/9, Hemma, svenska hem i konstnärsögon 21/5-20/8, ... en skänk åt hela världen - fotografins äldsta historia 19/8-22/10, Lapp-täckan 26/8-24/9, Målningens anatomi. Material, teknologi, bevaring, förfalskning 8/10-, Från Anders till Knut, julutställning 26/11-.

PUBLIKATIONER TRYCKSAKER

Årsboken 1989, Kulturens värld 3 nr, Bildalmanackan 1990 - Lund 1000 år, Tidens rum, en vandring genom 400 år i Borgarhuset, mapp med 30 textblad, Julen - Från advent till tjugondag Knut (i samarbete med Skånes museer) Affischer: Kulturens Östarp - Gamlegården, Kulturens Östarp - Bilder av bondens barn, ... en skänk åt hela världen - fotografins äldsta historia, Målningens anatomi.

BESÖK

Museet i Lund har under året haft 117.302 besökare. Hökeriet som var öppet i maj-augusti samt helger i september och december har haft 12.870 besökare. Östarpansläggningen har varit öppen maj-augusti samt helger i september. Gamlegården har haft 7.756 besökare och Östarpshallen 5.280. Anläggningarna i Lund och Östarp uppvisar tillsammans en besöksiffra av 143.208.

ORGANISATION OCH PERSONAL

Fast anställd personal

Museichef

A W Mårtensson

Analyslaboratorium

B Westerström (1/2-tj)

Kansli

Ekonomi Budget

Sekreteriat

Kameralenhet

Medlemsenhet

R Palmquist kanslichef

B Brink (1/2-tj)

G-B Ljungdahl

E Mårtensson

U Olsson (3/4-tj)

I-L Svensson

A Sörensson

R-M Tilly

S Walther (1/2-tj)

Avdelning 1

Folkliv Vapenhistoria

Bibliotek Arkiv

Föremålsvård

N Nilsson avd ch

(tjl 50% 1/9–31/10)

E-L Bjurman (tjl 8/11–21/11

8/12–21/12)

C G Bryve

Avdelning 2

Konst Konsthantverk

Bostadshistoria

Idé- och lärdomshistoria

Konservering

Föremålsvård

G Eriksson avd ch

B Bouassa (tjl 50% 1/1–31/12)

J Gustafsson (1/2-tj,

tjl 1/9–31/12)

E Kjerström-Sjölin (3/4-tj)

Avdelning 3

Byggnadsminnesvård

Stadsarkeologi

Arkeologisk konservering

C Wahlöö avd ch

M Andrén

M Cinthio

B Erlandsson (1/2-tj)

B Hjort

T Nilsson

M Sjögren

Avdelning 4

Inredningstextil

Dräkt m tillbehör

Konservering

Föremålsvård

B Hammar t f avd ch

K Dahle-Emaus (1/2-tj)

I Kristiansson (1/2-tj,

1/1–31/12 60%)

Avdelning 5

Undervisning

Information

Försäljning

Foto

L Larsén avd ch

B Crafoord (1/4-tj,

tjl 1/1–31/12)

A Dahlberg (62%)

M Dönnell (62%)

K Ericsson (3/4-tj)

M Granmark

A Grauers (1/4-tj,

tjl 80% 14/8–31/12)

A Jansson (1/2-tj)

L Westrup

Avdelning 6

Drift och underhåll

C G Widell avd ch

R Abrahamsson

B Anderberg

K Bengtsson (slutat 30/9)

M Dimitriadis

U Eliasson (1/2-tj, t o m

30/9, därefter förtidspens)

H Hansson (1/2-tj)

S Hörman (fr o m 1/10)

B Jensen (3/4-tj)

L Johansson

Å Johansson

T Karlsson

A Krok (1/2-tj)

P Kruse (1/2-tj)

S Larsson

A G Lundberg (fr o m 1/11)

H Persson (t o m 30/9,

därefter pens)

M Persson

P Persson

M Söderberg (7/8-tj t o m

30/9, därefter slutat)

G Thoft (3/4-tj)

B Österberg

Medelantalet anställda kvinnor och män har under året varit 31 resp 26.

Tillfälligt anställd personal

Kansli: K Andersson (periodvis biträdd kanslich), E Asklund-Levall (vik vxltelef 10/7–4/8 1/2-tj), W Egeland (vik vxltelef 25/11–31/12), L Kristiansson (periodvis vik vxltelef), A-L Månsson (periodvis vik kameraleh), B Nilsson (vik vxltelef 1/1–31/12 1/2-tj), K Sörensson (vik sekr 26/6–31/7, 14/8–18/8), S Wårje (vik skattmäst ca 2 mån).

Avd 1: E Lillienberg Olsson (e o antikvarie 1/1–2/3 1/2-tj, 9/3–9/6, 1/10–31/12 1/2-tj), B Möller (djursköt, föremålsvärd 1/1–31/12 deltid), Östarps gamlegård 1/5–31/8, lörd och sönd i sept: A-L Nilsson (deltid), A Persson (deltid), Östarphallen 1/5–31/8, lörd och sönd i sept: B Hultgren (deltid), A Persson (deltid).

Avd 2: T Anagrius (projektanst 15/3–14/4), D Enesco (bea* 1/1–30/6, 28/8–31/12), K Heilo (bea* 1/1–31/5), A Landberg (e o antikvarie 4/9–15/12 3/4-tj), L Mellberg (bea* 1/11–31/12).

Avd 3: C Arcini (osteolog bearb 2/1–2/2, 22/5–31/12), grävsn personal vid utgrävsn i kv Gyllenkrok 18/9–18/11: P Carelli, L Johannesson, V Rönn, O Ryding (grävsn ledare), M Scholander.

Avd 4: I Kristiansson (utfylln till 60% 1/1–31/12).

Avd 5: A Grauers (utfylln till 1/2-tj 1/1–13/8), C Hansen (försäljn deltid), E Gustavsson (bea* 9/10–31/12), Å Jansson (projektanst 10/2–30/4, försäljn deltid, periodvis vik entrékassa), L Kristiansson (bea* 1/1–30/4, vik försäljn ansv 14/8–31/12 deltid, periodvis vik entrékassa), J Larsson (bokningar 16/8–31/12 1/2-tj), H Lilja (projektanst 10/2–30/4), P Liljeqvist (bokningar 1/1–20/2 1/2-tj), E Lillienberg Olsson (projektanst 1/9–31/10 1/2-tj), E Magnusson (försäljn deltid), A Skansjö (försäljn deltid), A-M Skoog (försäljn deltid), F Schoug (bea* 1/1–31/1), E Swahn-Ponnert (bokningar, provanst 15/2–15/8 1/2-tj), K Westerlund (bea* 1/3–30/6 1/2-tj).

Museilärare: I Alwmark, C Cederberg, I Cederberg, C Hansen, K Heilo, Å Jansson, A Larsson, L Lundberg, E Nilsson, M Olin, L Sjölin.

Hökeriet: 1/5–30/9 samt lörd och sönd i dec: A Grauers, C Hansen, L Kristiansson, B Möller, S Nilsson, S Tengå, S Westerström (samtliga deltid). *Avd 6:* M Abrahamsson (vik lokalv 19/1–27/2), A Andersson (vik lokalv 2/5–16/6 deltid), B Andersson (vakt, provanst 1/9–31/12 3/4-tj), P Eriksson (div arb 26/6–4/8), B Grip (div arb 19/6–28/7), P Grönvall (div arb 1/1–31/12 1/2-tj, anst av Lunds kommun), E Gustavsson (lokalv, provanst 1/12–31/12), J Hüngr (div arb 1/1–1/6, anst av Lunds kommun), S Hörman (lokalv provanst 28/3–30/9), K-O Larsson (div arb 22/11–31/12, anst av Lunds kommun), A-G Lundberg (lokalv, provanst 1/5–31/10), S Rundblad (vakt 28/8–29/12, anst av Lunds kommun), M Tomsby (lokalv, provanst 1/1–6/3), B Wollin (tjänstgjort vid Nya Magasinet).

Extra vakter: S Bjarkne, C Bornäs, I Cederberg, E Eriksson, T Eriksson, K Erlandsson, B Hetlesaether, M Hetlesaether, P Kroon, G Larsén, C Medina, C Mårtensson, C Nihlén, B Nilsson, A Persson, A Rasmuson, J Rexgård, L Sjölin, A-M Skoog, K Syll, A Unt, B Wollin, L Wollin.

Vapenfri tjänst: M Almroth (avd 1 + avd 6 13/2–19/5), V Egeland (avd 5 + vxl 13/2–24/11), P Lundgren (avd 5-fotoenh 13/2–24/11), E Magnusson (avd 5 + vxl 9/10–31/12), J Svensson (medl enh + vxl 13/2–24/11).

Praktikanter från kulturvetarlinjen: M Karlsson (avd 5 13/11–2/12), A Nilsson (Östarp 29/5–11/6), S Wollinger (avd 5 3/4–5/5).

*bea = beredskapsarbete

Sammandrag av 1989 års räkenskaper

Resultaträkning

INTÅKTER	1989	1988
Medlemsavgifter	4.162.918:94	2.912.570:71
Inträdesavgifter	794.507:70	529.139:—
Försäljningsintäkter	1.005.033:69	990.481:35
Ersättning för tjänster	518.435:64	256.953:30
Gåvor från företag och enskilda.....	1.049.300:—	113.646:10
Bidrag från donationsfonder.....	1.203.276:06	523.632:78
Mecenat	109.722:80	98.234:50
Neutrala inkomster	296.473:54	274.025:12
Hyror och arrenden	758.676:94	381.942:—
 Genom föreningens egen verksamhet anskaffade medel	 9.898.345:31	 6.080.624:86
 Anslag, staten	 2.742.298:—	 2.527.796:—
Anslag, Lunds kommun	4.174.000:—	4.136.750:—
Anslag, M-läns landsting	800.000:—	730.000:—
Anslag, L-läns landsting	78.000:—	74.000:—
Anslag, K-läns landsting.....	11.100:—	10.400:—
Anslag, N-läns landsting.....	2.000:—	2.000:—
Anslag, kommuner.....	64.000:—	62.000:—
Summa anslag.....	7.871.398:—	7.542.946:—
 Projektbidrag.....	 2.048.541:71	 1.064.038:28
Lönebidrag AMS.....	1.887.478:10	2.070.700:31
Summa bidrag.....	3.936.019:81	3.134.738:59
SUMMA INTÅKTER	21.705.763:12	16.758.309:45
 KOSTNADER	 1989	 1988
Samlingar, bibliotek, arkiv.....	115.428:83	157.934:35
Inventarier	246.583:35	78.059:68
Material.....	515.886:95	379.417:22
Varor för återförsäljning	647.926:30	490.322:32
Personalkostnader	12.371.901:31	11.322.963:32
Hyror	561.416:10	612.230:60
Förbrukningsmaterial.....	111.932:98	57.082:28
Kontorsmaterial.....	79.805:71	92.709:52
Diverse främmande tjänster	3.046.111:09	1.556.137:71
Telefon och post	417.139:19	531.954:20
Frakter och transporter	101.974:50	136.640:20

Representation	114.137:70	125.944:60
Reklam och PR.....	465.855:57	314.019:33
Försäkringar.....	248.524:60	364.374:60
Övriga kostnader.....	97.212:38	93.638:41
Fastighetskostnader.....	1.615.595:36	1.592.366:37
SUMMA KOSTNADER.....	20.757.431:92	17.905.794:71
Resultat före avskrivningar.....	948.331:20	-1.147.485:26
Avskrivning av inventarier.....	- 131.903:60	- 122.650:35
Resultat efter avskrivningar.....	816.427:60	-1.270.135:61
Ränteintäkter.....	122.303:37	171.074:83
Räntekostnader.....	- 739.732:74	- 275.062:83
Resultat efter finansiella intäkter och kostnader.....	198.998:23	-1.374.123:61
Skatt.....	- 6.593:—	- 10.176:—
REDOVISAT RESULTAT.....	192.405:23	-1.384.299:61

Under året har Kulturen genomfört arkeologiska utgrävningar för ett antal byggherrar. Kostnaderna för dessa utgrävningar har uppgått till 425.336:52 kr vilket har debiterats respektive byggherre.

Balansräkning

TILLGÅNGAR

Omsättningstillgångar

	1989	1988
Likvida medel.....	1.856.202:69	3.062.144:10
Kundfordringar.....	245.265:88	277.338:45
Upplupna intäkter.....	635.880:88	753.232:61
Div. kortfristiga fordr.....	273.846:93	43.849:65

Anläggningstillgångar

Samlingar, bibl. och arkiv.....	2:—	2:—
Inventarier.....	263.310:03	254.462:63
Fastigh. i Lund och Östarp.....	8.287.115:17	2.539.949:26
SUMMA TILLGÅNGAR.....	11.561.623:58	6.930.978:70

SKULDER OCH EGET KAPITAL

Kortfristiga skulder

	1989	1988
Leverantörsskulder	1.560.376:43	481.243:36
Reserverade gåvomedel	44.472:44	44.472:44
Upplupna kostnader	1.300.507:35	1.042.995:28
Övriga kortfristiga skulder	3.394.582:92	4.666.201:36

Långfristiga skulder

Inteckningslån	8.420.694:03	2.850.621:55
Checkkredit (bev. 500.000)	– 33.714:17	1.163.145:36
Avsatt till pensioner	995.025:06	995.025:06

Eget kapital

Kapital	<u>–4.120.320:48</u>	<u>–4.312.725:71</u>
---------------	----------------------	----------------------

SUMMA SKULDER OCH

EGET KAPITAL	11.561.623:58	6.930.978:70
--------------------	---------------	--------------

Ställda panter: 1.616.000 kr.

Ansvarsförbindelser: Kapitalvärde av pensionsåtagande utöver vad som upptagits bland skulderna 1.778.000 kr.

Kulturen i Lund 1990.03.15.

Sverker Oredsson

Anders Westerberg

Anders W Mårtensson

Vår revisionsberättelse avseende denna årsredovisning har avgivits 1990.03.22.

Rune Järmén

Göran Bengtsson

Utsedd av Riksantikvarie-
ämbetet

Aukt. revisor utsedd av
Kulturen

Thomas Johnsson

Lars Niklasson

Utsedd av Malmöhus läns
läns landsting

Revisor utsedd av
Kulturen

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE

Vi har granskat årsredovisningen, räkenskaperna samt därtill hörande fonder och styrelsens förvaltning för år 1989. Granskningen har utförts enligt god revisionssed. Årsredovisningen har upprättats enligt god redovisningssed.

Vi tillstyrker

att resultaträkningen och balansräkningen fastställs

att styrelsens ledamöter beviljas ansvarsfrihet för den tid årsredovisningen omfattar.
Lund 1990.03.22

Rune Järmén
Utsedd av
Riksantikvarieämbetet

Göran Bengtsson
Aukt. revisor utsedd av
Kulturen

Thomas Johnsson
Utsedd av
M-läns landsting

Lars Niklasson
Revisor utsedd av
Kulturen

DE SAMLADE DONATIONSFONDERNA

Disponibla medel och kapital per 1989.12.31

Fond	Disp.medel	Kapital	Totalt
Conrad och Tullia			
Assarssons kulturfond.....	114.828:66	670.087:68	784.916:34
Beathe och Sven Bengtssons donation.....	2.680:35	40.682:99	43.363:34
Familjerna Bengtssons och Halldens minnesfond.....	7.565:96	114.837:89	122.403:85
J. T. Berggrens fond.....	18.021:33	130.672:24	148.693:57
Ragnar Blomqvists fond.....	1.591:16	6.856:79	8.447:95
Holger Crafoords fond.....	29.439:27	446.835:81	476.275:08
Albert Ekmans fond.....	12.774:26	193.891:13	206.665:39
Ingeborg och Helene Holcks fond.....	20.291:16	54.381:31	74.672:47
Albert Jakob Jönssons och hans föräldrars minnesfond.....	94.052:88	1.427.555:80	1.521.608:68
Ebba och Wilhem Jönssons fond.....	24.383:82	129.209:77	153.593:59
Harry Karlssons 80-års fond.....	4.266:21	64.753:55	69.019:76
Greta och Sven T Kjellbergs fond.....	24.776:19	164.332:20	189.108:39
Kulturens Gåvofond.....	4.350:01	123.213:91	127.563:92
Kulturen Runt fonden.....	19.375:76	236.577:62	255.953:38
Emil och Elsa Levins fond.....	5.330:32	80.904:83	86.235:15
Anna Lithströms fond.....	17.168:16	37.759:96	54.928:12
Anna-Maria Lundebergs donationsfond.....	33.188:18	95.462:97	128.651:15
Maj Lundgrens fond.....	26.810:82	406.940:71	433.751:53
Bror W Olofssons fond.....	8.896:90	74.161:—	83.057:90
Ellen Ohlssons fond.....	42.281:05	641.751:30	684.032:35
Ole Olsens keramiske legat.....	24.188:13	177.994:70	202.182:83
Maj Perssons fond.....	7.536:16	114.376:40	121.912:56

Ellen Rosdahls fond.....	30.116:27	457.111:59	487.227:86
Vera och Sigfrid Sjöbergs fond.....	20.911:15	305.446:63	326.357:78
Ester och Gustav Sjöstrands minnesfond	31.992:57	485.590:44	517.583:01
Skånebokens fond	17.117:—	132.128:56	149.245:56
Skånska Brands fond	3.722:58	24.690:50	28.413:08
Thomanders fond	70.114:24	118.251:61	188.365:85
TOTALT	717.770:55	6.956.459:89	7.674.230:44

Fonder utanför de samlade donationsfonderna

Kulturfonden.....	19.619:60
Nils Nilssons fond.....	157:09

Gåvomedel för särskilda ändamål

Birgitta Crafoord med sönerna Stefan, Thomas och Martin Wiklund Till uppförande av nytt magasin	20.000.000:—
(89.12.31 var 18.269.663:71 utnyttjade samt som ränteintäkt tillkommit 236.322:30)	
Sven-Håkan Ohlsson och Birgit Bram-Ohlsson Till Lapidariet	25.000:—

HOLGER CRAFOORDS STIFTELSE

RESULTATRÄKNING FÖR ÅR 1989

<i>Intäkter</i>	1989	1988
Vinst vid försäljning av aktier	—	910.327:80
Utdelning på aktier	15.198:50	36.608:—
Utdelning på Reverskonsortium och Förlagslån.....	92.890:—	90.850:—
Intäktsränta på kapital	123.011:30	73.180:22
KRONOR.....	231.099:80	1.110.966:02
 <i>Kostnader</i>		
Avsatt till kursregleringsreserv	—	310.327:80
Årets resultat.....	231.099:80	800.638:22
KRONOR.....	231.099:80	1.110.966:02

Årets resultat.....	231.099:80	800.638:22
Avsatt till kapitalkonto	-46.220:—	-160.128:—
	<hr/>	<hr/>
Överföres till disponibla medel.....	184.879:80	640.510:22

BALANSRÄKNING PER 1989.12.31

<i>Tillgångar</i>	1989	1988
Aktier (börsvärde 868.585).....	280.610:15	280.610:15
Värdepapper, övriga (börsvärde 11.120)	6.400:—	6.400:—
Bank	871.551:59	1.278.622:01
Aktiv Placerings Reverskonsortium.....	791.580:—	791.580:—
Kortfristig fordran	1.225:—	3.565:—
	<hr/>	<hr/>
KRONOR.....	1.951.366:74	2.360.777:16

Skulder och eget kapital

Kursregleringsreserv	310.327:80	310.327:80
Stiftelsens kapital.....	1.456.159:14	1.409.939:14
Disponibla medel.....	184.879:80	640.510:22
	<hr/>	<hr/>
KRONOR.....	1.951.366:74	2.360.777:16

Kapital konto per 1989.12.31

Ingående balans 1989.01.01.....	1.409.939:14
Avsättning.....	46.220:—
	<hr/>
KRONOR.....	1.456.159:14

Disponibla medels konto per 1989.12.31

Ingående balans 1989.01.01	640.510:22
Utdelat till Kulturen	-640.510:22
Från vinst och förlust	184.879:80
	<hr/>
KRONOR.....	184.879:80

Lund 1990.03.15

Anders Westerberg

Anders W Mårtensson

Vår revisionsberättelse avseende denna årsredovisning har avgivits 1990.03.15.

Göran Bengtsson

Lars Niklasson

Aukt. revisor

Revisor

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR
HOLGER CRAFOORDS STIFTELSE

Vi har granskat årsredovisningen, räkenskaperna samt styrelsens förvaltning för år 1989. Granskningen har utförts enligt god revisionsssed. Årsredovisningen har upprättats enligt god redovisningssed.

Vi tillstyrker

att resultaträkningen och balansräkningen fastställs

att styrelsens ledamöter beviljas ansvarsfrihet för den tid årsredovisningen omfattar.

Lund 1990.03.22

Göran Bengtsson

Aukt. revisor

Lars Niklasson

Revisor

NORDENSTEDTSKA STIFTELSEN

RESULTATRÄKNING FÖR ÅR 1989

<i>Intäkter</i>	1989	1988
Vinst vid försäljning av aktier och obligationer.....	283.927:—	1.058:80
Vinst vid utlottning av obligationer.....	11.000:—	—
Utdelning i Skåneskog ek för.....	132:99	—
Avkastning på värdepapper.....	563.781:27	629.721:37
Räntor på bankmedel.....	173.777:—	128.429:30
	<u>1.032.618:26</u>	<u>759.209:47</u>
 <i>Kostnader</i>		
Löner.....	6.000:—	6.000:—
Hyra och kontorsservice.....	120.000:—	120.000:—
Omkostnader.....	5.114:10	9.887:25
Depåavgifter.....	8.991:—	8.579:—
	<u>-140.105:10</u>	<u>-144.466:25</u>
	892.513:16	614.743:22
Vinst vid försäljning av aktier och obligationer har förts till fondkapitalet.....	<u>-183.927:—</u>	<u>- 1.058:80</u>
	708.586:16	613.684:42
Av återstående belopp har 20% förts till fondkapitalet.....	<u>-141.717:—</u>	<u>-122.741:20</u>
	<u>566.869:16</u>	<u>490.943:22</u>

BALANSRÄKNING PER 1989.12.31

<i>Tillgångar</i>	1989	1988
Värdepapper m.m. (15.456.416)	5.726.626:30	5.779.520:—
Bankmedel	2.152.302:33	1.703.452:70
Diverse fordringar (uppl. räntor)	11.324:13	10.179:—
	<hr/>	<hr/>
	7.890.252:76	7.493.151:70

Skulder och eget kapital

Kulturen	2.550:50	7.019:60
Stiftelsens fondkapital	7.320.832:23	6.995.188:23
Utdelningsmedel	566.870:03	490.943:87
	<hr/>	<hr/>
	7.890.252:76	7.493.151:70

Kapital konto per 1989.12.31

Ingående balans	6.995.188:23
Avsättning enl. stadgarna	325.644:—
	<hr/>
	7.320.832:23

Utdelningsmedel per 1989.12.31

Ingående balans	490.943:87
Utdelat under 1989	—490.943:—
Från vinst och förlust	566.869:16
	<hr/>
	566.870:03

Lund 1990.03.15

Sverker Oredsson	Nils-Arvid Bringéus	Anders W Mårtensson
Per-Håkan Ohlsson	Anders Westerberg	Sven Stavenow
	Åke Rehnberg	

Vår revisionsberättelse avseende denna årsberättelse har avgivits 1990.03.22.

Göran Bengtsson	Lars Niklasson
Aukt. revisor	Revisor

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR
NORDENSTEDTSKA STIFTELSEN

Vi har granskat årsredovisningen, räkenskaperna samt styrelsens förvaltning för år 1989. Granskningen har utförts enligt god revisions sed. Årsredovisningen har upprät-

tats enligt god redovisningssed.

Vi tillstyrker

att resultaträkningen och balansräkningen fastställs

att styrelsens ledamöter beviljas ansvarsfrihet för den tid redovisningen omfattar.

Lund 1990.03.22

Göran Bengtsson
Aukt. revisor

Lars Niklasson
Revisor

MARGIT OCH LENNART CARLSSONS STIFTELSE

RESULTATRÄKNING 1989

<i>Intäkter</i>	1989	1988
Vinst vid försäljning av aktier	—	178.926:—
Avkastning på värdepapper	79.698:34	76.234:08
Räntor på bankmedel m.m	342.688:70	209.992:—
	<hr/>	<hr/>
	422.387:04	465.152:08
 <i>Kostnader</i>		
Omkostnader	3.004:—	6.613:—
	<hr/>	<hr/>
	3.004:—	6.613:—
	<hr/>	<hr/>
	419.383:04	458.539:08
Vinst vid försäljning av fastigheter och aktier har förts till fondkapitalet	—	-178.926:—
		<hr/>
		279.613:08
Av återstående belopp har 20% förts till fondkapitalet	-83.877:—	- 55.985:—
	<hr/>	<hr/>
	335.506:04	223.628:08

BALANSRÄKNING PER 1989.12.31

<i>Tillgångar</i>	1989	1988
Värdepapper m.m		
Aktier, börsvärde	5.346.939:—	4.081.839:—
Obligationer	800.000:—	876.375:—
Reversfordringar	—	1.150.000:—
Garantifond	1.320.000:—	—

Bankmedel.....	1.367.342:52	1.504.126:88
Kortfristiga fordringar (uppl. räntor)	199.189:40	—
	<u>9.033.440:92</u>	<u>7.612.340:88</u>

Skulder

Värderegleringskonto	3.987.120:80	2.761.849:80
Stiftelsens fondkapital.....	4.704.493:15	4.620.616:15
Utdelningsmedel.....	341.826:97	229.874:93
	<u>9.033.440:92</u>	<u>7.612.340:88</u>

Kapital konto per 1989.12.31

Ingående balans.....	4.620.616:15
Avsättning.....	83.877:—
	<u>4.704.493:15</u>

Utdelning per 1989.12.31

Ingående balans.....	229.874:93
Utdelat under året	-223.554:—
Från vinst och förlust	335.506:04
	<u>341.826:97</u>

Anders W Mårtensson

Margit Carlsson

Lennart Carlsson

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR 1989

Undertecknad, utsedd att granska Margit och Lennart Carlssons stiftelses räkenskaper och förvaltning för år 1989, får efter fullgjort uppdrag avgiva följande revisionsberättelse.

Den ekonomiska redogörelsen har upprättats enligt god redovisningssed.

Jag tillstyrker

att den framlagda resultat- och balansräkningen per 1989-12-31 fastställs samt att styrelsen beviljas ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Lund 1990.03.28

Anders Akke

1989 ÅRS DONATORER

Företeckning över dem som skänkt föremål till museet, biblioteket och arkivet.

- Karin Abenius-Falkstedt, Hudiksvall
Roland Abrahamsson, Veberöd
Margit Agelin, Stockholm
Magnus Ahlbom, Lund
Ingvar Anderberg, Lund
Frans Andersson, Lund
Knut Andersson, Karlskrona
Sture Areskoug, Lund
Nils Aurell, Göteborg
Friedrich Karl Azzola, Trebur
Bengt Berglund, Landskrona
Iris Bjergel, Lund
Ulf Björklund, Helsingborg
Gun van den Born, Lund
Barbro Bouassa, Lund
Staffan Briem, Paris
Elsa Böckman, Lund
Lennart Börnfors, Lund
Bo Carleskog, Skara
Marianne Dahlgren, Lund
Gun Denhart, Portland
Fastighetskontoret, Lund
Göran Forsberg, Lund
Birgitta Fregert, Lund
Ingrid Fridén, Malung
Fågelskolan, Lund
Barbro Edwards, Wargrave
Elsa Eklund, Johanneshov
Elsa Eklund, Malmö
Ester Ericson, Lund, enl test
Gunilla Eriksson, Lund
Katja Geiger, New York
Gerda Grothén, Lund
Agneta Grufstedt, Åhus
Greta och Erwin Gräff, Lindköping
Bo Grönvall, Nyhamnsläge
Anders Gustavsson, Lund
Johan Gustafsson, Lund
Kjell Gustafsson, Malmö
Thure Hahn, Stockholm
Percy Hallström, Malmö
Anna-Greta och Inga Britt Hammarberg, Lund
Karl Hammer, Danderyd
Sigurd Hansell, Stockholm
Kjell Hansen, Östersund
Bror Hansson, Anderslöv
Sven Hansson, Svalöv
Gunnel Hedberg, Malmö
Emrick Hellström, Malmö
Gösta Henriksson, Malmö
Ernst Holmgren, Lund
Gustaf Håkansson, Lund
Bertha Jaxell, Karlskrona
Sune Jensen, Lund
Annika Johnson, Glenview
Signe Johnsson, Lund
Erik Jönsson, Lund
Svea Jönsson, Furulund
Harry Karlssons dödsbo, Lund
Gunnar Kemfors, Staffanstorp
Günter Kohlprath, Wien
Jens Kongsted Lampe, Brabant
Ingeid Kullenbok, Lund
Pontus Kyander, Lund
Elsa Lennartsson, Lund
Lever AB, Nyköping
Ronnie Liljegren, Lund
Pernilla Liljeqvist, Lund
Per Liljeström, Lerum
Eva Lillienberg Olsson, Lund
Ida Lindahl, Ljungbyhed, enl test
Bengt Lindberg, Lund
Märta Lindström, Lund
Gutthard Lundin, Malmö
Bror Malmsten, Viken
Ann-Marie Månsson, Åstorp
Anders W Mårtensson, Lund
Bertil Nilsson, Stångby
Lennart Nilsson, Lund
Nils Nilsson, Lund
Nordenstedtska stiftelsen, Lund
Per Nordheim, Landskrona
Hilmer Nyström, Hörby
Britta Ohlsson, Lund
Ingvar Ohlsson, Malmö
Svea Ohrlander, Malmö
Stina Oscarsson-Hildebrand, Lund
Perfect Penselfabrik, Bankeryd
Algot Persson, Sjöbo
Carl-Axel Persson, Malmö
Marga Persson-Petraschek, Linz
Ingeborg Petterssons dödsbo, Lund
Siri Pettersson, Klippan
PK Banken, Lund
Stig Pålsson, Lund
Oscar Reutersvärd, Lund
Riksgäldskontoret, Stockholm
Eva Rosell, Klippan
Björn von Rosen, Lund
Jan Samuelsson, Lund

Ann-Britt och Bengt Sandberg, Hörby
Tore Sandström, Lund
Rolf Skog, Trelleborg
Skånes smedmästareförbund, Trelleborg
René Stensson, Landskrona
Berta Stjernquist, Lund
Lars Strömberg, Stockholm
Svenska Metallindustriarbetareförbundet
avd 7, Lund
Mary Svensson, Lund
Max von Sydow, Stockholm
Sölvesborgs kommun, Sölvesborg
Gerda Tengrud, Dalby
Sonja Thulin, Skanör
Gustaf Trolle-Bonde, Trolleholm
Claes Wahlöö, Lund
Roland Wester, Tullinge
Birgit Westerström-Evers, Lund
Sten-Axel Westerström, Göteborg
VI Bostadsrättsförening, Lund
Sten Bertil Vide, Arlöv
Anders Wixell, Malmö
Ystads konstmuseum, Ystad
Jyll Åberg, Åmål, enl test
Folke Åstrand, Bjärred

